

ВІСНИК

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Загальнодержавне періодичне видання

Засноване

19 лютого 1997 року

Свідоцтво

про державну реєстрацію
Серія КВ № 2444

Виходить

шість разів на рік

Засновник:

Конституційний Суд України
Адреса: 01033, м. Київ-33,
вул. Жилянська, 14

3-4 / 2023

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Сергій Головатий — виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України (*голова редакційної ради*);

Оксана Гришук — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор (*заступник голови редакційної ради*);

Віктор Бесчастний — керівник Секретаріату Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор (*секретар*);

Юрій Барабаш — проректор з науково-педагогічної роботи та стратегічного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Голова Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Тома Бірмонтієне — професор Університету імені Миколаса Ромеріса, суддя Конституційного Суду Литовської Республіки (2005–2014), доктор права;

Віктор Городовенко — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Мірослав Гранат — професор Університету кардинала Стефана Вишинського у Варшаві, суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща (2007–2016), доктор права;

Микола Козюбра — суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Віктор Колісник — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Михайло Костицький — суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Василь Лемак — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Олександр Петришин — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Олександр Скрипнюк — директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Ольга Совгіря — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор;

Володимир Тихий — суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Богдан Футей — суддя Федерального суду претензій США, доктор права, професор;

Віктор Шишкін — суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, доцент.

У НОМЕРІ

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)

у справі за конституційними скаргами Сиротенка Сергія Євгеновича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо особових даних у судовому рішенні)

від 19 квітня 2023 року № 4-р(II)/20235

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)

у справі за конституційними скаргами Душенькевича Анатолія Володимировича, Франка Андрія Володимировича, Ярош Ірини Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 483 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності особи за митне правопорушення) від 5 липня 2023 року № 5-р(II)/202322

Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат)

у справі за конституційною скаргою Ван Колка Фредеріка Йоганнеса щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини шостої статті 481 Митного кодексу України

від 6 вересня 2023 року № 6-р(I)/202336

Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат)

у справі за конституційною скаргою Костіни Миколи Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України від 13 вересня 2023 року № 7-р(I)/202360

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)

у справі за конституційними скаргами Стариченка Миколи Петровича, Гарлики Сергія Сергійовича, Петричука Олександра Анатолійовича, Остапенко Мар'яни Василівни та Менчинського Сергія Віталійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113–IX (щодо винагороди прокурора як гарантії його незалежності)

від 13 вересня 2023 року № 8-р(II)/202372

Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України
 про закриття конституційного провадження у справі
 за конституційною скаргою Гальченко Ірини Василівни щодо
 відповідності Конституції України (конституційності) окремого
 положення частини третьої статті 142 Закону України
 «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року
 № 1402-VIII від 12 квітня 2023 року № 5-ун(І)/202393

Ухвала Великої палати Конституційного Суду України
 про закриття конституційного провадження у справі
 за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо
 відповідності Конституції України (конституційності) другого
 речення частини четвертої статті 54, частини дев'ятої статті 56
 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня
 2016 року № 1402-VIII від 27 червня 2023 року № 12-ун/202396

Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України
 про закриття конституційного провадження у справі
 за конституційною скаргою Костіни Миколи Васильовича щодо
 відповідності Конституції України (конституційності) положення
 пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення»
 Бюджетного кодексу України
 від 12 липня 2023 року № 12-ун(І)/202399

Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України
 про закриття конституційного провадження у справі за конституційною
 скаргою Бородкіна Михайла Володимировича щодо відповідності
 Конституції України (конституційності) положення абзацу другого
 частини першої статті 9 Закону України «Про Державне бюро
 розслідувань» від 26 липня 2023 року № 13-ун(І)/2023102

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, СЕМІНАРИ

Огляд Міжнародної конференції «Конституція України та триада
 європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції»105

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Квітень — вересень 2023 року118

Реферативний огляд джерел
із конституційного права за 2023 рік124

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ Конституційного Суду України

Другий сенат

у справі за конституційними скаргами
Сиротенка Сергія Євгеновича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
окремих приписів пункту 2 частини дев'ятої статті 171,
пункту 4 частини п'ятої статті 246
Кодексу адміністративного судочинства України
(щодо особових даних у судовому рішенні)

Київ
19 квітня 2023 року
№ 4-р(II)/2023

Справа № 3-79/2021(189/21, 394/21)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович (доповідач),
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними скаргами Сиротенка Сергія Євгеновича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу адміністративного судочинства України.

Заслухавши суддю-доповідача Городовенка В.В. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Лубінець Д.В., виконувач обов'язків Голови Верховного Суду Смокович М.І., а також науковці: Київського національного університету імені Тараса Шевченка — доктор юридичних наук, доцент Задирака Н.Ю.; Національного університету «Львівська політехніка» — доктор юридичних наук, професор Ковальчук В.Б., доктор юридичних наук, професор Личенко І.О., доктор юридичних наук, доцент Забокрицький І.І.;

Національного університету «Києво-Могилянська академія» — кандидат юридичних наук, доцент Іщенко Ю.В.; Ужгородського національного університету — доктор юридичних наук, професор Рогач О.Я.; Національного університету «Одеська юридична академія» — доктор юридичних наук, професор Біла-Тіунова Л.Р.; Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна — доктор юридичних наук, професор Серьогін В.О., Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Сиротенко С.Є. звернувся до Конституційного Суду України з клопотаннями перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) окремі приписи Кодексу адміністративного судочинства України (далі — Кодекс), а саме:

— пункту 2 частини дев'ятої статті 171, за яким про прийняття позовної заяви до розгляду та відкриття провадження у справі суд постановляє ухвалу, в якій зазначає, зокрема, «або місце проживання (для фізичних осіб)»;

— пункту 4 частини п'ятої статті 246, за яким у резолютивній частині рішення зазначають, зокрема, «або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб)», «реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності».

Автор клопотання твердить, що «обсяг обов'язкової для повідомлення інформації має бути, в усякому разі, домірним (пропорційним), викликатися та співставлятися з легітимними цілями, не свідчити про наявність зловживань публічної влади»; «у відносинах заявника та публічної влади щодо його персональних даних як фізичної особи первинною є саме воля заявника (надавати чи не надавати згоду на збирання, обробку, зберігання, використання та поширення персональних даних у тому числі в межах судового провадження)».

Сиротенко С.Є. вважає, що оспорювані приписи Кодексу суперечать приписам статей 3, 8, 22, 23, 32 Конституції України.

1.1. Зі змісту конституційних скарг Сиротенка С.Є. та долучених до них документів і матеріалів впливає таке.

Сиротенко С.Є. перебуває на обліку в Державній податковій службі України як фізична особа-підприємець і є платником єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Сиротенко С.Є. звернувся до Харківського окружного адміністративного суду з позовом до Головного управління Державної податкової служби у Харківській області про визнання протиправним та скасування «рішення <...> про застосування штрафних санкцій та нарахування пені за несплату (неперерахування) або несвоєчасну сплату (неперерахування) єдиного внеску». Харківський окружний адміністративний суд рішенням від 20 серпня 2020 року позов задовольнив. Сиротенко С.Є. не погодився з тим, що в резолютивній частині вказаного рішення суду зазначено його реєстраційний номер облікової картки платника податків, та звернувся з апеляційною скаргою до Другого апеляційного адміністративного суду, який постановою від 3 лютого 2021 року залишив її без задоволення, а рішення суду першої інстанції — без зміни. Суд апеляційної інстанції зазначив, зокрема, що «докази того, що позивач обліковується за прізвищем, ім'ям, по батькові і серією та номером діючого паспорта в матеріалах справи відсутні та не спростовується позивачем», судом першої інстанції відповідно до вимог частини п'ятої статті 246 Кодексу «вірно зазначено в резолютивній частині рішення

відомості щодо належного позивачу реєстраційного номеру облікової картки платника податків». Колегія суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду ухвалою від 31 березня 2021 року відмовила у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Сиротенка С.Є., оскільки її подано на судові рішення, які не підлягають касаційному оскарженню.

Харківський окружний адміністративний суд рішенням від 20 січня 2020 року задовольнив інший позов Сиротенка С.Є. до Головного управління Державної податкової служби у Харківській області про визнання протиправними дій, які стосувалися «направлення <...> вимоги про сплату боргу (недоїмки) <...> для її примусового виконання. <...> автоматичного нарахування <...> пені та штрафної санкції за несвоєчасну сплату платежу з єдиного внеску». Сиротенко С.Є. подав до цього суду заяву про виправлення описок в ухвалі про відкриття провадження в адміністративній справі від 23 вересня 2019 року за зазначеним позовом та у вказаному рішенні «шляхом виключення з них відомостей належного позивачу реєстраційного номеру облікової картки платника податків та адреси місця проживання». Харківський окружний адміністративний суд ухвалою від 4 лютого 2021 року відмовив Сиротенку С.Є. у задоволенні його заяви. Другий апеляційний адміністративний суд постановою від 7 липня 2021 року залишив зазначену ухвалу без зміни та вказав, зокрема, що «докази того, що позивач обліковується за прізвищем, ім'ям, по батькові і серією та номером діючого паспорта в матеріалах справи відсутні та не спростовується позивачем»; Харківський окружний адміністративний суд в ухвалі про відкриття провадження в адміністративній справі від 23 вересня 2019 року, рішенні від 20 січня 2020 року дотримав вимог Кодексу «щодо змісту вказаних судових рішень». Колегія суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду ухвалою від 5 серпня 2021 року відмовила у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Сиротенка С.Є., оскільки її подано на судові рішення, які не підлягають касаційному оскарженню.

Сиротенко С.Є. твердить, що з огляду на висловлену ним незгоду щодо зазначення в судових рішеннях його місця проживання та реєстраційного номера облікової картки платника податків суди не мали достатніх підстав указувати ці дані в таких рішеннях, тому що це, на його думку, «не переслідувало легітимної цілі та не було необхідним у демократичному суспільстві», оскільки в матеріалах справ «наявний належний обсяг інформації та письмових доказів в цілях ідентифікації заявника, у тому числі в аспекті виконання судового рішення».

Суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що внаслідок застосування судами оспорюваних приписів Кодексу «мало місце втручання в його особисте життя та зазнало порушення гарантоване статтею 32 Конституції України його право на особисте (приватне життя)».

2. Розв'язуючи порушені в конституційних скаргах Сиротенка С.Є. питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

2.1. Відповідно до статті 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

У Конституції України встановлено: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права»; Конституція України має найвищу юридичну силу; «закони та інші норма-

тивно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» (частини перша, друга статті 8); «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» (частина третя статті 22); конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, установлених Конституцією України (частина перша статті 64).

Виключно закони України визначають, зокрема, права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; судоустрій, судочинство, порядок виконання судових рішень (пункти 1, 14 частини першої статті 92 Конституції України).

Згідно зі статтею 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, установлених Конституцією України; «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» (частини перша, друга).

Відповідно до Конституції України «права і свободи людини і громадянина захищаються судом»; «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» (частини перша, друга статті 55); однією з основних засад судочинства є обов'язковість судового рішення (пункт 9 частини другої статті 129); суд ухвалює рішення іменем України; судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку (частини перша, друга статті 129¹).

2.2. Конституційний Суд України виходить із того, що відповідно до статті 8 Конституції України у її взаємозв'язку з приписами частини третьої статті 22, частини першої статті 64 Конституції України «верховенство права» (правовладдя) вимагає, щоб втручання в конституційні права і свободи людини завжди було домірним.

У Рішенні Конституційного Суду України від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023 наголошено, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, їх установлюють виключно Конституція і закони України, вони мають відповідати правомірній меті, бути обумовлені суспільною потребою досягнення цієї мети, домірними; у разі обмеження конституційного права (свободи) законодавець зобов'язаний запровадити таке нормативне регулювання, яке уможливить оптимальне досягнення правомірної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права (свободи) і не порушуватиме сутності такого права» (абзац перший підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини).

2.3. У низці рішень Конституційний Суд України висловив юридичні позиції щодо правомірності втручання в конституційне право особи на недоторканність особистого і сімейного життя.

Конституційний Суд України в Рішенні від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 наголосив, що «право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб» (друге речення абзацу четвертого підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини), та дійшов висновків, що «положення частини другої статті 32 Основного Закону України передбачають вичерпні підстави можливого правомірного втручання в особисте та сімейне життя особи (в тому

числі й тієї, яка займає посаду, пов'язану з функціями держави або органів місцевого самоврядування, та членів її сім'ї). Такими підставами є: згода особи на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації стосовно неї, а також, у разі відсутності такої згоди, випадки, визначені законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. <...> збирання, зберігання, використання та поширення державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами конфіденційної інформації про особу без її згоди є втручанням в її особисте та сімейне життя, яке допускається винятково у визначених законом випадках і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» (абзаци третій, четвертий пункту 5 мотивувальної частини).

У Рішенні Конституційного Суду України від 11 жовтня 2018 року № 7-р/2018 указано, що «втручання у конституційне право особи на приватне і сімейне життя шляхом збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди допускається, якщо воно передбачене законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Таке втручання вважатиметься законним у разі наявності підстави в національному законі, а також за умови, що такий закон відповідатиме принципу верховенства права, закріпленому в частині першій статті 8 Конституції України» (абзац шостий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

2.4. Юридичні позиції Конституційного Суду України стосовно конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя посутньо відповідають приписам актів міжнародного права щодо запобігання свавільному втручанням в особисте і сімейне життя особи, зокрема приписам статті 12 Загальної декларації прав людини (1948 р.), статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) (далі — Конвенція), пункту 1 статті 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.), статті 9 Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (1981 р.).

2.5. Конституційний Суд України, розв'язуючи порушені в конституційних скаргах Сиротенка С.Є. питання, ураховує приписи статті 8 Конвенції та практику їх тлумачення й застосування Європейським судом з прав людини, юрисдикцію якого визнала Україна.

За статтею 8 Конвенції кожен має право на непорушність свого приватного і сімейного життя (*«the right to respect for his private and family life»*), свого житла і кореспонденції; органи державної влади не можуть утручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюють відповідно до приписів права (*«in accordance with the law»*) і воно є потрібним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Європейський суд з прав людини наголошував, що «як зберігання органами публічної влади інформації, що стосується приватного життя особи, так і її використання є втручанням у право на непорушність приватного життя, захищене пунктом 1 статті 8 Конвенції»; «головне питання полягає в тому, чи це втручання було виправданим за пунктом 2 статті 8, зокрема чи воно було „відповідно до приписів права“ (*„in accordance with the law“*) та „потрібним у демократичному суспільстві“ щодо однієї з цілей, зазначених у цьому пункті» [рішення у справі Пантелеєнко проти України / *Panteleyenko v. Ukraine* від 29 червня 2006 року (заява № 11901/02), § 56, § 59].

З огляду на практику оцінювання правомірності втручання у право на непорушність приватного і сімейного життя Європейський суд з прав людини у рішенні у справі *L.B. v. Hungary* від 9 березня 2023 року (заява № 36345/16) підкреслив, що:

— «поняття „приватне життя“ широко трактується і не має вичерпного визначення. Воно може охоплювати багато аспектів особистісної та суспільної тотожності („*identity*“) людини» (§ 102);

— «перелік винятків щодо права особи на непорушність її приватного життя, зазначених у пункті 2 статті 8, є вичерпним, їх установа є обмеженим» (§ 108);

— «утручання вважатимуть „потрібним у демократичному суспільстві“ для досягнення правомірної мети, якщо воно слугує „нагальній суспільній потребі“ і, зокрема, якщо підстави, що їх навели органи влади держави на виправдання, є „доречними та достатніми“, і якщо воно є домірним щодо поставленої правомірної мети» (§ 115);

— «простір обдумування („*the margin of appreciation*“), що його надають компетентним національним органам, змінюється залежно від характеру питань і вагомості інтересів у контексті справи <...>. Простір обдумування тяжітиме до звуження, де право, що його розглядають у справі, має вирішальне значення для ефективного здійснення особою особистих або провідних прав. Якщо йдеться про особливо важливий аспект буття або тотожності особи, простір обдумування буде обмеженим» (§ 118);

— «захист особових даних має істотне значення для здійснення особою свого права на непорушність приватного і сімейного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції. Національне право має забезпечувати належні гарантії, щоб запобігти будь-якому використанню особових даних, що є несумісним із гарантіями, установленими статтею 8 Конвенції» (§ 122).

2.6. Конституційний Суд України вважає, що конституційне право особи на недоторканність особистого і сімейного життя не є абсолютним і законодавець може визначати обмеження щодо реалізації цього права, зокрема у вигляді збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини та за умови дотримання принципу домірності під час установа зазначених обмежень.

3. Конституційний Суд України в Рішенні від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 щодо питання конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя наголосив, що «перелік даних про особу, які визнаються як конфіденційна інформація, не є вичерпним» (абзац шостий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини); «інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) — це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» (абзац п'ятий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини).

3.1. Аналіз чинного юридичного регулювання, визначеного, зокрема, законами України «Про інформацію», «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації», «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання», «Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні», Податковим кодексом України, Положенням про реєстрацію фізичних осіб у Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 29 вересня 2017 року № 822 зі змінами, свідчить про те, що такі відомості, як місце проживання чи перебування (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб), — це особові (персональні) дані, за якими можна ідентифікувати або конкретно ідентифікувати особу та які можна розцінювати як конфіденційну інформацію про неї.

3.2. Конституційний Суд України зауважує, що в окремих приписах пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу законодавець визначив обмеження щодо реалізації конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя у вигляді вимоги зазначати в судових рішеннях місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, фактично установивши в такий спосіб можливість збирання, зберігання, використання та поширення судами відомостей про фізичних осіб, за якими можна прямо чи опосередковано ідентифікувати таких осіб без їхньої згоди. Зазначені обмеження є правомірними, якщо їх встановлено оспорюваними приписами Кодексу лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини і вони відповідають принципів домірності, застосованому для оцінювання правомірності втручання держави у права людини, та не порушують сутності конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя.

3.3. В Інструкції Європейського парламенту і Ради [ЄС] 2016/679 від 27 квітня 2016 року щодо захисту фізичних осіб стосовно оброблення особових даних і про вільний рух таких даних та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальна інструкція захисту даних) указано, що «„особові дані“ („*personal data*“) означають будь-яку інформацію стосовно фізичної особи, яку ідентифіковано або яку можуть піддати ідентифікації („суб'єкт даних“); фізичною особою, що її піддають ідентифікації, є особа, яка може бути ідентифікована безпосередньо або опосередковано, зокрема на підставі певного ідентифікатора, як-от: ім'я, ідентифікаційний номер, дані про місце перебування, мережевий ідентифікатор, або за одним чи кількома елементами, що вказують на її фізичну, фізіологічну, генетичну, розумову, економічну або суспільну totoжність» (підпункт 1 пункту 4).

4. Конституційний Суд України, перевіряючи оспорювані приписи Кодексу на відповідність Конституції України, виходить із того, що в частині другій статті 32 Конституції України йдеться про національну безпеку, економічний добробут та права людини, в інтересах яких можуть бути встановлені обмеження конституційного права особи на недоторканність особистого і сімейного життя.

З огляду на це Конституційний Суд України у цій справі пов'язує оцінювання правомірності втручання держави у вказане конституційне право щодо встановлення вимоги зазначати в судових рішеннях особові дані сторін відповідно до оспорюва-

них приписів Кодексу з одним із винятків, що визначений частиною другою статті 32 Конституції України, — «в інтересах <...> прав людини». Захист, утвердження та здійснення прав людини потребують передусім забезпечення реалізації права на судовий захист, а також дотримання основних засад судочинства, включно з конституційною вимогою щодо обов'язковості судового рішення, що гарантовано приписами частини першої статті 55, пункту 9 частини другої статті 129, статті 129¹ Конституції України.

4.1. Конституційний Суд України в аспекті забезпечення реалізації конституційного права на судовий захист наголошував, зокрема, що:

— «право на судовий захист є гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя» (друге речення абзацу восьмого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018);

— «забезпечення державою виконання судового рішення як невід'ємної складової права кожного на судовий захист закладено на конституційному рівні у зв'язку із внесенням Законом України „Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)“ від 2 червня 2016 року № 1401-VIII змін до Конституції України та доповненням її, зокрема, статтею 129¹, частиною другою якої передбачено, що держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. <...> обов'язкове виконання судового рішення є необхідною умовою реалізації конституційного права кожного на судовий захист, тому держава не може ухилитися від виконання свого позитивного обов'язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля реального захисту та відновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави. Позитивний обов'язок держави щодо забезпечення виконання судового рішення передбачає створення належних національних організаційно-правових механізмів реалізації права на виконання судового рішення, здатних гарантувати здійснення цього права та обов'язковість судових рішень, які набрали законної сили, що неможливо без їх повного та своєчасного виконання» [абзаци сьомий, восьмий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 15 травня 2019 року № 2-р(II)/2019].

Також Конституційний Суд України вказував, що «Конституція України закріпила основні засади судочинства <...>. Ці засади є конституційними гарантіями права на судовий захист» (абзац перший підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2011 року № 13-рп/2011); «гарантуючи відповідно до частини першої статті 55 Основного Закону України право особи на судовий захист, Конституція України визначає основні засади судочинства, метою закріплення яких є, зокрема, забезпечення неупередженості здійснення правосуддя судом, відповідність винесеного рішення верховенству права, а також своєчасне, ефективне та справедливе поновлення особи в правах протягом розумних строків» (абзац восьмий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 13 червня 2019 року № 4-р/2019).

Отже, для реалізації конституційного права на судовий захист, що є гарантією захисту, утвердження та здійснення інших конституційних прав і свобод, потрібно на законодавчому рівні визначити належні й дієві національні юридичні механізми здійснення судочинства та виконання судових рішень, які засновані на основних засадах судочинства й здатні забезпечити судовий захист, поновлення порушених прав і свобод кожної особи.

4.2. Кодекс викладено в новій редакції Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих ак-

тів» від 3 жовтня 2017 року № 2147–VIII. Згідно з пояснювальною запискою до проєкту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів (реєстр. № 6232) його метою «є нормативне врегулювання процесуальних механізмів, які мають забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і свобод особи в суді».

Унаслідок таких законодавчих змін оспорюваними приписами Кодексу встановлено вимогу зазначити в судових рішеннях місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, що сприятиме швидкій та однозначній ідентифікації сторін на всіх стадіях судового провадження, включно з виконанням судового рішення, підвищуватиме ефективність здійснення адміністративного судочинства, забезпечуватиме судовий захист та обов'язковість виконання судових рішень.

Оцінюючи мету ухвалення окремих приписів пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу, Конституційний Суд України вбачає її правомірність у підвищенні ефективності судового захисту в Україні та впорядкуванні реалізації конституційного права на судовий захист, зокрема і його складника — права на виконання судових рішень.

4.3. Конституційний Суд України, перевіряючи оспорювані приписи Кодексу на відповідність вимозі домірності, також звертає увагу, що відповідно до приписів статті 2 Кодексу завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне розв'язання судом спорів у сфері публічно-правових відносин для ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (частина перша); основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є, зокрема, верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; обов'язковість судового рішення (пункти 1, 2, 4, 5 частини третьої).

Конституційний Суд України констатує, що використання в адміністративному провадженні таких особових даних, як місце проживання сторін (для фізичних осіб), потрібне для однозначної ідентифікації сторін на стадії відкриття судового провадження та встановлення судом їх адміністративної процесуальної дієздатності, правильного розв'язання питання предметної юрисдикції та територіальної юрисдикції (підсудності), забезпечення належного інформування сторін про хід розгляду справи; зазначення таких особових даних в ухвалі суду про відкриття провадження у справі потрібне передусім для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав, зокрема прав на надання відзиву на позовну заяву (відзив), відповіді на відзив, заперечення, на оскарження судових рішень, здійснення яких може вимагати належного повідомлення сторін за місцем їх проживання чи перебування (для фізичних осіб). Тому установлена окремим приписом пункту 2 частини дев'ятої статті 171 Кодексу вимога зазначити в ухвалі суду про відкриття провадження у справі місце проживання сторін (для фізичних осіб) потрібна для реалізації особою права на судовий захист загалом.

Вимога зазначити в резолютивній частині судового рішення місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, установлена окремими приписами пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу, обумовлена передусім тим, що за приписами статті 373 Кодексу «виконання судового рішення здійснюється

на підставі виконавчого листа, виданого судом, який розглядав справу як суд першої інстанції» (абзац перший частини першої); «виконавчий лист, а у випадках, встановлених цим Кодексом, — ухвала суду є виконавчими документами. Виконавчий лист, ухвала мають відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом» (частина третя). Згідно з приписами статті 4 Закону України «Про виконавче провадження» у виконавчому документі зазначають, зокрема, адресу місця проживання чи перебування (для фізичних осіб) стягувача та боржника, реєстраційний номер облікової картки платника податків боржника (для фізичних осіб — платників податків) (пункт 3, абзац другий пункту 4 частини першої).

Зазначення в резолютивній частині судового рішення особових даних відповідно до окремих приписів пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу є потрібним для того, щоб забезпечити безпомилкове та своєчасне виконання судового рішення, а порушення цієї процесуальної вимоги може значно ускладнити або й зовсім унеможливити його виконання у зв'язку з тим, що виконавець не зможе однозначно ідентифікувати боржника.

Отже, у сучасній системі права України окремі приписи пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу спрямовано на забезпечення дієвості та ефективності здійснення судами правосуддя та виконання судових рішень, що є потрібним для захисту, утвердження та реалізації конституційних прав і свобод людини загалом.

Конституційний Суд України звертає увагу на те, що в адміністративному судочинстві (як і в інших видах судочинства) висунуто низку вимог до змісту судових рішень (ухвал, рішень, постанов), зокрема й вимогу зазначати в них відповідно до оспорюваних приписів Кодексу такі особові дані, як місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, що потрібно передусім з огляду на юридичну природу таких рішень як офіційних судових документів.

Ухвала суду про відкриття провадження у справі є фактично вихідним процесуальним документом суду, з якого починається розгляд справи і вручення якого обумовлює можливість здійснення низки процесуальних прав та обов'язків сторін, тому визначеність і повнота такого документа, зокрема зазначення місця проживання сторін (для фізичних осіб) згідно з окремим приписом пункту 2 частини дев'ятої статті 171 Кодексу, є важливими для забезпечення судового захисту загалом.

Водночас рішення суду, у резолютивній частині якого відповідно до окремих приписів пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу обов'язково зазначають місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, суд ухвалює іменем України, воно є обов'язковим до виконання, тому висунуті на законодавчому рівні вимоги до змісту такого рішення повинні сприяти його якості, визначеності, прозорості, зрозумілості, а також тому, щоб публічні органи і суспільство сприйняли таке рішення як акт справедливого судочинства, що підлягає безпомилковому виконанню й гарантує реалізацію конституційного права на судовий захист та поновлення порушених прав і свобод людини.

У Висновку Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про якість судових рішень від 18 грудня 2008 року № 11 підкреслено, що «будь-який присуд за судовим рішенням або виданий на його підставі має бути викладений зрозуміло й однозначно, щоб швидко спричинити юридичні наслідки або у випадку судового наказу — чинити або не чинити, або здійснити виплату чогось — щоб його можна було швидко виконати. <...> Щонайперше присуд має, коли

це доречно, бути сформульований так, щоб його можна було виконати — це означає, що рішення має містити резолютивну частину, де було б чітко, без будь-якої можливості його невизначеності або плутанини, викладено покарання, обов'язки або накази, що їх ухвалив суд. Незрозуміле рішення, що його можна тлумачити по-різному, підтримує ефективність і дієвість судового процесу та довіру до нього» (пункти 53, 55).

Конституційний Суд України зауважує, що встановлена окремими приписами пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу вимога зазначати в судових рішеннях місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, є потрібним засобом для забезпечення реалізації конституційного права на судовий захист, зокрема права на виконання судових рішень, та дотримання основних засад судочинства.

4.4. Конституційний Суд України зазначає, що суспільна користь від процесуальних правил, установлених оспорюваними приписами Кодексу, полягає в забезпеченні ефективного і злагодженого функціонування в Україні адміністративного судочинства та системи виконання судових рішень, а отже, реалізації конституційного права на судовий захист. Зазначення особових даних осіб, які є сторонами справи, у судових рішеннях відповідно до оспорюваних приписів Кодексу спрямоване не на те, щоб завдати шкоди особистому життю та приватним інтересам таких осіб, а на їх швидку та однозначну ідентифікацію для виконання судами завдань адміністративного судочинства. Водночас потрібно досягти обґрунтованого балансу між вимогами публічних інтересів та захистом конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя.

4.4.1. Конституційний Суд України звертає увагу на практику Європейського суду з прав людини, за якою «натепер на міжнародному рівні та, зокрема, між державами — членами Ради Європи досягнуто консенсусу щодо фундаментальних принципів захисту даних і відповідних засадничих процедурних гарантій, що їх включено до національного права, щоб виправдати потребу будь-якого можливого втручання. <...> національне право держав-учасниць має, зокрема, забезпечувати, щоб особові дані, що є предметом спору, стосувалися справи та не були надмірними стосовно цілей, задля яких їх збирають та зберігають, та такими, що їх мають зберігати у формі, що дозволяє ідентифікувати суб'єктів даних не довше, ніж це потрібно для цілей зберігання, а збережені дані мають бути ефективно захищені від нецільового використання або зловживання <...>. Згідно з міжнародно визнаними принципами захисту даних <...> важливо, щоб застосовні приписи права містили чіткі й детальні правила, що визначають обсяг та застосування відповідних заходів, а також — мінімальні гарантії, що стосуються, *inter alia*, тривалості зберігання, використання, доступу третіх сторін, процедур збереження недоторканності й конфіденційності даних і процедур їх знищення, щоб можна було в такий спосіб забезпечити достатні гарантії від ризиків, спричинених зловживанням та свавільністю на кожному етапі їх оброблення <...>. Є різні важливі етапи, на яких можуть поставати питання за статтею 8 Конвенції, зокрема під час збирання, зберігання, використання та передання даних. На кожному етапі мають бути належні та достатні гарантії, що відображають принципи, що їх вироблено в застосовних інструментах щодо захисту даних, для того, щоб виправдати втручання відповідно до статті 8» [рішення у справі *Суріков проти України / Surikov v. Ukraine* від 26 січня 2017 року (заява № 42788/06), § 74].

4.4.2. Конституційний Суд Латвійської Республіки в Рішенні від 11 жовтня 2018 року № 2017-30-01, яким визнано конституційним нормативний припис щодо вимоги зазначати в позові місце проживання відповідача, наголосив, що право на недоторканність приватного життя (*«the right to inviolability of private life»*) включає різні ділянки: «воно захищає фізичну та психічну недоторканність, честь і гідність, тотожність людини та її особові дані. Відомості про особу є складником змісту зазначеної концепції» (підпункт 11.2 пункту 11), та, оцінюючи домірність втручання у вказане право, зазначив, що «є такі принципи захисту особових даних: додержання правовладдя, справедливості, мінімальності та анонімності. Ці принципи зобов'язують законодавця ухвалювати таке законодавство, що гарантує безпеку даних, а також установлює обґрунтовані обмеження щодо їх використання» (пункт 18). У пункті 18 рішення цього суду вказано також, що «принцип правовладдя включає умову, згідно з якою використання та передання особових даних для цілей, відмінних від тих, для яких дані було отримано початково, може відбуватися лише за згодою особи або на підставі приписів права» (підпункт 18.1); «принцип мінімальності означає, що оброблення особових даних заборонено, за винятком, коли це потрібно для досягнення значущих і попередньо чітко визначених цілей оброблення даних. А саме, урахуовуючи важливість належного зберігання даних, використання даних дозволяється лише для виконання особливо важливих завдань з метою захисту юридично значущих інтересів» (підпункт 18.2); «з об'єктивних причин принцип анонімності не може бути застосований до цієї ситуації, оскільки подання позову за заявленим місцем проживання відповідача є загальним принципом визначення судової юрисдикції в цивільному процесі» (підпункт 18.2.3 підпункту 18.2); «принцип справедливості в ділянці захисту даних вимагає, щоб отримання та оброблення інформації здійснювалося в спосіб, який виключає надмірне втручання в приватне життя, автономію та недоторканність суб'єктів даних <...>. Принцип домірності означає, що коли органи публічної влади обмежують права і правомірні інтереси особи, слід досягнути обґрунтованого балансу між інтересами особи та інтересами держави або суспільства. Законодавець повинен обґрунтовано зважити інтереси всіх заінтересованих сторін та ухвалити рішення, яке відповідатиме волі більшості, де інтереси осіб, яких воно стосується, будуть домірно враховані» (підпункт 18.3).

4.4.3. Конституційний Суд України зазначає, що оспорювані приписи Кодексу узгоджуються із загальноновизнаними принципами захисту особових даних, правовладдя, мінімальності, анонімності, справедливості. Цими приписами Кодексу не встановлено можливості оброблення визначених ними особових даних сторін для цілей інших, ніж ефективне виконання завдань адміністративного судочинства (тобто тих цілей, для яких ці дані надавали судам). Такі особові дані, як місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, є мінімальним обсягом відомостей, потрібних для забезпечення судового захисту та обов'язкового виконання судових рішень. Зазначені особові дані не можуть бути анонімними принаймні з огляду на основні засади адміністративного судочинства та принципи судової юрисдикції. Вимога зазначати особові дані в судових рішеннях, установлена оспорюваними приписами Кодексу, не спричиняє надмірного втручання в особисте життя сторін.

Конституційний Суд України, оцінюючи національне юридичне регулювання стосовно захисту особових даних, наголошує, що оспорювані приписи Кодексу не є надмірним втручанням в особисте життя сторін, їх додержання не допускає оброблення особових даних поза виконанням завдань адміністративного судочинства. Зі змісту

приписів частини п'ятої статті 11 Кодексу, пункту 1, абзацу сьомого частини першої статті 7 Закону України «Про доступ до судових рішень» убачається, що під час розкриття інформації щодо справи, визначеної частинами третьою, четвертою статті 11 Кодексу, не можуть бути оприлюднені такі відомості, як місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, реєстраційний номер облікової картки платника податків; ці відомості не можуть бути розголошені в текстах судових рішень, відкритих для загального доступу; такі відомості замінюють літерними або цифровими позначеннями. Також зазначені відомості не може оголошувати суддя під час проголошення судового рішення (частина друга статті 250 Кодексу).

До того ж закони України встановлюють юридичну відповідальність за порушення законодавства у сфері захисту особових даних (стаття 188³⁹ Кодексу України про адміністративні правопорушення); за порушення недоторканності приватного життя (стаття 182 Кримінального кодексу України).

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України зауважує, що встановлена оспорюваними приписами Кодексу вимога зазначати в судових рішеннях місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, є домірною та сприяє досягненню справедливого балансу між забезпеченням реалізації конституційного права на судовий захист і захистом конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя.

5. Конституційний Суд України дійшов висновку, що окремі приписи пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу є обмеженням конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя, але не надмірним, не скасовують сутності цього права, а спрямовані на виконання приписів частини першої статті 55, частини другої статті 129, статті 129¹ Конституції України та забезпечення реалізації конституційного права на судовий захист, зокрема і його складника — права на виконання судових рішень, тому не суперечать приписам статей 3, 8, 22, 32 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 55, 147, 150, 151¹, 151², 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 92, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України **у х в а л и в:**

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), окремі приписи Кодексу адміністративного судочинства України:

— пункту 2 частини дев'ятої статті 171 «або місце проживання (для фізичних осіб)»;

— пункту 4 частини п'ятої статті 246 «або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб)», «реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності».

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated April 19, 2023 No. 4-r(II)/2023 in the case upon the constitutional complaint of Serhii Syrotenko regarding the conformity of specific provisions of Articles 171.9.2 and 246.5.4 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine with the Constitution of Ukraine (constitutionality)

S. Syrotenko appealed to the Constitutional Court to examine the conformity of specific provisions of the Code of Administrative Procedure (hereinafter referred to as «the Code») with the Constitution (constitutionality), namely:

— Article 171.9.2, according to which the court adopts a ruling on the acceptance of a claim for deliberation and initiation of proceedings in the case, in which it states, in particular, «or the place of residence (for individuals)»;

— Article 246.5.4, according to which the operative part of the decision states, in particular, «or place of residence or stay (for individuals)», «registration number of the tax payer's registration card of the parties (for individuals), if available».

S. Syrotenko believes that the disputed provisions of the Code contradict the provisions of Articles 3, 8, 22, 23 and 32 of the Constitution.

The constitutional right of a person to the inviolability of private and family life is not absolute, and the legislator can determine restrictions on the implementation of this right, in particular in the form of collecting, storing, using and distributing confidential information about a person without his/her consent, only in the interests of national security, economic well-being, human rights and provided that the principle of proportionality is observed during the establishment of the specified restrictions.

Analysis of the current legal regulation, established, in particular, by the laws «On Information», «On Protection of Personal Data», «On Access to Public Information», «On Freedom of Movement and Free Choice of Residence», «On Provision of Public (electronic public) services regarding the declaration and registration of the place of residence in Ukraine», the Tax Code, the Regulations on the Registration of Individuals in the State Register of Individuals — Taxpayers, approved by the Order of the Ministry of Finance dated September 29, 2017 No. 822, as amended, indicates that such information as the place of residence or stay (for individuals) and the registration number of the taxpayer's registration card (for individuals) are personal (individual) data by which a person can be identified or specifically identified and which can be considered as confidential information about him/her.

The Constitutional Court notes that in specific provisions of Articles 171.9.2 and 246.5.4 of the Code, the legislator defined restrictions on the implementation of the constitutional right to the inviolability of private and family life in the form of a requirement to indicate in court decisions the place of residence or stay of the parties (for individuals) and the registration number of the tax payer's registration card of the parties (for individuals), if it is available, effectively establishing in this way the possibility of collecting, storing, using and distributing by the courts information about individuals, by which it is possible to directly or indirectly identify such individuals without their consent. The specified restrictions are legitimate if they are established by the contested provisions of the Code only in the interests

of national security, economic well-being, human rights and they correspond to the principle of reasonableness applied to assess the legality of state intervention in human rights, and do not violate the essence of the constitutional right to the inviolability of private and family life .

In this case, the Constitutional Court connects the evaluation of the legality of the state intervention in the specified constitutional right regarding the establishment of the requirement to indicate the personal data of the parties in court decisions in accordance with the disputed provisions of the Code with one of the exceptions defined in Article 32.2 of the Constitution — «in the interests of... > human rights».

The Code is set out in a new wording by the Law «On Amendments to the Economic Procedure Code, the Civil Procedure Code, the Code of Administrative Procedure and other legislative acts» dated October 3, 2017 No. 2147–VIII.

As a result of such legislative amendments, the contested provisions of the Code establish a requirement to indicate in court decisions the place of residence or stay of the parties (for individuals) and the registration number of the taxpayer's registration card of the parties (for individuals), if available, which will facilitate quick and unambiguous identification of the parties at all stages of court proceedings, including the execution of a court decision, will increase the effectiveness of administrative proceedings, ensure judicial protection and the obligation of execution of court decisions.

Evaluating the purpose of adopting specific provisions of Articles 171.9.2 and 246.5.4 of the Code, the Constitutional Court sees its legitimacy in increasing the effectiveness of judicial protection in Ukraine and streamlining the implementation of the constitutional right to judicial protection, in particular its component — the right to execution of court decisions.

The application of such personal data in administrative proceedings as the place of residence of the parties (for individuals) is necessary for the unambiguous identification of the parties at the stage of initiating court proceedings and the establishment by the court of their administrative procedural capacity, the correct resolution of the issue of subject jurisdiction and territorial jurisdiction, ensuring proper informing of the parties about the progress of the case; the indication of such personal data in the court ruling on initiating proceedings in the case is primarily necessary for the parties to exercise their procedural rights, in particular the rights to respond to the statement of claim (response), answer to the response, objection, to appeal court decisions, the exercise of which may require proper notification of parties by their place of residence or stay (for individuals). Therefore, the requirement established by a specific provision of Article 171.9.2 of the Code to indicate the place of residence of the parties (for individuals) in the court decision to initiate proceedings in the case is necessary for the exercise of the right to legal protection by a person in general.

The requirement to indicate in the operative part of the court decision the place of residence or stay of the parties (for individuals) and the registration number of the taxpayer's registration card of the parties (for individuals), if available, is due primarily to the fact that according to the provisions of Article 373 of the Code «execution of the court decision is carried out on the basis of an executive letter issued by the court that deliberated the case as a court of first instance» (part 1.1); «an executive letter, and in the cases established by this Code, a court ruling are executive documents. An executive letter, a ruling must meet the requirements for an executive document established by law» (part 3). In accordance with the provisions of Article 4 of the Law «On Enforcement Proceedings», the enforcement document shall specify, in particular, the address of the place of residence or stay (for individuals) of the debt collector and the debtor, the registration number of the debtor's taxpayer registration card (for individuals — taxpayers) (Article 4.1.3.4).

The indication of personal data in the operative part of the court decision in accordance with the specific provisions of Article 246.5.4 of the Code is necessary in order to ensure the error-free and timely execution of the court decision, and the violation of this procedural requirement can significantly complicate or even make it impossible to execute it in view of the fact that the executor will not be able to uniquely identify the debtor.

In the modern legal system of Ukraine, specific provisions of Articles 171.9.2 and 246.5.4 of the Code are aimed at ensuring the effectiveness and efficiency of the exercise of justice by courts and the execution of court decisions, which is necessary for the protection, affirmation and realisation of constitutional human rights and freedoms in general.

The Constitutional Court notes that the requirement to indicate in court decisions the place of residence or stay of the parties (for individuals) and the registration number of the tax payer's registration card of the parties (for individuals) is established by specific provisions of Articles 171.9.2 and 246.5.4 of the Code, if it is available, is a necessary means to ensure the implementation of the constitutional right to judicial protection, in particular the right to the execution of court decisions, and compliance with the basic principles of judicial proceedings.

The Constitutional Court notes that the contested provisions of the Code are consistent with the universally recognised principles of personal data protection, rule of law, minimality, anonymity, and justice. These provisions of the Code do not establish the possibility of processing the personal data of the parties specified by them for purposes other than the effective performance of the tasks of administrative proceedings (that is, the purposes for which these data were provided to the courts). Such personal data as the place of residence or stay of the parties (for individuals) and the registration number of the tax payer's registration card of the parties (for individuals), if available, are the minimum amount of information required to ensure legal protection and mandatory execution of court decisions. The specified personal data cannot be anonymous, at least in view of the basic principles of administrative proceedings and the principles of judicial jurisdiction. The requirement to indicate personal data in court decisions, established by the disputed provisions of the Code, does not cause excessive interference in the private life of the parties.

The requirement established by the disputed provisions of the Code to indicate in court decisions the place of residence or stay of the parties (for individuals) and the registration number of the tax payer's registration card of the parties (for individuals), if available, is reasonable and contributes to achieving a fair balance between ensuring the realization of the constitutional right to judicial protection and protection of the constitutional right to the inviolability of private and family life.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held to declare specific provisions of the Code of Administrative Procedure (Article 171.9.2 «or place of residence (for individuals)»; and Article 246.5.4 «or place of residence or stay (for individuals)», «registration number of the tax payer's registration card of the parties (for individuals), if available») as conforming to the Constitution (constitutional).

References:

Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:

No. 2-рп/2012 dated January 20, 2012;

No. 7-р/2018 dated October 11, 2018;

No. 10-р/2018 dated November 23, 2018;

No. 2-р(II)/2019 dated May 15, 2019;

No. 4-р/2019 dated June 13, 2019.

Judgments of the European Court of Human Rights in the cases:

Panteleyenko v. Ukraine of 29 June 2006 (application No. 11901/02);

L.B. v. Hungary of 9 March 2023 (application No. 36345/16);

Surikov v. Ukraine of 26 January 2017 (application No. 42788/06).

Judgment of the Constitutional Court of the Republic of Latvia dated October 11, 2018 No. 2017-30-01.

Universal Declaration of Human Rights (1948);

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950);

International Covenant on Civil and Political Rights (1966);

Convention for the Protection of Individuals with regard to Automated Processing of Personal Data (1981);

Opinion of the Consultative Council of European Judges for the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the quality of judicial decisions of December 18, 2008 No. 11;

Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation).

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ
Конституційного Суду України

Другий сенат

у справі за конституційними скаргами Душенькевича
Анатолія Володимировича, Франка Андрія Володимировича,
Ярош Ірини Миколаївни щодо відповідності Конституції України
(конституційності) абзацу другого частини першої статті 483
Митного кодексу України (щодо індивідуалізації
юридичної відповідальності особи за митне правопорушення)

Київ
5 липня 2023 року
№ 5-р(II)/2023

Справа № 3-46/2022(95/22, 170/22, 233/22)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович (доповідач),
Первомайський Олег Олексійович,
Юровська Галина Валентинівна (доповідач),

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними скаргами Душенькевича Анатолія Володимировича, Франка Андрія Володимировича, Ярош Ірини Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 483 Митного кодексу України.

Заслухавши суддів-доповідачів Мойсика В.Р., Юровську Г.В. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили Голова Верховної Ради України, науковці Харківського національного університету внутрішніх справ, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Національної академії внутрішніх справ, Національного університету «Львівська політехніка», Державного податкового університету, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкти права на конституційну скаргу — Душенькевич А.В., Франк А.В., Ярош І.М. — звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями перевірити

на відповідність частині першій статті 8, частинам першій, четвертій статті 41, частині другій статті 61, частині першій статті 64 Конституції України (конституційність) абзац другий частини першої статті 483 Митного кодексу України (далі — Кодекс).

Згідно з частиною першою статті 483 Кодексу «переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, тобто з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких товарів, або шляхом надання одним товарам вигляду інших, або з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування товарів, їх ваги (з урахуванням допустимих втрат за належних умов зберігання і транспортування) або кількості, країни походження, відправника та/або одержувача, кількості вантажних місць, їх маркування та номерів, неправдиві відомості, необхідні для визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та його митної вартості» (абзац перший),

— має наслідком накладення штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил з конфіскацією цих товарів, а також товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для переміщення товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України (абзац другий).

1.1. Зі змісту конституційних скарг та долучених до них матеріалів убачається таке.

Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області постановою від 15 вересня 2020 року, залишеною без зміни постановою Закарпатського апеляційного суду від 8 лютого 2022 року, визнав Ярош І.М. винною в порушенні митних правил, установлених частиною першою статті 483 Кодексу, та наклав на неї адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил, що становить 1 403 204,17 грн з конфіскацією товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил (зразків плівки пакувальної з поліетиленерефталату).

Ярош І.М. вважає, що «зміст санкції частини першої статті 483 Кодексу не відповідає Конституції України, оскільки передбачає непропорційне та несправедливе покарання, яке носить індивідуальний та надмірний майновий тягар; така санкція не забезпечує принцип індивідуалізації покарання, адже не дає змогу суду призначити покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого правопорушення, особи винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання; така санкція не відповідає принципу верховенства права, суспільним інтересам та є непропорційним втручанням держави в мирне володіння майном».

1.2. Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області постановою від 17 грудня 2021 року, залишеною без зміни постановою Закарпатського апеляційного суду від 16 березня 2022 року, визнав Душенькевича А.В. винним у вчиненні адміністративного правопорушення, установленого частиною першою статті 483 Кодексу, та наклав на нього адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил, що становить 159 338,65 грн з конфіскацією товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил, а саме транспортного засобу.

Душенькевич А.В. твердить, що санкція статті 483 Кодексу не відповідає Конституції України, оскільки не забезпечує принципу індивідуалізації покарання, адже

унеможливиює призначення судом покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого правопорушення, особи винного й обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання, що, на думку автора клопотання, суперечить принципів верховенства права (правовладдя), суспільним інтересам та є непропорційним втручанням держави в права громадян.

1.3. Малиновський районний суд міста Одеси постановою від 28 квітня 2022 року, залишеною без зміни постановою Одеського апеляційного суду від 9 вересня 2022 року, визнав Франка А.В. винним у вчиненні адміністративного правопорушення, установленого частиною першою статті 483 Кодексу, наклав адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил, а саме 932 610,26 грн з конфіскацією цих товарів.

Франк А. В. вважає, що санкція статті 483 Кодексу унеможливиює реалізацію принципу індивідуалізації юридичної відповідальності під час притягнення особи до адміністративної відповідальності на підставі статті 483 Кодексу та не створює належного законодавчого підґрунтя для застосування домірних заходів до порушника митних правил, а тому суперечить частині другій статті 61 Конституції України. Автор клопотання вказує на те, що всупереч приписам частин першої, четвертої статті 41 Конституції України відбувалося «надмірне втручання в гарантоване Основним Законом України право власності»; «розмір накладеного на заявника штрафу багатократно перевищив офіційно визначені державою на один календарний місяць розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб (більше ніж у 350 разів) та мінімальної заробітної плати (більш ніж у 130 разів)».

1.4. Суб'єкти права на конституційні скарги порушили перед Конституційним Судом України питання про невідповідність Конституції України (неконституційність) абзацу другого частини першої статті 483 Кодексу, який визначає санкцію за переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю.

1.5. Голова Верховної Ради України письмово висловив позицію стосовно предмета конституційних скарг, зазначивши, що «оскільки оспорювані в конституційних скаргах положення абзацу другого частини першої статті 483 Кодексу містять безальтернативні санкції зі значним матеріальним тягарем для порушника, суб'єкти права на конституційні скарги Душенькевич Анатолій Володимирович, Франк Андрій Володимирович, Ярош Ірина Миколаївна правомірно порушили питання, які потребують ретельного конституційного контролю з метою однозначного праворозуміння обґрунтованої доцільності накладення штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил з конфіскацією цих товарів, а також товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для переміщення товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України; остаточно їх вирішення має здійснюватися шляхом подальшого законодавчого врегулювання».

2. Конституційний Суд України, розв'язуючи питання, порушені в конституційних скаргах, виходить із такого.

2.1. Відповідно до Основного Закону України «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає пе-

ред людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (частина друга статті 3); «в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» (частини перша, друга статті 8); «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані» (частина друга статті 22); «права і свободи людини і громадянина захищаються судом» (частина перша статті 55).

Згідно зі статтею 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (частина перша); право приватної власності набувають у порядку, визначеному законом (частина друга); ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності (частина четверта); використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (частина сьома).

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (частина друга статті 61 Конституції України).

Згідно з частиною першою статті 64 Основного Закону України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, визначених Конституцією України.

Відповідно до пунктів 1, 22 частини першої статті 92 Конституції України виключно закони України визначають: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

2.2. Конституційний Суд України наголошував на тому, що притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, що має наслідком адміністративне стягнення у вигляді безальтернативного, надмірного адміністративного штрафу з обов'язковою конфіскацією, який є співмірним із кримінальним покаранням, має ґрунтуватися на конституційних принципах та юридичних презумпціях: «принцип верховенства права, зокрема така його вимога, як принцип домірності, є взаємопов'язаними фундаментальними засадами функціонування усєї юридичної системи України, у тому числі нормативного встановлення законодавцем адміністративної відповідальності. Отже, конкретні санкції за адміністративні правопорушення мають бути справедливими та відповідати принципів домірності, тобто законодавець має визначати адміністративні стягнення з урахуванням їх виправданості та потреби для досягнення легітимної мети, беручи до уваги вимоги адекватності наслідків, які спричинені такими санкціями (у тому числі для особи, до якої вони застосовуються), тій шкоді, що настає в результаті адміністративного правопорушення» [абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 3-р(П)/2021].

Конституційний Суд України також висловив юридичну позицію щодо питання обрання виду адміністративного стягнення з урахуванням принципу верховенства права (правовладдя) та суспільної користі адміністративних стягнень. У Рішенні Конституційного Суду України від 21 липня 2021 року № 3-р(П)/2021 зазначено, що «питання обрання виду адміністративного стягнення відповідно до пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України вирішує виключно законодавець з урахуванням приписів Конституції України, зокрема принципу верховенства права» (абзац п'ятий пункту 3 мотивувальної частини); «суспільна користь адміністративних стягнень за адміністративні правопорушення полягає не в поповненні державного бюджету,

а в забезпеченні конституційного правопорядку, безпеки суспільства та прав і свобод кожної особи» (перше речення абзацу першого підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини).

2.3. За частиною другою статті 61 Конституції України юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Конституційний Суд України, досліджуючи принцип індивідуалізації юридичної відповідальності під час розв'язання питання відповідності покарання вчиненому злочині, зазначав, що справедливе застосування норм права — є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість; це означає не тільки те, що установлений законом склад злочину та рамки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного; адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини і громадянина; при призначенні покарання суд має враховувати обставини справи (як ті, що обтяжують, так і ті, що пом'якшують покарання) щодо всіх осіб незалежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину; призначене судом покарання повинно відповідати ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення та враховувати особу винного, тобто бути справедливим; установлення законодавцем недиференційованого покарання та неможливість його зниження не дозволяє застосовувати покарання до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, розміру заподіяних збитків (друге, третє, четверте речення абзацу п'ятого підпункту 4.1, третє речення абзацу сьомого, перше речення абзацу восьмого підпункту 4.2 пункту 4; абзац шостий пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004).

У Рішенні від 26 травня 2015 року № 5-рп/2015 Конституційний Суд України зазначав, що для забезпечення дотримання прав особи, яку притягають до адміністративної відповідальності, індивідуалізації її відповідальності та реалізації вимог Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) щодо своєчасного, всебічного, повного й об'єктивного з'ясування обставин справи, вирішення її відповідно до закону уповноважений орган (посадова особа) під час розгляду справи про адміністративне правопорушення зобов'язаний з'ясувати, зокрема, чи є обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, а також інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи (перше речення абзацу третього підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України в Рішенні від 15 червня 2022 року № 4-р(П)/2022 щодо індивідуалізації юридичної відповідальності, оцінюючи припис статті 485 Кодексу на конституційність, наголосив, що в законодавчому встановленні відносин із притягнення особи до адміністративної або кримінальної відповідальності обов'язково має бути дотриманий конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності; установлення в актах публічного права абсолютно визначених та (або) безальтернативних санкцій має збалансовано поєднуватись із наданням суб'єкту накладення адміністративного стягнення або кримінального покарання дискреції в питанні визначення виду та розміру стягнення або покарання з урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, винної у вчиненні правопорушення, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність (абзаци другий, третій підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини).

Проаналізувавши приписи статей 9, 23, 33 КУпАП та частини першої статті 486, статті 489 Кодексу, Конституційний Суд України в Рішенні від 15 червня 2022 року № 4-р(П)/2022 дійшов висновку, що «ці норми мають розвивати, конкретизувати та деталізувати принципи Основного Закону України, зокрема принцип індивідуалізації юридичної відповідальності, визначений частиною другою статті 61 Конституції України» (абзац дев'ятий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини).

2.4. За статтею 6 Кодексу «митні інтереси України — це національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення митної справи; митна безпека — це стан захищеності митних інтересів України».

Для захисту митних інтересів та митної безпеки України за порушення митних правил Кодексом встановлено адміністративну відповідальність.

Згідно зі статтею 461 Кодексу за порушення митних правил можуть бути накладені адміністративні стягнення у вигляді попередження, штрафу та конфіскації товарів, транспортних засобів комерційного призначення — безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів, транспортних засобів зі спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що їх використовували для приховування товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил від митного контролю (крім транспортних засобів комерційного призначення, що їх використовують виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України за визначеними маршрутами та рейсами, що їх здійснюють відповідно до розкладу руху на підставі міжнародних договорів, укладених відповідно до закону), а також транспортних засобів, що їх використовували для переміщення товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України поза місцем розташування митного органу.

Конституційний Суд України зазначав, що встановлені Кодексом види адміністративних стягнень спрямовані на забезпечення конституційного правопорядку, безпеки суспільства, прав і свобод людини та є належними заходами, оскільки мають сприяти досягненню мети адміністративної відповідальності, що обумовлено потребами захисту митних інтересів України та митної безпеки; правомірною метою встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина у сфері митних відносин та притягнення винної особи до відповідальності за порушення митних правил є потреба захисту митних інтересів та митної безпеки України [абзац другий пункту 4, абзац п'ятий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 15 червня 2022 року № 4-р(П)/2022].

2.5. Згідно з частиною п'ятою статті 2 КУпАП питання щодо адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулює Кодекс.

Частиною першою статті 458 Кодексу встановлено, що порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке є протиправними, винними (умисними або з необережності) діями чи бездіяльністю, що посягають на встановлений Кодексом та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій із товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на митні органи Кодексом чи іншими законами України, і за які Кодексом встановлено адміністративну відповідальність.

Згідно зі статтею 487 Кодексу провадження у справах про порушення митних правил здійснюють відповідно до Кодексу, а в частині, що її не регулює Кодекс, — відповідно до законодавства України про адміністративні правопорушення.

Приписами КУпАП визначено, що:

— «адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність» (частина перша статті 9);

— «адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами» (стаття 23);

— стягнення за адміністративне правопорушення накладається в межах, установлених КУпАП та іншими законами України; «при накладенні стягнення враховуються характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність» (частина перша, перше речення частини другої статті 33).

Кодексом установлено, що:

— «завданнями провадження у справах про порушення митних правил є своєчасне, всебічне, повне та об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її з дотриманням вимог закону, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню порушень митних правил, та запобігання таким правопорушенням» (частина перша статті 486);

— «посадова особа при розгляді справи про порушення митних правил зобов'язана з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують та/або обтяжують відповідальність, чи є підстави для звільнення особи, що вчинила правопорушення, від адміністративної відповідальності, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи» (стаття 489).

Отже, законодавець у межах своїх повноважень установив, що адміністративна відповідальність за незаконне переміщення товарів через митний кордон України настає у разі призначення судом адміністративного стягнення особі, яка незаконно перемістила товари через митний кордон України, у результаті чого ця особа зазнає несприятливих наслідків, що становлять зміст накладеного на неї встановленого Кодексом адміністративного стягнення. Водночас зміст безальтернативної санкції частини першої статті 483 Кодексу виключає оцінювання індивідуальної ситуації судом, чим створює перешкоди для судової дискреції.

2.6. Право на справедливий суд за статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) (далі — Конвенція) охоплює, зокрема, право на справедливий судовий розгляд.

Конституційний Суд України зважає на те, що Європейський суд з прав людини для застосування гарантій Конвенції, які стосуються кримінальних аспектів, напручував три критерії, на основі яких діяння можна вважати кримінальним, а саме: 1) з'ясування того, як його кваліфікують у національному праві: кримінальне правопорушення, адміністративне, дисциплінарне тощо; 2) природа правопорушення; 3) характер і суворість (ступінь тяжкості) покарання, що його може бути застосовано до особи [рішення у справі *Engel and others v. The Netherlands* від 8 червня 1976 року (заяви №№ 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72), § 82, § 83]. Для застосування статті 6 Конвенції в кримінальній ділянці достатньо, щоб правопорушення за своїм характером вважа-

лось кримінальним з погляду Конвенції або щоб за вчинене правопорушення до особи було застосовано покарання, яке за своїм характером і ступенем суворості належало в цілому до кримінальної ділянки [рішення у справі *Lutz v. Germany* від 25 серпня 1987 року (заява № 9912/82), § 55].

Отже, за сталою практикою Європейського суду з прав людини такі адміністративні стягнення, як адміністративний арешт і значні адміністративні штрафи, є співмірними з кримінальним покаранням [рішення у справах *Engel and others v. The Netherlands* від 8 червня 1976 року (заяви №№ 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72), *Гуренка проти України/Gurepka v. Ukraine* від 6 вересня 2005 року (заява № 61406/00), *A. Menarini Diagnostics S.R.L. v. Italy* від 27 вересня 2011 року (заява № 43509/08)].

Європейський суд з прав людини в § 21 рішення у справі *Надточій проти України/Nadtochiy v. Ukraine* від 15 травня 2008 року (заява № 7460/03), зокрема, зазначив, що «приписи Митного кодексу безпосередньо поширюються на всіх громадян, які перетинають кордон, та регулюють їх поведінку у спосіб застосування стягнень (штраф та конфіскація), що є як покаранням, так і стримуванням від вчинення порушення. Отже, митні правопорушення, що їх оспорюють, мають ознаки, притаманні „кримінальному звинуваченню“ в розумінні статті 6 Конвенції».

Конституційний Суд України, проаналізувавши санкцію частини першої статті 483 Кодексу, констатує, що її приписи мають кримінально-правовий характер як за своєю каральною та стримувальною метою, так і за суворістю визначеного нею додаткового обов'язкового адміністративного стягнення у вигляді конфіскації товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил, тому призначення такого стягнення має бути здійснене з урахуванням принципів і гарантій, притаманних кримінальному провадженню.

2.7. У конституційних скаргах Душенькевич А.В., Франк А.В., Ярош І.М. зазначили, що абзац другий частини першої статті 483 Кодексу не забезпечує досягнення справедливого балансу між вимогами публічних інтересів та захистом права власності особи. Зокрема, санкція статті 483 Кодексу, окрім накладення штрафу, також зобов'язує і до обов'язкового застосування іншого стягнення — конфіскації товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил.

Конституційний Суд України наголошував, що справедливе призначення покарання у кримінальному провадженні, зважаючи на інтенсивність та небезпеку його негативного впливу на фундаментальні права і свободи особи, є обов'язковою умовою захисту особи від свавілля в державі, у якій діє принцип верховенства права; задля забезпечення справедливості призначення покарання в кримінальному провадженні, його домірності тяжкості злочину суд відповідно до Кримінального кодексу України наділений дискрецією щодо форм реалізації кримінальної відповідальності; згідно з приписами статті 69 Кримінального кодексу України за наявності обставин, які пом'якшують покарання, судові надано можливість призначити більш м'яке покарання, ніж встановлено законом, зокрема суд може не призначати додаткового покарання, встановленого в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього кодексу як обов'язкове, за винятком випадків призначення покарання за вчинення кримінального правопорушення, за яке встановлено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; навіть тоді, коли конфіскацію майна встановлено поряд із найсуворішим основним покаранням — позбавленням волі, то таке додаткове обов'язкове покарання є дискрецією суду відповідно

до приписів статті 69 цього кодексу [абзаци другий, четвертий, шостий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021].

Натомість оспорювані приписи частини першої статті 483 Кодексу встановлюють обов'язкову конфіскацію товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил. У КУпАП та у Кодексі не визначено процесуальних механізмів, які надали б судові можливість пом'якшити визначену абзацом другим частини першої статті 483 Кодексу міру адміністративної відповідальності залежно від наявності обставин справи, що пом'якшують відповідальність, або дозволили б її не призначати.

Отже, зі змісту санкції частини першої статті 483 Кодексу випливає, що законодавець визначив міру адміністративної відповідальності, яка не є справедливою і такою, що відповідає легітимній меті.

2.8. Згідно зі статтею 41 Конституції України право приватної власності є непорушним (друге речення частини четвертої); конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, установлених законом (частина шоста).

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що відповідно до принципу верховенства права (правовладдя) законодавець може обмежувати конституційні права людини і громадянина за дотримання умов, визначених Конституцією України.

Установлення обмеження прав людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що воно є домірним (пропорційним) та суспільно потрібним (друге речення абзацу шостого підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009); обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, їх має встановлювати виключно Конституція і закони України, вони мають відповідати легітимній меті, бути обумовленими суспільною потребою досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке юридичне регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним утручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісного змісту такого права (абзац третій підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016).

Право власності не є абсолютним, може бути обмежене, однак утручання в це право може здійснюватися лише на підставі закону з дотриманням принципу юридичної визначеності та принципу домірності, який вимагає досягнення розумного співвідношення між інтересами особи та суспільства; при обмеженні права власності в інтересах суспільства домірними можна вважати такі заходи, які є менш обтяжливими для прав і свобод приватних осіб з-поміж усіх доступних для застосування заходів [абзац сьомий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 5 червня 2019 року № 3-р(I)/2019].

«Обмеження права власності у вигляді конфіскації майна має бути обумовлене захистом конституційного правопорядку, прав, свобод та гідності людини і громадянина, інтересів суспільства, держави, бути належним та необхідним заходом для досягнення такої легітимної мети, а також забезпечувати справедливий баланс між вимогами публічних інтересів та захистом права власності особи, не допускаючи надмірного впливу на адресатів, стосовно яких спрямоване зазначене обмеження» [четверте речення абзацу одинадцятого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021].

У Рішенні від 12 жовтня 2022 року № 8-р(І)/2022 Конституційний Суд України дійшов висновку, що держава встановлює як потрібні ті заходи втручання у право власності, які дають змогу досягти легітимної мети з дотриманням принципів правомірного втручання; законодавець має визначити співмірну міру адміністративної відповідальності для досягнення легітимної мети, а суди — забезпечувати індивідуалізацію такої відповідальності залежно від обставин справи (абзац четвертий підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини).

2.9. Приписи статті 41 Конституції України корелюються (є співвідносними) з відповідними приписами статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, ніж в інтересах суспільства і на умовах, визначених законом і загальними принципами міжнародного права (абзац перший); проте ці приписи жодним чином не обмежують права держави вводити в дію такі закони, які вона вважає потрібними, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів (абзац другий).

Конституційний Суд України вважає на практику тлумачення наведених приписів Першого протоколу до Конвенції Європейським судом з прав людини.

У рішенні у справі *Краєва проти України/Krayeva v. Ukraine* від 13 січня 2022 року (заява № 72858/13) Європейський суд з прав людини, констатувавши, що сума штрафу, накладеного на заявницю за порушення митних правил (частина перша статті 483 Кодексу), становила надмірне втручання в її право власності всупереч вимогам статті 1 Першого протоколу до Конвенції, зазначив, зокрема, що:

— «накладення штрафу як таке становитиме втручання у право, гарантоване абзацом першим статті 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки воно позбавляє особу, якої це стосується, певної частки майна, а саме суми, яку має бути сплачено» (§ 23);

— «щоб бути сумісним зі статтею 1 Першого протоколу, захід (втручання) має відповідати трьом умовам: він має бути правомірним, мати правомірну мету та забезпечувати справедливий баланс між загальним інтересом суспільства й основоположними правами особи» (§ 24);

— «за частиною першою статті 483 Митного кодексу, згідно з якою заявницю було визнано винною, штраф у розмірі, що дорівнює вартості товару, сам собою є надмірно великою сумою, та конфіскація товару були обов'язковими заходами без жодних винятків. Брак будь-якої дискреції у цьому випадку не дав українським судам можливості оцінити осібну ситуацію, унаслідок чого втрачається сенс будь-якого оцінювання. Суд уже зазначав, що подібна жорстка система не здатна забезпечити потрібний справедливий баланс між вимогами загального інтересу та захистом права власності особи» (§ 31).

Європейський суд з прав людини вказав, що «для того, щоб відповідати вимозі домірності, суворість санкцій має відповідати тяжкості правопорушень, за які їх призначають <...>. Принцип домірності має бути дотриманий не лише під час визначення норм, які стосуються суворості санкції, а й під час оцінювання тих факторів, що їх має бути взято до уваги, коли визначають санкції <...>» [рішення у справі *Imeri v. Croatia* від 24 червня 2021 року (заява № 77668/14), § 84].

Крім того, на думку Європейського суду з прав людини, «стаття 1 Першого протоколу вимагає, щоб будь-яке втручання було виправдано домірним стосовно визначе-

ної мети. Тобто потрібно досягти „справедливого балансу“ між вимогами загального інтересу суспільства та потребами захисту основоположних прав людини. Потрібного балансу не буде досягнуто, якщо особі або особам, яких це стосується, доведеться нести індивідуальний і надмірний тягар [див., зокрема, рішення у справах *The Former King of Greece and Others v. Greece [GC]* від 28 листопада 2002 року (заява № 25701/94), ECHR 2000-XII, § 79, § 82; *Jahn and Others v. Germany [GC]* від 30 червня 2005 року (заяви №№ 46720/99, 72203/01, 72552/01), ECHR 2005-VI, § 81–94]» [рішення у справі *Gogitidze and Others v. Georgia* від 12 травня 2015 року (заява № 36862/05), § 97].

Європейський суд з прав людини в рішенні у справі *Садоха проти України/Sadocha v. Ukraine* від 11 липня 2019 року (заява № 77508/11) зазначив, що:

— «на конфіскаційний захід, навіть якщо йдеться про позбавлення майна, поширюється дія другого абзацу статті 1 Першого протоколу, відповідно до якого Договірним державам дозволено здійснювати контроль за користуванням власності для забезпечення сплати штрафів» (§ 23);

— «іншим питанням для вирішення Судом є те, чи досягнуто внаслідок втручання у право власності потрібний справедливий баланс між захистом цього права та вимогами загального інтересу з огляду на той простір обдумування, що його залишено Державі-відповідачеві в цій ділянці. Потрібного балансу не буде досягнуто, якщо на власника майна, якого це стосується, буде покладено „індивідуальний та надмірний тягар“. Крім того, хоча абзац другий статті 1 Першого протоколу до Конвенції не містить чітких процесуальних вимог, Суд повинен урахувати, чи надавали заявникові всі процесуальні приписи можливість звернутися у своїй справі до компетентних органів влади з тим, щоб вони змогли в його справі встановити справедливий баланс між інтересами, між якими є конфлікт» (§ 27);

— «щоб втручання було домірним, воно має відповідати тяжкості порушення суб'єктивного права, а санкція, що її визначено для покарання, — тяжкості правопорушення <...>» (§ 31).

2.10. Відповідно до частини першої статті 483 Кодексу суб'єкти права на конституційну скаргу були притягнуті до адміністративної відповідальності з накладенням штрафів у таких розмірах: Душенькевич А.В. — 159 338,65 грн; Франк А.В. — 932 610,26 грн, Ярош І.М. — 1 403 204,17 грн з конфіскацією товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил. Отже, накладення штрафу в розмірі, що дорівнює вартості товару, та конфіскація, що є обов'язковими, позбавили суди можливості врахувати індивідуальні обставини в кожному конкретному випадку порушення митних правил.

Конституційний Суд України вважає, що для досягнення легітимної мети суд повинен мати дискрецію. Однак суд під час розгляду справи про порушення митних правил за частиною першою статті 483 Кодексу не може забезпечити індивідуалізації відповідальності через: відсутність у зазначеній статті Кодексу інших видів стягнень; неможливість зміни розміру відсотків, за якими визначено штраф і обов'язковість застосування конфіскації. Неможливість вибору виду та розміру адміністративного стягнення з урахуванням обставин справи, а саме: характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, унеможливорює справедливий розгляд справи судом.

Таке законодавче регулювання суперечить засадам демократичного суспільства, базованого на верховенстві права (правовладді) (*in democratic society based on the rule of law*).

Отже, абзац другий частини першої статті 483 Кодексу суперечить приписам частини першої статті 8, частин першої, четвертої статті 41, частини другої статті 61, частини першої статті 64 Конституції України.

3. Згідно з частиною другою статті 152 Конституції України, статтею 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» закони, інші акти або їх окремі приписи, що визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Конституційний Суд України враховує те, що визнання неконституційним абзацу другого частини першої статті 483 Кодексу унеможливить притягнення до відповідальності осіб за дії та (або) бездіяльність, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, а також інші протиправні діяння, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів, та вважає за доцільне задля недопущення порушення митних інтересів та митної безпеки України відтермінувати втрату чинності абзацом другим частини першої статті 483 Кодексу.

Верховна Рада України з дня ухвалення цього Рішення має привести нормативне регулювання відповідальності за порушення митних правил у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України **у х в а л и в:**

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац другий частини першої статті 483 Митного кодексу України.

2. Абзац другий частини першої статті 483 Митного кодексу України, визнаний неконституційним, утрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене абзацом другим частини першої статті 483 Митного кодексу України, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 5-r(II)/2023 dated July 5, 2023 in the case upon the constitutional complaints of Anatolii Dushenkevych, Andrii Franko, and Iryna Yarosh regarding the conformity of paragraph 2 of Article 483.1 of the Customs Code with the Constitution (constitutionality) (regarding individualisation of an individual's legal liability for customs rules violation)

Subjects of the right to a constitutional complaint — A. Dushenkevych, A. Franko, I. Yarosh — appealed to the Constitutional Court to examine the compliance of paragraph 2 of Article 483.1 of the Customs Code (hereinafter referred to as «the Code») with Articles 8.1, 41.1, 41.4, 61.2, 64.1 of the Constitution (constitutionality).

Subjects of the right to constitutional complaints raised before the Constitutional Court the issue of non-compliance with the Constitution (unconstitutionality) of paragraph 2 of Article 483.1 of the Code, which defines the sanction for movement or actions aimed at movement of goods across the customs border of Ukraine with concealment from customs control.

In order to protect customs interests and customs security of Ukraine, the Code establishes administrative liability for violation of customs rules.

According to Article 487 of the Code, proceedings in cases of violation of customs rules shall be carried out in accordance with the Code, and in the part not regulated by the Code, in accordance with the legislation on administrative offenses.

The legislator, within the limits of its authority, established that administrative liability for the illegal movement of goods across the customs border of Ukraine arises in the event that a court imposes an administrative fine on a person who illegally moved goods across the customs border of Ukraine, as a result of which this person suffers adverse consequences, which constitute the content of the imposed on it fine established by the Administrative Code. At the same time, the content of the non-alternative sanction of Article 483.1 of the Code excludes the evaluation of the individual situation by the court, which creates obstacles for judicial discretion.

The Constitutional Court, having analysed the sanction of Article 483.1 of the Code, states that its provisions have a criminal and legal nature both in terms of their punitive and deterrent purpose, and in terms of the gravity of the additional mandatory administrative penalty determined by it in the form of confiscation of goods — direct objects of violation of customs rules, therefore, the imposition of such penalty should be carried out taking into account the principles and guarantees inherent in criminal proceedings.

The contested provisions of Article 483.1 of the Code establish the mandatory confiscation of goods — direct objects of violation of customs rules. The Code on Administrative Offenses and the Code do not define procedural mechanisms that would provide a court with opportunity to mitigate the degree of administrative liability specified in paragraph 2 of Article 483.1 of the Code depending on the presence of circumstances of the case that mitigate liability, or would allow it not to be assigned.

It follows from the content of the sanction of Article 483.1 of the Code that the legislator determined the measure of administrative liability, which is not fair and such that corresponds to a legitimate goal.

The imposition of a fine equal to the value of the goods and confiscation, which are mandatory, deprived the courts of the opportunity to take into account individual circumstances in each specific case of violation of customs rules.

The impossibility of choosing the type and size of the administrative sanction taking into account the circumstances of the case, namely: the nature of the committed illegal act,

the form of guilt, the characteristics of the individual, the possibility of compensation for the damage caused, the presence of circumstances that mitigate or aggravate liability, makes it impossible for the court to fairly deliberate the case.

Such legislative regulation contradicts the principles of a democratic society based on the rule of law.

The Constitutional Court takes into account the fact that declaring paragraph 2 of Article 483.1 of the Code as unconstitutional will make it impossible to prosecute individuals for actions and (or) inaction aimed at moving goods across the customs border of Ukraine with concealment from customs control, as well as other illegal actions aimed at evading payment of customs payments, and considers it expedient to postpone the loss of effect of paragraph 2 of Article 483.1 of the Code in order to prevent violation of customs interests and customs security of Ukraine.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held to declare paragraph 2 of Article 483.1 of the Customs Code as inconsistent with the Constitution of Ukraine (unconstitutional), and shall lose its effect six months after the adoption of this Decision by the Constitutional Court.

The Verkhovna Rada shall bring the normative regulation established by paragraph 2 of Article 483.1 of the Customs Code, which is declared to be unconstitutional, into compliance with the Constitution and this Decision.

References:

Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:

No. 15-rp/2004 dated November 2, 2004;

No. 26-rp/2009 dated October 19, 2009;

No. 5-rp/2015 dated May 26, 2015;

No. 2-rp/2016 dated June 1, 2016;

No. 3-r(I)/2019 dated June 5, 2019;

No. 3-r(II)/2021 dated July 21, 2021;

No. 4-r(II)/2022 dated June 15, 2022;

No. 8-r(I)/2022 dated October 12, 2022.

Judgments of the European Court of Human Rights in the cases:

Engel and others v. the Netherlands of June 8, 1976 (application no. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72);

Lutz v. Germany of August 25, 1987 (application no. 9912/82);

Gurepka v. Ukraine of September 6, 2005 (application no. 61406/00);

A. Menarini Diagnostics S.R.L. v. Italy of September 27, 2011 (application no. 43509/08);

Nadtochiy v. Ukraine of May 15, 2008 (application no. 7460/03);

Krayeva v. Ukraine of January 13, 2022 (application no. 72858/13);

Imeri v. Croatia of June 24, 2021 (application no. 77668/14);

The Former King of Greece and Others v. Greece [GC] of November 28, 2002 (application no. 25701/94);

Jahn and Others v. Germany [GC] of June 30, 2005 (applications no. 46720/99, 72203/01, 72552/01);

Gogitidze and Others v. Georgia of May 12, 2015 (application no. 36862/05);

Sadocha v. Ukraine of July 11, 2019 (application no. 77508/11).

*ІМЕНЕМ УКРАЇНИ***РІШЕННЯ
Конституційного Суду України****Перший сенат**

**у справі за конституційною скаргою Ван Колка
Фредеріка Йоганнеса щодо відповідності Конституції України
(конституційності) абзацу другого частини шостої статті 481
Митного кодексу України**

К и ї в
6 вересня 2023 року
№ 6-р(І)/2023

Справа № 3-32/2023(66/23)

Перший сенат Конституційного Суду України у складі суддів:

Кривенка Віктора Васильовича (головуючого),
Грищук Оксани Вікторівни,
Кичуна Віктора Івановича,
Колісника Віктора Павловича,
Петришина Олександра Віталійовича,
Совгирі Ольги Володимирівни (доповідача),
Філюка Петра Тодосьовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Ван Колка Фредеріка Йоганнеса щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини шостої статті 481 Митного кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Совгирю О.В. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Прем'єр-міністр України Шмигаль Д.А., Голова Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики Гетманцев Д.О., Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Лубінець Д.В., Перший заступник Міністра фінансів України Улютін Д.В., виконувач обов'язків Голови Державної митної служби України Звягінцев С.Б., виконувач обов'язків Директора Бюро економічної безпеки України Федоров Е.В.; члени Науково-консультативної ради Конституційного Суду України: доктор юридичних наук, професор Кучерявенко М.П.; доктор юридичних наук, професор Рябченко О.П.; доктор юридичних наук, доцент Турянський Ю.І., а також науковці: Державного податкового університету — кандидат юридичних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту економічної безпеки та митної справи Калганова О.А.; Державного торговельно-економічного університету — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністра-

тивного та інформаційного права Гуржій Т.О., доктор юридичних наук, доцент Запотоцька О.В., доктор юридичних наук, доцент Тімашов В.О.; Донецького національного університету імені Василя Стуса — кандидат юридичних наук, доцент Краковська А.Є.; Інституту держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України — кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу проблем державного управління та адміністративного права Кисіль Л.Є.; Київського національного університету імені Тараса Шевченка — доктор юридичних наук, професор кафедри фінансового права Навчально-наукового інституту права Якимчук Н.Я.; Львівського національного університету імені Івана Франка — доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного та фінансового права Решота В.В., доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Бурдін В.М.; Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України — доктор юридичних наук, професор, завідувач сектору конституційного та адміністративного права Лученко Д.В., молодший науковий співробітник Битяк О.В.; Національного університету «Львівська політехніка» — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права Інституту права, психології та інноваційної освіти Бліхар М.М., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму Інституту права, психології та інноваційної освіти Ковальчук В.Б.; Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права Гаращук В.М., кандидат юридичних наук, доцент Зима О.Т., кандидат юридичних наук Балакарева І.М., кандидат юридичних наук Белікова М.І., кандидат юридичних наук, доцент кафедри фінансового права Котенко А.М.; Університету митної справи та фінансів — кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного та приватного права Мазур А.В.; Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича — кандидат юридичних наук, доцент Бабін І.І., Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Ван Колк Фредерік Йоганнес звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частинам першій, четвертій статті 41, статті 48, частині другій статті 61 Конституції України (конституційність) абзац другий частини шостої статті 481 Митного кодексу України (далі — Кодекс).

Частиною шостою статті 481 Кодексу визначено таке:

«Перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України більше ніж на тридцять діб, а так само втрата цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, — тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскацію таких транспортних засобів».

Отже, предметом конституційного контролю в цій справі є санкція частини шостої статті 481 Кодексу.

2. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

На Ван Колка Фредеріка Йоганнеса 26 квітня 2022 року складено протокол про порушення митних правил за ознаками адміністративного правопорушення, визначеного частиною шостою статті 481 Кодексу.

Любомльський районний суд Волинської області постановою від 29 вересня 2022 року, яку Волинський апеляційний суд залишив без змін постановою від 21 листопада 2022 року, визнав Ван Колка Фредеріка Йоганнеса винним у вчиненні правопорушення, визначеного частиною шостою статті 481 Кодексу, а саме у перевищенні строку тимчасового ввезення транспортного засобу особистого користування на митну територію України більше ніж на тридцять діб, та наклав на нього адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 170 000 (сто сімдесят тисяч) гривень.

На думку автора клопотання, санкція частини шостої статті 481 Кодексу обмежила гарантоване статтею 61 Конституції України право на індивідуалізацію юридичної відповідальності, адже законодавець не передбачив «можливості послатися в ході розгляду справи про порушення митних правил і під час судового розгляду на конкретні обставини вчинення правопорушення, майновий стан, а також на інші обставини, які могли б пом'якшити відповідальність та вплинути на міру стягнення». Указане, як вважає суб'єкт права на конституційну скаргу, не дає «змоги добиватися призначення штрафу в розмірі, співмірному обставинам конкретного правопорушення», а тому оспорювана норма Кодексу «унеможливила індивідуалізацію стягнення і забезпечення справедливого розгляду справи». Ван Колк Фредерік Йоганнес також стверджує, що санкція частини шостої статті 481 Кодексу «має ознаки абсолютно визначеної та є безальтернативною, тобто такою, що встановлює лише один вид стягнення — майновий».

До того ж суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що санкція, яка обмежена лише штрафом у розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскацією транспортного засобу, «перетворюється з міри відповідальності в інструмент позбавлення особи її власності, придушення економічної самостійності та ініціативи, надмірного обмеження права на достатній життєвий рівень, що не відповідає вимогам статей 41 і 48 Конституції України».

3. Вирішуючи питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини шостої статті 481 Кодексу, Конституційний Суд України виходить із такого.

3.1. Україна є правова держава (стаття 1 Основного Закону України). Конституція України має найвищу юридичну силу; «закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» (частина друга статті 8 Конституції України).

Основним Законом України визначено, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» (частина перша статті 24); «кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом» (частина перша статті 67); виключно законами України визначаються: «права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина»; «правовий режим власності»; «засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи»; «засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них» (пункти 1, 7, 9, 22 частини першої статті 92).

3.2. Митну справу становлять, зокрема, встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, справляння митних платежів, боротьба з порушеннями митних правил, організа-

ція і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної митної політики (частина перша статті 7 Кодексу). Шляхом здійснення митної справи досягається забезпечення та реалізація митних інтересів України, стан захищеності яких є митною безпекою як складовою економічної безпеки держави.

Верховна Рада України 8 листопада 2018 року ухвалила Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо ввезення транспортних засобів на митну територію України» № 2612–VIII (далі — Закон № 2612), яким, зокрема, викладено в новій редакції статтю 481 Кодексу та встановлено санкцію, яку оспорує автор клопотання.

Як зазначено в Пояснювальній записці до проекту Закону України від 15 червня 2018 року (реєстр. № 8488), ухваленого як Закон № 2612 (далі — Пояснювальна записка), «метою прийняття законопроекту є врегулювання питання ввезення транспортних засобів на митну територію України, забезпечення дієвого контролю за переміщенням, цільовим використанням транспортних засобів, поміщених в митний режим <...> тимчасового ввезення, посилення відповідальності громадян за порушення митних правил».

Статтею 103 Кодексу визначено, що «тимчасове ввезення — це митний режим, відповідно до якого іноземні товари, транспортні засоби комерційного призначення ввозяться для конкретних цілей на митну територію України з умовним повним або частковим звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності і підлягають реекспорту до завершення встановленого строку без будь-яких змін, за винятком звичайного зносу в результаті їх використання».

3.3. У Рішенні від 31 березня 2015 року № 1-рп/2015 Конституційний Суд України підкреслив, що «особи, які переміщують товари на митну територію України, повинні дотримуватися митних правил, визначених у Кодексі; за порушення (недотримання) цих правил у Кодексі передбачено адміністративну відповідальність» (абзац четвертий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України вважає, що для захисту митних інтересів і забезпечення митної безпеки України держава, у якій визнається і діє принцип верховенства права, зобов'язана належно внаормувати засади митної справи, зокрема в частині встановлення строків тимчасового ввезення транспортних засобів і відповідальності за їх недотримання. Указане кореспондується з Конвенцією про тимчасове ввезення 1990 року, до якої приєдналася Україна згідно із Законом від 24 березня 2004 року № 1661–IV (далі — Конвенція про тимчасове ввезення), відповідно до якої «товари (у тому числі транспортні засоби), на тимчасове ввезення яких був наданий дозвіл, повинні бути вивезені у визначений термін, визнаний достатнім для досягнення мети тимчасового ввезення. Цей термін обумовлюється окремо у кожному Додатку» (пункт 1 статті 7); «особа, яка будь-яким чином порушила положення цієї Конвенції, несе відповідальність на території Договірної Сторони, де було скоєно порушення; санкції за порушення встановлюються законодавством такої Договірної Сторони» (пункт 1 статті 20).

Тобто для забезпечення ефективної реалізації державної митної політики Верховна Рада України уповноважена не тільки покладати обов'язки на учасників відносин, що внаормовані митним законодавством, але й визначати діяння, які є порушенням митних правил, та відповідальність за них. Саме державний примус є одним із чинників, здатних забезпечити ефективність унаормування митної справи, належний рівень захисту митних інтересів та митної безпеки України. До того ж санкція за вчи-

нене адміністративне правопорушення має бути домірною і водночас достатньою для того, щоб запобігати вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником (спеціальна превенція), так і іншими особами (загальна превенція).

3.4. Конституційний Суд України сформулював юридичні позиції щодо підґрунтя та мети встановлення адміністративної відповідальності в Україні:

— «Верховна Рада України має повноваження ухвалювати закони з унормуванням підстав та порядку притягнення осіб до адміністративної відповідальності, дотримуючись конституційних норм і принципів» [абзац перший підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022; абзац п'ятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 12 жовтня 2022 року № 8-р(I)/2022];

— «адміністративна відповідальність в Україні та процедура притягнення до адміністративної відповідальності ґрунтуються на конституційних принципах та правових презумпціях, які зумовлені визнанням і дією принципу верховенства права в Україні» (перше речення абзацу першого підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010);

— «суспільна користь адміністративних стягнень за адміністративні правопорушення полягає <...> в забезпеченні конституційного правопорядку, безпеки суспільства та прав і свобод кожної особи» [перше речення абзацу першого підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021].

Конституційний Суд України також ураховує, що «законодавець може диференціювати <...> процедуру застосування заходів впливу до порушників законодавства залежно від особливостей суспільних відносин, що регламентуються зазначеним законодавством» (абзац другий пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001).

Порушення митних правил є специфічним видом адміністративних правопорушень, являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений Кодексом та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на митні органи Кодексом чи іншими законами України, і за які Кодексом установлена адміністративна відповідальність (частина перша статті 458 Кодексу). Тому питання адміністративної відповідальності за порушення митних правил має врегульовуватися в Кодексі з урахуванням специфіки принципів здійснення митної справи та згідно з Конституцією України.

3.5. Митна справа здійснюється, зокрема, на основі принципів єдиного порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України; визнання рівності та правомірності інтересів усіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності; відповідальності всіх учасників відносин, що регулюються Кодексом (пункти 4, 6, 10 статті 8 Кодексу). Водночас визначені Кодексом принципи здійснення митної справи впливають зі змісту конституційних норм, зокрема частини першої статті 24 Конституції України, згідно з якою «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом».

Конституційний Суд України зазначав, що «рівність та недопустимість дискримінації особи є конституційними принципами національної правової системи

України, а також фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (стаття 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 14), Протоколі № 12 до неї (стаття 1) та у Загальній декларації прав людини 1948 року (статті 1, 2, 7)» [абзац шістнадцятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 25 квітня 2019 року № 1-р(II)/2019]; «гарантована частиною першою статті 24 Конституції України рівність громадян перед законом означає рівну для всіх обов'язковість конкретного закону з усіма відмінностями у правах або обов'язках, привілеях чи обмеженнях, які в цьому законі встановлені» (перше речення абзацу другого підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007); «принцип рівності всіх громадян перед законом — конституційна гарантія правового статусу особи, що поширюється, зокрема, на призначення кримінального покарання. Притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності не лише означає рівність усіх осіб перед законом, а й передбачає встановлення в законі єдиних засад застосування такої відповідальності» (друге, третє речення абзацу першого підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004).

У пункті 63 Доповіді «Верховенство права», схваленої Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року), визначено, що формальна рівність є важливим аспектом верховенства права — за умови, що вона допускає нерівне ставлення лише тією мірою, яка потрібна для досягнення сутнісної рівності; формальна рівність може бути широко витлумачена без шкоди для принципу, що лежить в основі ідеї недискримінації, котрий разом із рівністю перед нормами права становить основний і загальний принцип стосовно захисту прав людини.

На думку Конституційного Суду України, конституційний принцип рівності громадян перед законом у сфері митної справи проявляється не тільки в єдиному порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України, а й у рівній мірі відповідальності за порушення митних правил. Так, у Рішенні від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022 Конституційний Суд України, перевіряючи на відповідність Основному Закону України положення статті 485 Кодексу, визнав «можливість установлення в актах публічного законодавства (адміністративного, кримінального тощо) абсолютно визначених та (або) безальтернативних санкцій, що, безперечно, є позитивним явищем у випадку, коли суб'єктом правозастосування є відмінний від суду орган влади» (абзац перший підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини). Тобто в ситуації, коли суб'єкти вчинення адміністративного правопорушення перебувають в однаковому або схожому становищі, не має бути невинуватої відмінності в заходах адміністративних стягнень, застосованих до них на підставі чітких і передбачуваних положень Кодексу.

Водночас рівна міра адміністративної відповідальності не має абсолютного характеру, а тому в разі, коли це є об'єктивно виправданим, орган (посадова особа), розглядаючи справу про порушення митних правил, повинен (повинна) мати дискрецію щодо виду та/або розміру адміністративного стягнення, що забезпечує індивідуалізацію такої відповідальності залежно від обставин справи у межах законодавчо визначеної санкції. До того ж міра адміністративної відповідальності, установлена Кодексом, має бути спрямована на досягнення легітимної мети — захист митних інтересів і забезпечення митної безпеки України — та бути пропорційною вчиненому адміністра-

тивному правопорушенню, забезпечуючи досягнення мети адміністративного стягнення за рахунок мінімального втручання в гарантовані Конституцією України права людини і громадянина, зокрема право власності.

4. Згідно з частиною другою статті 61 Конституції України юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Санкція частини шостої статті 481 Кодексу встановлює накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскацію транспортного засобу.

4.1. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово викладав юридичні позиції щодо змісту принципу індивідуалізації юридичної відповідальності, закріпленого частиною другою статті 61 Конституції України:

— «посутній аналіз <...> норм Кодексу і КУпАП, що регулюють відносини з притягнення особи до адміністративної відповідальності за порушення митних правил, свідчить про те, що загалом ці норми мають розвивати, конкретизувати та деталізувати принципи Основного Закону України, зокрема принцип індивідуалізації юридичної відповідальності, визначений частиною другою статті 61 Конституції України»; «в законодавчому встановленні відносин із притягнення особи до адміністративної або кримінальної відповідальності обов'язково має бути дотриманий конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності»; принцип індивідуалізації юридичної відповідальності у процедурі притягнення особи до адміністративної відповідальності «має виявлятися не лише в притягненні до відповідальності особи, винної у вчиненні правопорушення, а й у призначенні їй виду та розміру покарання з обов'язковим урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики цієї особи, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність» [абзац дев'ятий підпункту 4.2, абзац другий підпункту 4.3 пункту 4, абзац другий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022];

— для забезпечення дотримання прав особи, яку притягають до адміністративної відповідальності, індивідуалізації її відповідальності та реалізації вимог статті 245 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) «щодо своєчасного, всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи, вирішення її у відповідності з законом уповноважений орган (посадова особа) при розгляді справи про адміністративне правопорушення зобов'язаний з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна ця особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, а також інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. При накладенні стягнення необхідно враховувати характер вчиненого правопорушення, особу порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність» (абзац третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 26 травня 2015 року № 5-рп/2015);

— «унормовуючи порядок притягнення особи до юридичної відповідальності, законодавець має виходити також із рекомендацій, які містяться в Мінімальних стандартних правилах стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила) (Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 45/110 від 14 грудня 1990 року): поряд з іншими обставинами мають бути враховані, зокрема, характер і ступінь тяжкості правопорушення, відомості про особу правопорушника,

а також інтереси захисту суспільства тощо (пункт 2.3). За міжнародними рекомендаціями щодо застосування такого виду покарання (стягнення), як штраф, потрібно враховувати насамперед його адекватність матеріальному стану особи, яку притягають до юридичної відповідальності; «законодавець має визначити співмірну міру адміністративної відповідальності для досягнення легітимної мети, а суди — забезпечувати індивідуалізацію такої відповідальності залежно від обставин справи» [абзац шостий підпункту 2.3, абзац четвертий підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 12 жовтня 2022 року № 8-р(I)/2022].

Потреба в індивідуалізації адміністративної відповідальності впливає зі змісту статті 489 Кодексу, якою визначено, що «посадова особа при розгляді справи про порушення митних правил зобов'язана з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують та/або обтяжують відповідальність, чи є підстави для звільнення особи, що вчинила правопорушення, від адміністративної відповідальності, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи».

4.2. Аналізуючи абзац другий частини шостої статті 481 Кодексу на відповідність частині другій статті 61 Основного Закону України, Конституційний Суд України бере до уваги також практику Європейського суду з прав людини, який неодноразово вказував, що визначені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція) поняття «кримінальне обвинувачення» та «кримінальне правопорушення» мають «автономне значення».

«У практиці Європейського суду з прав людини критеріями, на підставі яких встановлюється, чи має застосовуватися кримінальний аспект статті 6 Конвенції, є: 1) юридична кваліфікація діяння в національному законодавстві (тобто з'ясування того, як кваліфікують діяння в національному праві: кримінальне правопорушення (злочин), адміністративне правопорушення, дисциплінарне тощо); 2) природа правопорушення; 3) характер і суворість (ступінь тяжкості) покарання, що його може бути застосовано до особи [рішення у справі „*Engel and others v. The Netherlands*“ від 8 червня 1976 року (заяви №№ 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72), § 82, § 83] (далі — „критерії Енгеля“). При цьому перший критерій є лише початковим і не має визначального значення. Водночас другий та третій критерії є вирішальними для з'ясування того, чи підпадає діяння під „кримінальне правопорушення“ в розумінні Конвенції. Для застосування статті 6 Конвенції в кримінальній ділянці достатньо, щоб правопорушення за своїм характером вважалось „кримінальним“ з погляду Конвенції або щоб за вчинене правопорушення до особи було застосовано покарання, яке за своїм характером і ступенем суворості належало в цілому до „кримінальної“ ділянки [рішення у справі „*Lutz v. Germany*“ від 25 серпня 1987 року (заява № 9912/82), § 55]» [третє — шосте речення абзацу третього пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 21 липня 2021 року № 5-р(II)/2021].

Європейський суд з прав людини у рішенні у справі *Надточій проти України/ Nadtochiy v. Ukraine* від 15 травня 2008 року (заява № 7460/03), звернувшись до «критеріїв Енгеля», зазначив, що «положення Митного кодексу України, застосовані у справі заявника, безпосередньо поширюються на всіх громадян, які перетинають кордон, та регулюють їхню поведінку у спосіб застосування стягнень (штраф та конфіскація), що є як покаранням, так і стримуванням від учинення порушення. Отже, митні правопору-

шення, що їх оспорюють, мають ознаки, притаманні „кримінальному обвинуваченню“ у розумінні статті 6 Конвенції» (§ 21).

Конституційний Суд України враховує практику Європейського суду з прав людини і вважає, що перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, а так само втрата цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, за своєю природою фактично мають кримінальний характер, а санкція у вигляді накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу співмірна з кримінальним покаранням. Тому в провадженнях у справах про порушення митних правил, визначених частиною шостою статті 481 Кодексу, на особу мають поширюватися гарантії Конвенції, притаманні кримінальному провадженню, а викладені в рішеннях Конституційного Суду України підходи до розуміння принципу індивідуалізації юридичної відповідальності під час призначення кримінального покарання та його адекватності вчиненому злочину, з урахуванням специфіки здійснення митної справи, є застосовними в межах цього конституційного провадження.

4.3. Стаття 461 Кодексу визначає вичерпний перелік видів адміністративних стягнень за порушення митних правил: попередження; штраф; конфіскація товарів, транспортних засобів комерційного призначення — безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для приховування товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил від митного контролю (крім транспортних засобів комерційного призначення, які використовуються виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України за визначеними маршрутами та рейсами, що здійснюються відповідно до розкладу руху на підставі міжнародних договорів, укладених відповідно до закону), а також транспортних засобів, що використовувалися для переміщення товарів — безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України поза місцем розташування митного органу (далі — конфіскація).

Конституційний Суд України наголосив, що «саме законодавець має прерогативу встановлювати склад діянь, які є адміністративними правопорушеннями, та обирати необхідну з-поміж доступних видів адміністративних стягнень міру адміністративної відповідальності особи за такі правопорушення» [друге речення абзацу першого пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021].

Аналіз складу адміністративних правопорушень, визначених главою 68 Кодексу, дає змогу дійти висновку, що попередження може бути застосоване як основне адміністративне стягнення за незначне порушення митних правил. Зокрема, такий вид адміністративного стягнення особистого характеру може бути застосований за перевищення встановленого Кодексом строку тимчасового ввезення товарів, серед яких транспортні засоби особистого користування, транспортні засоби комерційного призначення, на митну територію України або строку тимчасового вивезення товарів, крім транспортних засобів особистого користування, за межі митної території України не більше ніж на три доби, що встановлено частиною першою статті 481 Кодексу.

Натомість штраф і конфіскація є видами адміністративних стягнень майнового характеру, які Верховна Рада України в межах її конституційних повноважень визначила найефективнішими заходами захисту митних інтересів і забезпечення митної

безпеки України, що пов'язано зі специфікою здійснення митної справи, зокрема боротьбою з порушеннями митних правил. Можливість застосування санкції майнового характеру має робити економічно не вигідним порушення митних правил порівняно з їх дотриманням і, відповідно, сприяти досягненню мети адміністративної відповідальності. Водночас правова держава, вважаючи адміністративне стягнення передусім виправним та превентивним засобом, має використовувати не надмірні, а лише потрібні та зумовлені зазначеною метою заходи.

4.4. Конституційний Суд України звертає увагу на те, що в контексті перевірки санкції частини шостої статті 481 Кодексу на відповідність частині другій статті 61 Конституції України, якою закріплено принцип індивідуалізації юридичної відповідальності, оспорюване положення Кодексу слід розглядати в системному взаємозв'язку з іншими частинами статті 481 Кодексу.

4.4.1. Стаття 481 Кодексу складається із шести частин, у яких визначено склад адміністративних правопорушень, зокрема перевищення строків тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, а так само втрата цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування.

Аналіз структури та змісту статті 481 Кодексу свідчить про те, що Верховна Рада України в основу диференціації міри адміністративної відповідальності поклала, зокрема, критерій кількості днів, на яку допущено перевищення строків тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України суб'єктом учинення адміністративного правопорушення: не більше ніж на три доби — має наслідком попередження або накладення штрафу в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частина перша); більше ніж на три доби, але не більше ніж на десять днів — має наслідком накладення штрафу в розмірі трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частина друга); більше ніж на десять днів, але не більше ніж на двадцять днів — має наслідком накладення штрафу в розмірі однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частина третя); більше ніж на двадцять днів, але не більше ніж на тридцять днів — має наслідком накладення штрафу в розмірі п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частина п'ята); більше ніж на тридцять днів — має наслідком накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскацію таких транспортних засобів (частина шоста). Тобто законодавець обстоював думку, що чим більший строк, на який перевищено тимчасове ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, тим більша шкода заподіюється митним інтересам України та, відповідно, суворіша міра адміністративної відповідальності у вигляді штрафу більшого розміру має бути застосована до порушника митних правил.

Водночас частина шоста, яка є останньою у структурі статті 481 Кодексу, установлює застосування адміністративного стягнення у вигляді накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу не тільки за перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України більше ніж на тридцять днів, але й за втрату цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування.

Отже, парламент прирівняв за ступенем суспільної шкідливості діяння у вигляді перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України більше ніж на тридцять діб і втрати цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, які мають основну об'єднувальну ознаку, а саме мету — ухилення від сплати митних платежів.

4.4.2. Аналіз структури і змісту статті 481 Кодексу свідчить про те, що в основу диференціації міри адміністративної відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення на митну територію України товарів, зокрема транспортних засобів особистого користування, транспортних засобів комерційного призначення, покладено і такий критерій, як предмет учинення адміністративного правопорушення.

Товарами, згідно з пунктом 57 частини першої статті 4 Кодексу, є будь-які рухомі речі, зокрема ті, на які законом поширено режим нерухокої речі (крім транспортних засобів комерційного призначення), валютні цінності, культурні цінності тощо. Найсуворіша міра адміністративної відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення товарів, крім транспортних засобів особистого користування, на митну територію України більше ніж на двадцять діб установлена частиною четвертою статті 481 Кодексу — накладення штрафу в розмірі двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Водночас, на відміну від усього різноманіття товарів, що їх ввозять на митну територію України, транспортний засіб є особливим різновидом рухомих речей та виключним предметом адміністративного правопорушення, визначеного частиною шостою статті 481 Кодексу.

Отже, у статті 481 Кодексу розмежовано об'єкти тимчасового ввезення/вивезення, які до внесення змін до Кодексу згідно із Законом № 2612 позначали узагальненим терміном «товари», на такі категорії: товари; транспортні засоби особистого користування; транспортні засоби комерційного призначення. Тобто законодавець визначив транспортні засоби особистого користування та транспортні засоби комерційного призначення кваліфікуючими ознаками складу адміністративних правопорушень, передбачених частинами п'ятою, шостою статті 481 Кодексу, та, відповідно, установив більш сувору міру адміністративної відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення таких транспортних засобів на митну територію України.

4.5. Аналізуючи санкцію частини шостої статті 481 Кодексу на відповідність принципу індивідуалізації юридичної відповідальності, визначеному частиною другою статті 61 Конституції України, слід з'ясувати особливості застосування адміністративних стягнень у вигляді штрафу та конфіскації.

4.5.1. «Штраф як адміністративне стягнення за порушення митних правил полягає у покладенні на особу, яка притягується до адміністративної відповідальності за таке правопорушення, обов'язку сплатити до державного бюджету грошові кошти у сумі, яка визначається цим Кодексом залежно від виду та характеру вчиненого правопорушення» (частина перша статті 464 Кодексу). Застосування адміністративного стягнення у вигляді штрафу, згідно з частиною другою статті 464 Кодексу, за загальним правилом не звільняє правопорушника від сплати митних платежів.

Натомість конфіскація як адміністративне стягнення за порушення митних правил полягає у примусовому вилученні товарів, транспортних засобів, зазначених

у пункті 3 статті 461 Кодексу, і безоплатному переданні їх у власність держави (перше речення частини першої статті 465 Кодексу). Застосування судом адміністративного стягнення у вигляді конфіскації транспортного засобу звільняє особу, яка вчинила порушення митних правил, визначене частиною шостою статті 481 Кодексу, від сплати митних платежів.

Конституційний Суд України враховує, що конфіскація як адміністративне стягнення фактично є позбавленням особи певної грошової суми, тотожної вартості вилученого майна. Оскільки вартість увезеного на митну територію України транспортного засобу — предмета вчинення адміністративного правопорушення, визначеного частиною шостою статті 481 Кодексу, може бути більшою або меншою за 170 000 гривень, то його конфіскація у грошовому еквіваленті може бути більш або менш суворим видом адміністративного стягнення порівняно зі штрафом у розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

4.5.2. Установлення в санкції частини шостої статті 481 Кодексу штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з огляду на специфіку здійснення митної справи у частині боротьби з порушеннями митних правил, є втіленням конституційного принципу рівності під час законодавчого вноормування диференційованої адміністративної відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, а також під час визначення міри адміністративної відповідальності за втрату цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування.

Водночас установлення в санкції частини шостої статті 481 Кодексу штрафу в абсолютно визначеному розмірі збалансовано поєднується з наданням суду дискреції щодо визначення виду стягнення з урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, винної у вчиненні правопорушення, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

До того ж варто враховувати визначену статтею 22 КУпАП можливість звільнення особи від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення, яка є однією з обставин, що підлягають з'ясуванню у процесі розгляду справи про порушення митних правил.

4.6. Верховна Рада України в межах її конституційних повноважень установила в частині шостій статті 481 Кодексу склад діянь, які є порушеннями митних правил, та обрала потрібну з-поміж доступних видів адміністративних стягнень міру адміністративної відповідальності за такі правопорушення.

Незважаючи на те, що в разі визнання особи винною у вчиненні правопорушення, установленого частиною шостою статті 481 Кодексу, дискреція суду під час визначення розміру адміністративного стягнення у вигляді штрафу є обмеженою, санкція частини шостої статті 481 Кодексу за ступенем визначеності та складністю будови є відносно визначеною та альтернативною, адже встановлює застосування до особи одного з двох основних адміністративних стягнень — штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу.

Отже, установлення оспорюваним положенням Кодексу альтернативних видів основних адміністративних стягнень — штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковува-

них мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу — уможлиблює індивідуалізацію судом адміністративного стягнення з урахуванням усієї сукупності обставин справи у межах законодавчо визначеної санкції та, як наслідок, реалізацію принципу індивідуалізації юридичної відповідальності під час притягнення особи до адміністративної відповідальності на підставі частини шостої статті 481 Кодексу. Зазначене узгоджується з позицією Європейського суду з прав людини, згідно з якою «формулювання статті <...> Митного кодексу України (чинного на момент подій), за якою заявника було визнано винним, надає національним судам певний ступінь дискреції у застосуванні стягнень. Зокрема, нею встановлено, що заборонені дії можуть бути підставою для накладення штрафу, конфіскації товарів, що включають конфіскацію транспортних засобів» [рішення у справі *Мякотін проти України/Myakotin v. Ukraine* від 17 грудня 2019 року (заява № 29389/09), § 61].

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що абзац другий частини шостої статті 481 Кодексу не суперечить частині другій статті 61 Конституції України.

5. За Основним Законом України «в Україні визнається і діє принцип верховенства права» (частина перша статті 8); «кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності»; «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним»; «використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі» (частини перша, четверта, сьома статті 41); «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» (частина перша статті 64).

5.1. Вирішуючи питання конституційності правових актів, що обмежують право власності, Конституційний Суд України виклав юридичні позиції, за якими:

— «власність гарантує не лише права власників, а й зобов'язує, покладає на них певні обов'язки. Саме про це йдеться у статтях 13 і 41 Конституції України, відповідно до яких використання власності не може завдавати шкоди людині, правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства. Отже, для реалізації закріпленого в Конституції України права власності потрібні галузеві закони, які встановлюють конкретні норми використання власником належного йому майна з урахуванням інтересів усіх суб'єктів правовідносин.

Викладена позиція кореспондується з ратифікованою Україною у 1997 році Конвенцією про захист прав людини та основних свобод 1950 року, якою державам-учасницям дозволено за допомогою національного закону використовувати певні регулюючі механізми користування об'єктами права власності відповідно до суспільних потреб, внутрішньої соціальної та економічної політики» (абзац четвертий, перше речення абзацу п'ятого підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002);

— «право власності не є абсолютним, тобто може бути обмежене, однак втручання у це право може здійснюватися лише на підставі закону з дотриманням принципу юридичної визначеності та принципу пропорційності, який вимагає досягнення розумного співвідношення між інтересами особи та суспільства. При обмеженні права власності в інтересах суспільства пропорційними можуть вважатися такі заходи, які є менш обтяжливими для прав і свобод приватних осіб з-поміж усіх доступних для за-

стосування заходів» [абзац сьомий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 5 червня 2019 року № 3-р(I)/2019].

Отже, оскільки санкція частини шостої статті 481 Кодексу встановлює застосування до правопорушника заходів майнового характеру — накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскація транспортного засобу, — то вона є нормативним підґрунтям для втручання в гарантоване частиною першою статті 41 Конституції України право власності.

5.2. Досліджуючи питання пропорційності міри адміністративної відповідальності за частиною шостою статті 481 Кодексу до тяжкості вчиненого порушення митних правил, Конституційний Суд України враховує положення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, які кореспондуються з відповідними положеннями статті 41 Конституції України, та усталену практику їх тлумачення Європейським судом з прав людини.

Згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права (абзац перший); проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за потрібне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів (абзац другий).

У рішенні у справі *Краєва проти України/Krayeva v. Ukraine* від 13 січня 2022 року (заява № 72858/13) Європейський суд з прав людини зазначив, що втручання у вигляді стягнення за адміністративне правопорушення «підпадає під сферу дії другого абзацу статті 1 Першого протоколу до Конвенції, який прямо дозволяє державам здійснювати контроль за користуванням майном для забезпечення сплати податків або інших внесків чи штрафів, однак це положення слід тлумачити в контексті загального правила, наведеного в першому реченні першого абзацу. <...> Щоб бути сумісним зі статтею 1 Першого протоколу, захід втручання має відповідати трьом умовам: він має бути законним, спрямованим на досягнення легітимної мети і забезпечувати справедливий баланс між загальним інтересом суспільства й основоположними правами особи» (§ 24).

У рішенні у справі *Садоха проти України/Sadocha v. Ukraine* від 11 липня 2019 року (заява № 77508/11) Європейський суд з прав людини також зауважив, що «на конфіскаційний захід, навіть якщо йдеться про позбавлення майна, поширюється дія другого абзацу статті 1 Першого протоколу, відповідно до якого Договірним державам дозволено здійснювати контроль за користуванням власністю для забезпечення сплати штрафів» (§ 23).

Отже, згідно з Конституцією України, юридичними позиціями Конституційного Суду України, Конвенцією та практикою Європейського суду з прав людини гарантоване частиною першою статті 41 Конституції України право власності не є абсолютним і може зазнавати обмежень. Проте будь-яке втручання у право власності має ґрунтуватися на законі, бути спрямованим на досягнення легітимної мети та пропорційним, тобто забезпечувати «справедливий баланс» між інтересами суспільства і цим правом.

5.3. У рішенні у справі *Мякотін проти України/Myakotin v. Ukraine* від 17 грудня 2019 року (заява № 29389/09) Європейський суд з прав людини наголосив, що «перша та найважливіша вимога статті 1 Першого протоколу полягає в тому, щоб будь-яке

втручання державного органу в мирне користування майном було законним <...>. Вимога законності за змістом Конвенції вимагає додержання відповідних національних норм права та сумісності з верховенством права, зокрема звільнення від свавілля <...>. Поняття законності також стосується якості закону, який є предметом розгляду, що вимагає, щоб він був доступним для заінтересованих осіб, точним та передбачним» (§ 45).

Конституційний Суд України в Рішенні від 31 березня 2015 року № 1-рп/2015 указав, що «складовими принципу верховенства права є, зокрема, правова передбачуваність та правова визначеність, які необхідні для того, щоб учасники відповідних правовідносин мали можливість завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх законних очікуваннях, що набути ними на підставі чинного законодавства право, його зміст та обсяг буде ними реалізовано» (друге речення абзацу першого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

Принцип юридичної визначеності означає, що «обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010). Для цього принцип юридичної визначеності «вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності» (абзац шостий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2017 року № 2-р/2017).

Порядок переміщення транспортних засобів через митний кордон України, обов'язки дотримуватися встановлених митним органом строків їх тимчасового ввезення або поміщення в митні режими відмови на користь держави, знищення або руйнування чи оформлення для вільного обігу на митній території України за умови сплати митних платежів, які відповідно до закону підлягають сплаті в разі імпорту таких транспортних засобів, визначено Кодексом. Адміністративне стягнення за перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України більше ніж на тридцять діб, а так само за втрату цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, — штраф у розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскація транспортного засобу — встановлено абзацом другим частини шостої статті 481 Кодексу.

Конституційний Суд України також ураховує, що вчинення порушень митних правил, визначених статтею 481 Кодексу, внаслідок аварії, дії обставин непереборної сили або протиправних дій третіх осіб, що підтверджено відповідними документами, не має наслідком адміністративної відповідальності (частина перша статті 460 Кодексу); митний режим тимчасового ввезення припиняє митний орган у разі конфіскації товарів, транспортних засобів комерційного призначення, їх повної втрати внаслідок аварії або дії обставин непереборної сили за умови підтвердження факту аварії або дії обставин непереборної сили в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику (частина третя статті 112 Кодексу); у разі втрати чи повного зіпсування тимчасово ввезених транспортних засобів особистого користування внаслідок аварії або дії обставин непереборної сили перебіг строку тимчасового ввезення зупиняється за умови

надання митним органам власниками таких транспортних засобів достатніх доказів їх втрати чи зіпсування; дозволяється поміщення таких транспортних засобів у митний режим знищення або руйнування (частина сьома статті 380 Кодексу). Указані положення Кодексу кореспондуються з пунктом 3 статті 14 Конвенції про тимчасове ввезення, згідно з яким «тимчасове ввезення може також бути припинене на запит заінтересованої особи, якщо остання надасть докази, достатні для митних органів, щодо знищення чи повної втрати товарів (у тому числі транспортних засобів) внаслідок аварії чи виникнення форс-мажорних обставин. У такому випадку користувач права на тимчасове ввезення буде звільнений від сплати ввізного мита й податків».

Отже, Конституційний Суд України вважає, що санкція частини шостої статті 481 Кодексу не суперечить вимозі юридичної визначеності та забезпечує законне втручання у право власності особи в розумінні практики тлумачення Європейським судом з прав людини статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

5.4. У рішенні у справі *Інтерсплав проти України/Intersplav v. Ukraine* від 9 січня 2007 року (заява № 803/02) Європейський суд з прав людини нагадав, що «держави мають широкий простір обдумування під час визначення того, що відповідає суспільним інтересам, оскільки національні законодавчі органи мають широку дискрецію щодо здійснення соціальної та економічної політики» (§ 38). Європейський суд з прав людини визнав, що втручання у право власності спрямоване на досягнення легітимної мети в загальних інтересах, якщо воно покликане забезпечити сплату податків, інших внесків, компенсацію завданих збитків та запобігати ухиленню від сплати податків [рішення у справі *Мякотін проти України/Myakotin v. Ukraine* від 17 грудня 2019 року (заява № 29389/09), § 53].

Як зазначив Конституційний Суд України в Рішенні від 15 червня 2022 року № 4-р(II)/2022, «правомірною метою встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина у сфері митних відносин та притягнення винної особи до відповідальності за порушення митних правил є потреба захисту митних інтересів та митної безпеки України» (абзац п'ятий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини).

Посилення Законом № 2612 міри адміністративної відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України саме собою не можна розглядати як порушення гарантованого частиною першою статті 41 Конституції України права власності. Аналізуючи питання, чи спрямоване втручання у право власності на підставі частини шостої статті 481 Кодексу на досягнення легітимної мети в загальних інтересах, слід проаналізувати Пояснювальну записку, у якій обґрунтовано потребу в ухваленні Закону № 2612.

У Пояснювальній записці вказано, що «дані митної статистики щодо ввезення на митну територію України громадянами-резидентами та громадянами-нерезидентами транспортних засобів особистого користування з іноземною реєстрацією, кількості не вивезених таких транспортних засобів та кількості перетинів ними митного кордону за 1 квартал 2018 року та 2017 рік свідчать про зростання кількості транспортних засобів, які перебувають на митній території України з порушенням митних правил». Натомість статистика за 2020–2022 роки, надана Державною митною службою України, свідчить про те, що після ухвалення Закону № 2612, попри збільшення загальної кількості транспортних засобів з іноземною реєстрацією, тимчасово ввезених на митну територію України, значно зменшилася кількість транспортних засобів, щодо яких немає інформації про їх вивезення за межі митної території України або поміщення в

інший митний режим і, відповідно, зросла кількість надходжень митних платежів до Державного бюджету України у зв'язку з імпортом транспортних засобів.

Отже, посилення Верховною Радою України в межах її конституційних повноважень міри адміністративної відповідальності за перевищення строків тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, а також установа в частині шостій статті 481 Кодексу адміністративної відповідальності за втрату цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, є частиною комплексного реформування механізму ввезення транспортних засобів на митну територію України згідно із Законом № 2612 і виправдане потребою досягти стримувального ефекту від учинення таких правопорушень. Адміністративне стягнення у вигляді накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу спрямоване на запобігання ухиленню від сплати митних платежів, забезпечення дієвого контролю за переміщенням і цільовим використанням тимчасово ввезених транспортних засобів, безпеки дорожнього руху та охорони довкілля від шкідливого впливу транспорту, а отже, спрямоване на досягнення легітимної мети — захист митних інтересів і забезпечення митної безпеки України.

5.5. У рішенні у справі *Трегубенко проти України/Tregubenko v. Ukraine* від 2 листопада 2004 року (заява № 61333/00) Європейський суд з прав людини зазначив, що «позбавлення майна може бути виправдане лише в тому випадку, якщо, *inter alia*, доведено, що воно „відповідає інтересам суспільства“ та „у разі дотримання умов, установлених нормами права“. До того ж будь-яке втручання у право власності обов'язково повинно відповідати принципу пропорційності. Як неодноразово зазначав Суд, „справедливого балансу“ потрібно досягти між вимогами загального інтересу та потребами захисту основоположних прав людини. <...> потрібний баланс не буде досягнутий, якщо особі, якої це стосується, доведеться нести індивідуальний і надмірний тягар».

Європейський суд з прав людини також наголошував, що «для того, щоб втручання було пропорційним, воно має відповідати серйозності вчиненого правопорушення, а санкція — серйозності злочину, який відповідно до неї має бути покараний» [рішення у справі *Мякотін проти України/Myakotin v. Ukraine* від 17 грудня 2019 року (заява № 29389/09), § 55; рішення у справі *Садоча проти України/Sadocha v. Ukraine* від 11 липня 2019 року (заява № 77508/11), § 31]; «принцип пропорційності має бути дотриманий не лише під час визначення норм, які стосуються суворості санкції, а й під час оцінювання тих факторів, що їх мають брати до уваги, коли визначають санкції» [рішення у справі *Imeri v. Croatia* від 24 червня 2021 року (заява № 77668/14), § 84].

5.5.1. Конституційний Суд України, викладаючи свої юридичні позиції, неодноразово розкривав зміст принципу пропорційності (домірності) у разі втручання міри відповідальності за правопорушення:

— «окремим виявом справедливості є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права — є передусім недискримінаційний підхід, неупередженість. Це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та рамки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного. Адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод люди-

ни і громадянина, зокрема права на свободу, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України»; «обмеження конституційних прав обвинуваченого повинно відповідати принципу пропорційності: інтереси забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та безпеки тощо можуть виправдати правові обмеження прав і свобод тільки в разі адекватності соціально обумовленим цілям» (абзац п'ятий підпункту 4.1, друге речення абзацу четвертого підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004);

— «принцип верховенства права, зокрема така його вимога, як принцип домірності, є взаємопов'язаними фундаментальними засадами функціонування усїєї юридичної системи України, у тому числі нормативного встановлення законодавцем адміністративної відповідальності. Отже, конкретні санкції за адміністративні правопорушення мають бути справедливими та відповідати принципів домірності, тобто законодавець має визначати адміністративні стягнення з урахуванням їх виправданості та потреби для досягнення легітимної мети, беручи до уваги вимоги адекватності наслідків, які спричинені такими санкціями (у тому числі для особи, до якої вони застосовуються), тій шкоді, що настає в результаті адміністративного правопорушення»; «при обмеженні права власності в інтересах суспільства необхідними є не будь-які менш обтяжливі для прав і свобод осіб заходи, а ті з них, які здатні досягти легітимної мети на тому самому якісному рівні. Тобто законодавець зобов'язаний обирати той вид адміністративного стягнення, який менш обтяжливий для прав і свобод особи у конкретному випадку, і насамперед має визначити адекватну міру адміністративної відповідальності для досягнення її мети, тоді як суди забезпечують індивідуалізацію такої відповідальності залежно від обставин справи у межах законодавчо визначеної санкції» [абзац четвертий пункту 3, абзац перший підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021].

5.5.2. Митний режим тимчасового ввезення пов'язаний з умовним повним або частковим звільненням товарів, транспортних засобів комерційного призначення від оподаткування митними платежами та може завершуватися їх реекспортом або поміщенням в інший митний режим, що допускається Кодексом, а також у випадках, визначених частиною третьою статті 112 Кодексу. Тож суспільна шкідливість діянь, визначених частиною шостою статті 481 Кодексу, полягає, зокрема, у тому, що транспортні засоби у зв'язку з перевищенням установлених митними органами строків їх тимчасового ввезення своєчасно не оформлюють для вільного обігу на митній території України з метою ухилення від сплати митних платежів, які відповідно до закону підлягають сплаті в разі імпорту таких транспортних засобів.

На відміну від складу правопорушень, що самі собою не призводять до суспільно шкідливих наслідків, а їх визначення в Кодексі лише вимагає дотримання встановлених законодавством України з питань митної справи вимог, унормування адміністративної відповідальності за діяння, визначені частиною шостою статті 481 Кодексу, зумовлене обов'язком зі сплати митних платежів на користь держави. Саме тому недотримання строків ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, а так само втрата цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, завдають значної матеріальної шкоди (збитків) державі у розумінні практики Європейського суду з прав людини, а масовий характер таких порушень митних правил спричиняє істотні негативні наслідки для суспільних і державних інтересів у вигляді ухилення від сплати митних платежів.

Оскільки держава зазнає матеріальної шкоди (збитків) унаслідок того, що особи вчиняють діяння, визначені частиною шостою статті 481 Кодексу, адміністративне стягнення у вигляді накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу є не тільки стримувальним і каральним, але й має на меті компенсацію за завдану матеріальну шкоду. Водночас суспільна користь санкції частини шостої статті 481 Кодексу не вимірюється у майновому еквіваленті, а полягає в досягненні стійкого ефекту захисту митних інтересів і забезпечення митної безпеки України за рахунок упровадження законодавцем міри адміністративної відповідальності, пропорційної до тяжкості вчиненого правопорушення.

У рішенні у справі *Краєва проти України / Kraveva v. Ukraine* від 13 січня 2022 року (заява № 72858/13) Європейський суд з прав людини зазначив, що «мита або збори за товари, що їх ввозять, слід розглядати як такі, що підпадають під межі дії оподаткування, і вирішення цього питання є невіддільною частиною виключного права органів державної влади <...>. Отже, <...> застосований захід <...> мав вагомий інтерес суспільства — забезпечити сплату податків» (§ 28).

Домірність адміністративної відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України більше ніж на тридцять днів, а так само за втрату цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, є достатньою для досягнення бажаного стримувального та карального ефекту і запобігання майбутнім порушенням частини шостої статті 481 Кодексу. Беручи до уваги межі розсуду, якими наділена Верховна Рада України у сфері визначення видів порушень митних правил та відповідальності за вчинення таких порушень, Конституційний Суд України дійшов думки, що санкція частини шостої статті 481 Кодексу не допускає невинуватого та надмірного втручання у право власності.

5.5.3. Досліджуючи питання дотримання «справедливого балансу», Європейський суд з прав людини визначає, чи заявникові в рамках провадження в цілому було надано можливість подати його справу до компетентних органів державної влади, щоб дати їм змогу встановити «справедливий баланс» між конфліктуючими інтересами у справі [рішення у справі *Karapetyan v. Georgia* від 15 жовтня 2020 року (заява № 61233/12), § 35].

Конституційний Суд України вважає, що оскільки справи про порушення митних правил, визначені частиною шостою статті 481 Кодексу, розглядають суди (судді) (частина друга статті 522 Кодексу), то це надає їм можливість встановити «справедливий баланс» між конфліктуючими інтересами у спосіб забезпечення індивідуалізації адміністративної відповідальності залежно від обставин справи, а особам — додаткову гарантію розгляду їхніх справ «компетентним органом» у розумінні практики Європейського суду з прав людини.

5.5.4. Зі змісту абзацу другого частини шостої статті 481 Кодексу випливає, що законодавець визначив справедливую міру адміністративної відповідальності для досягнення легітимної мети, унаслідок чого суди можуть забезпечити індивідуалізацію такої відповідальності залежно від обставин справи, не покладаючи на особу індивідуального і надмірного тягаря. Тому санкція частини шостої статті 481 Кодексу створює належне нормативне підґрунтя для досягнення «справедливого балансу» між загальним інтересом і захистом права власності та відповідає принципу верховенства права, зокрема такій його вимозі, як принцип пропорційності.

Отже, санкція частини шостої статті 481 Кодексу не суперечить положенням частини першої статті 8, частин першої, четвертої статті 41, частини першої статті 64 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 92, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України
у х в а л и в:

1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), абзац другий частини шостої статті 481 Митного кодексу України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ПЕРШИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated September 6, 2023 No. 6-r (I)/2023 in the case upon the constitutional complaint of Van Kolk Frederik Johannes regarding the compliance of paragraph 2 of Article 481.6 of the Customs Code with the Constitution (constitutionality)

Van Kolk Frederik Johannes appealed to the Constitutional Court to verify the compliance of paragraph 2 of Article 481.6 of the Customs Code (hereinafter referred to as «the Code») with Articles 41.1, 41.4, 48, 61.2 of the Constitution (constitutionality).

The subject of constitutional review in this case is the sanction of Article 481.6 of the Code, namely «... imposition of a fine in the amount of ten thousand non-taxable minimum incomes of citizens or confiscation of such vehicles».

In order to ensure the effective implementation of the state customs policy, the Verkhovna Rada is authorised not only to impose obligations on the participants of relations regulated by customs legislation, but also to determine actions that are a violation of customs rules and liability for them. It is state coercion that is one of the factors capable of ensuring the effectiveness of the regulation of customs affairs, the appropriate level of protection of customs interests and customs security of Ukraine. Moreover, the sanction for the committed administrative offense must be reasonable and at the same time sufficient to prevent the commission of new offenses both by the offender himself/herself (special prevention) and by other persons (general prevention).

Violation of customs rules is a specific type of administrative offense, it is unlawful, culpable (intentional or negligent) actions or inactions that encroach on the procedure established by the Code and other acts of the legislation of Ukraine for the movement of goods, commercial means of transport across the customs border of Ukraine, presentation of them to customs authorities for carrying out customs control and customs clearance, as well

as carrying out operations with goods that are under customs control or the control of which is entrusted to customs authorities by the Code or other laws of Ukraine, and for which the Code establishes administrative liability (Article 458.1 of the Code). Therefore, the issue of administrative liability for violation of customs rules should be regulated in the Code, taking into account the specifics of the principles of conducting customs affairs and in accordance with the Constitution.

The constitutional principle of equality of citizens before the law in the field of customs matters is manifested not only in the uniform procedure of movement of goods and means of transport across the customs border of Ukraine, but also in the equal degree of liability for violations of customs rules.

At the same time, the equal measure of administrative liability does not have an absolute nature, and therefore, in the case when it is objectively justified, the body (official), considering the case of violation of customs rules, should (must) have discretion regarding the type and/or amount of administrative fine, which ensures the individualisation of such liability depending on the circumstances of the case within the limits of the legally defined sanction. In addition, the measure of administrative liability established by the Code must be aimed at achieving a legitimate goal — the protection of customs interests and ensuring the customs security of Ukraine — and be proportional to the committed administrative offense, ensuring the achievement of the goal of administrative punishment at the expense of minimal interference with the constitutionally guaranteed human and citizen's rights, in particular the right to property.

Exceeding the term of temporary importation of vehicles for personal use and vehicles for commercial purpose into the customs territory of Ukraine, as well as the loss of these vehicles, including their disassembly, are actually criminal in nature, and the sanction is the imposition of a fine in the amount of ten thousand tax-free minimum incomes of citizens or confiscation of a vehicle commensurate with a criminal penalty.

Therefore, in proceedings in cases of violation of customs rules, defined by Article 481.6 of the Code, the guarantees of the Convention, inherent in criminal proceedings, should apply to the person, and the approaches to understanding the principle of individualisation of legal liability when imposing a criminal penalty and its adequacy to the crime committed, outlined in the decisions of the Constitutional Court, taking into account the specifics of the implementation of the customs case, are applicable within the limits of this constitutional proceeding.

Fines and confiscation are types of administrative penalties of a property nature, which the Verkhovna Rada, within the limits of its constitutional powers, determined as the most effective measures to protect customs interests and ensure customs security of Ukraine, which is related to the specifics of customs affairs, in particular, the combat against violations of customs rules. The possibility of applying a property sanction should make it economically unprofitable to violate customs rules compared to their compliance and, accordingly, contribute to the achievement of the goal of administrative liability. At the same time, the state based on the rule of law, considering the administrative punishment primarily as a corrective and preventive measure, should not use excessive measures, but only measures necessary and determined by the specified goal.

The Verkhovna Rada based the differentiation of the degree of administrative liability, in particular, on the criterion of the number of days for which it was allowed to exceed the terms of temporary importation of vehicles for personal use and vehicles for commercial purpose into the customs territory of Ukraine by the subject of an administrative offense.

The longer the period for which the temporary importation of vehicles for personal

use and vehicles for commercial purpose into the customs territory of Ukraine is exceeded, the more damage is caused to the customs interests of Ukraine and, accordingly, a stricter measure of administrative liability in the form of a larger fine should be applied to the violator of customs rules.

The Parliament equated the degree of social harmfulness of an act in the form of exceeding the term of temporary importation of vehicles for personal use and vehicles for commercial purpose into the customs territory of Ukraine by more than thirty days and the loss of these vehicles, including their disassembly, which have the main unifying feature, namely the purpose — evasion of customs payments.

In Article 481 of the Code, objects of temporary import/export, which were designated by the generalised term «goods» before the amendments to the Code, are divided into the following categories: goods; vehicles for personal use; vehicles for commercial purpose. That is, the legislator identified vehicles for personal use and vehicles for commercial purposes as qualifying features of the composition of administrative offenses provided for in Articles Parts 481.5 and 481.6 of the Code, and, accordingly, established a stricter measure of administrative liability for exceeding the term of temporary importation of such vehicles into the customs territory of Ukraine.

Establishing in the sanction of Article 481.6 of the Code a fine in the amount of ten thousand non-taxable minimum incomes of citizens, taking into account the specifics of the implementation of customs affairs in terms of combating violations of customs rules, is the embodiment of the constitutional principle of equality during the legislative regulation of differentiated administrative liability for exceeding the term of temporary importation of vehicles for personal use and vehicles for commercial purpose to the customs territory of Ukraine, as well as when determining the extent of administrative liability for the loss of these vehicles, including their disassembly.

At the same time, the establishment in the sanction of Article 481.6 of the Code of fines in an absolutely defined amount is balanced with the granting of discretion to the court regarding the determination of the type of penalty, taking into account the nature of the committed illegal act, the form of guilt, the characteristics of the person guilty of committing the offense, the possibility of compensation for the damage caused, the presence of circumstances that mitigate or aggravate liability.

The establishment of alternative types of basic administrative fines by contested provision of the Code — a fine in the amount of ten thousand tax-free minimum incomes of citizens or confiscation of a vehicle — enables the court to individualise the administrative fine taking into account the totality of circumstances of the case within the limits of the legally defined sanction and, as a result, implementation of the principle of individualisation of legal liability when bringing a person to administrative liability under Article 481.6 of the Code.

Since the sanction of Article 481.6 of the Code establishes the application to the offender of measures of a property nature — the imposition of a fine in the amount of ten thousand tax-free minimum incomes of citizens or the confiscation of a vehicle — it is a normative basis for interfering with the right to property guaranteed by Article 41.1 of the Constitution.

The sanction of Article 481.6 of the Code does not contradict the requirement of legal certainty and ensures a legal interference with the property rights of a person in the understanding of the practice of interpretation of Article 1 of the First Protocol to the Convention by the European Court of Human Rights.

Strengthening by the Verkhovna Rada within its constitutional powers of the measure of administrative liability for exceeding the terms of temporary importation of vehicles for personal use and vehicles for commercial purpose into the customs territory of Ukraine, as

well as establishing in Article 481.6 of the Code administrative liability for the loss of these vehicles, including their disassembly, is part of the comprehensive reform of the mechanism for importing vehicles into the customs territory of Ukraine and is justified by the need to achieve a deterrent effect against the commission of such offenses. Administrative penalty in the form of imposing a fine in the amount of ten thousand non-taxable minimum income of citizens or confiscation of the vehicle is aimed at preventing evasion of customs payments, ensuring effective control over the movement and targeted use of temporarily imported vehicles, road safety and environmental protection from the harmful effects of transport, and therefore, aimed at achieving the legitimate goal of protecting customs interests and ensuring customs security of Ukraine.

Since the state suffers material damage (damages) as a result of the fact that persons commit the acts specified in Article 481.6 of the Code, an administrative penalty in the form of a fine in the amount of ten thousand non-taxable minimum incomes of citizens or confiscation of a vehicle is not only deterrent and punitive, but also aims at compensation for material damage. At the same time, the social benefit of the sanction of Article 481.6 of the Code is not measured in property equivalent, but consists in achieving a sustainable effect of protecting customs interests and ensuring customs security of Ukraine due to the introduction by the legislator of a measure of administrative liability proportional to the gravity of the offense committed.

The proportionality of administrative liability for exceeding the term of temporary importation of vehicles for personal use and vehicles for commercial purpose into the customs territory of Ukraine by more than thirty days, as well as for the loss of these vehicles, including their disassembly, is sufficient to achieve the desired deterrent and punitive effect and prevention of future violations of Article 481.6 of the Code.

It follows from the content of paragraph 2 of Article 481.6 of the Code that the legislator determined a fair measure of administrative liability to achieve a legitimate goal, because of which the courts can ensure the individualisation of such liability depending on the circumstances of the case, without imposing an individual and excessive burden on the person. Therefore, the sanction of Article 481.6 of the Code establishes an appropriate regulatory basis for achieving a «fair balance» between the general interest and the protection of property rights and corresponds to the principle of the rule of law, in particular its requirement such as the principle of proportionality.

The Constitutional Court of Ukraine held to declare paragraph 2 of Article 481.6 of the Customs Code as conforming to the Constitution (constitutional).

References:

Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:

- No. 7-rp/2001 dated May 30, 2001;
- No. 3-rp/2002 dated February 12, 2002;
- No. 15-rp/2004 dated November 2, 2004;
- No. 8-rp/2007 dated October 16, 2007;
- No. 17-rp/2010 dated June 29, 2010;
- No. 23-rp/2010 dated December 22, 2010;
- No. 1-rp/2015 dated March 31, 2015;
- No. 5-rp/2015 dated May 26, 2015;
- No. 2-r/2017 dated December 20, 2017;
- No. 1-r(II)/2019 dated April 25, 2019;
- No. 3-r(I)/2019 dated June 5, 2019;

No. 3-r(II)/2021 dated July 21, 2021;
No. 5-r(II)/2021 dated July 21, 2021;
No. 4-r(II)/2022 dated June 15, 2022;
No. 8-r(I)/2022 dated October 12, 2022.

Judgments of the European Court of Human Rights in the cases:

Engel and others v. The Netherlands dated June 8, 1976 (applications nos. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72);
Lutz v. Germany dated August 25, 1987 (application no. 9912/82);
Nadtochiy v. Ukraine dated May 15, 2008 (application no. 7460/03);
Myakotin v. Ukraine dated December 17, 2019 (application no. 29389/09);
Krayeva v. Ukraine dated January 13, 2022 (application no. 72858/13);
Sadocha v. Ukraine dated July 11, 2019 (application no. 77508/11);
Intersplav v. Ukraine dated January 9, 2007 (application no. 803/02);
Tregubenko v. Ukraine dated November 2, 2004 (application no. 61333/00);
Imeri v. Croatia dated June 24, 2021 (application no. 77668/14);
Karapetyan v. Georgia dated October 15, 2020 (application no. 61233/12).

1990 Convention on Temporary Admission;

Report on the Rule of Law, approved by the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) at the 86th Plenary Session (Venice, March 25–26, 2011).

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ
Конституційного Суду України

Перший сенат

**у справі за конституційною скаргою Костіни Миколи Васильовича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві
та перехідні положення» Бюджетного кодексу України**

Київ
13 вересня 2023 року
№ 7-р(І)/2023

Справа № 3-51/2021(115/21)

Перший сенат Конституційного Суду України у складі:

Петришина Олександра Віталійовича (головуючого),
Грищук Оксани Вікторівни,
Кичуна Віктора Івановича (доповідача),
Колісника Віктора Павловича,
Совгирі Ольги Володимирівни,
Філюка Петра Тодосьовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Костіни Миколи Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Кичуна В.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Костіна М.В. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частинам першій, другій статті 8, частині третій статті 22, частині першій статті 46 Конституції України (конституційність) положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України (далі — Кодекс), згідно з яким норми і положення статей 20, 21, 22, 23, 30, 31, 37, 39, 48, 50, 51, 52 та 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII зі змінами

(далі — Закон № 796) застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що оспорюване положення Кодексу звужує зміст та обсяг раніше визначених державою гарантій соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та ставить реалізацію таких гарантій у залежність від наявних фінансових бюджетних ресурсів, чим порушує встановлений Конституцією України принцип верховенства права (правовладдя).

1.1. Перший сенат Конституційного Суду України Ухвалою від 12 липня 2023 року № 12-уп(І)/2023 закрити конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Костіни Миколи Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України в частині, за якою норми і положення статей 20, 21, 22, 23, 30, 31, 37, 39, 48, 51, 52 Закону № 796 застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

Отже, предметом конституційного контролю в цій справі є положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу в частині, за якою норми і положення статей 50, 54 Закону № 796 застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені в конституційній скарзі питання, виходить із такого.

2.1. У Конституції України встановлено, що Україна є соціальна, правова держава (стаття 1); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3).

Конституційний Суд України в Рішенні від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 указав, що «держава, виконуючи свій головний обов'язок — утвердження і забезпечення прав і свобод людини (частина друга статті 3 Конституції України) — повинна не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень прав і свобод людини, але й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією. З цієї метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини» (перше, друге речення абзацу першого пункту 3 мотивувальної частини).

В Україні визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частини перша, друга статті 8 Основного Закону України).

Конституційний Суд України у низці рішень висловив юридичні позиції щодо приписів статті 8 Конституції України і зазначив, що:

— «верховенство права слід розуміти, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади» (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 23 січня 2020 року № 1-р/2020);

— «однією з вимог принципу верховенства права (правовладдя) є вимога юридичної визначеності (як принцип), на що Конституційний Суд України неодноразово вказував у своїх висновках і рішеннях» [перше речення абзацу першого підпункту 2.1.1 підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020];

— «юридична визначеність дає можливість учасникам суспільних відносин завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх легітимних очікуваннях (*legitimate expectations*), зокрема у тому, що набуте ними на підставі чинного законодавства право буде реалізоване» [абзац другий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 5 червня 2019 року № 3-р(I)/2019].

У Рішенні від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022 Конституційний Суд України також наголошував, що «у Доповіді про правовладдя, схваленій Європейською Комісією „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25–26 березня 2011 року [CDL-AD(2011)003rev], указано, що „юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були зрозумілими й точними, а також, щоб їхньою метою було забезпечення передбачності ситуацій та правовідносин“ (перше речення § 46); <...> в Спеціальному дослідженні Європейської Комісії „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) „Мірило правовладдя“, „передбачність означає не лише те, що приписи акта права мають бути <...> передбачними за своїми наслідками: їх має бути сформульовано з достатньою чіткістю та зрозумілістю, аби суб'єкти права мали змогу впорядкувати свою поведінку згідно з ними“ [CDL-AD(2016)007, пункт II.B.3.58]» (абзаци четвертий, п'ятий підпункту 4.4 пункту 4 мотивувальної частини).

Отже, зі змісту статті 8 Основного Закону України, заснованих на її приписах юридичних позицій Конституційного Суду України, а також міжнародних актів, у яких викладено розуміння юридичної визначеності, убачається, що принцип верховенства права вимагає від законодавця встановлювати чітке, зрозуміле, однозначне, прогнозоване правове регулювання суспільних відносин для забезпечення стабільного правового становища людини, не допускати довільної відмови від взятих державою на себе зобов'язань, гарантувати належний захист правомірних (легітимних) очікувань особи.

2.2. Відповідно до Конституції України при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (частина третя статті 22); право на соціальний захист громадян включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (частина перша статті 46).

«Положення частини третьої статті 22 Конституції України необхідно розуміти так, що при ухваленні нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих конституційних прав і свобод людини, якщо таке звуження призводить до порушення їх сутності» (абзац десятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018).

У Рішенні від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018 Конституційний Суд України констатував, що «право громадян на соціальний захист є комплексним, його зміст визначають як Конституція, так і закони України»; «складові права на соціальний захист, не конкретизовані в частині першій статті 46 Основного Закону України або в інших його статтях, визначає Верховна Рада України шляхом ухвалення законів, тому вона може змінити, скасувати або поновити їх при формуванні соціальної політики держави за умови дотримання конституційних норм та принципів» (перше речення абзацу другого, абзац четвертий пункту 5 мотивувальної частини).

Отже, громадяни мають право на соціальний захист у випадках, установлених як Конституцією України, так і законами. Верховна Рада України повинна здійснювати законодавче регулювання у сфері соціальної політики держави, дотримуючись конституційних норм і принципів.

2.3. Конституційний Суд України у своїх рішеннях у справах щодо соціального захисту виокремив певні категорії громадян України, для яких соціальні зобов'язання держави мають засадничий характер, до таких категорій належать, зокрема, громадяни, які відповідно до статті 17 Конституції України перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, та члени їхніх сімей (абзац другий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018), постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи і потребують додаткових гарантій соціального захисту у зв'язку з надзвичайними масштабами вказаної катастрофи та її наслідків (абзац перший пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 17 липня 2018 року № 6-р/2018).

У своїх рішеннях Конституційний Суд України сформулював юридичні позиції щодо соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, що є застосовними у цій справі, а саме:

— «покладення Конституцією України на державу обов'язку захищати осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, вказує на особливий статус таких осіб у контексті їх соціального захисту та охорони здоров'я, а відтак — обумовлює посилений їх соціальний захист» [абзац одинадцятий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 7 квітня 2021 року № 1-р(П)/2021];

— «зважаючи на сутність статті 16 Конституції України, Конституційний Суд України вважає, що закріплення передбаченого у ній обов'язку держави у розділі I „Загальні засади“ Конституції України вказує на засадничий характер цього обов'язку та на необхідність виокремлення категорії громадян України, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи і потребують додаткових гарантій соціального захисту у зв'язку з надзвичайними масштабами вказаної катастрофи та її наслідків» (абзац перший пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 17 липня 2018 року № 6-р/2018);

— «необхідність забезпечення належного рівня соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, зумовлена обмеженнями, ризиками, втратами, яких зазнали вони та члени їх сімей. В ухваленому на виконання статті 16 Конституції України Законі № 796 передбачено додаткові гарантії соціального захисту для вказаних осіб — комплекс заходів у вигляді пільг, компенсацій і гарантій. Фактично ці заходи є компенсацією особам, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, за втрачене здоров'я, моральні і фізичні страждання, обмеження в реалізації своїх здібностей та можливостей забезпечити собі гідний життєвий рівень, а також основним засобом реалізації державою конституційного обов'язку щодо забезпечення соціального захисту таких осіб» (абзац другий пункту 6 мотивувальної частини Рішення від 17 липня 2018 року № 6-р/2018).

Отже, Конституційний Суд України наголошує на засадничому характері позитивного обов'язку держави перед громадянами України, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та на потребі надання таким особам особливого статусу та забезпечення державою їм посиленого соціального захисту.

2.4. Держава, виконуючи свій конституційний обов'язок щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, запровадила особливу систему соціального захисту потерпілих осіб.

У Рішенні від 7 квітня 2021 року № 1-р(П)/2021 Конституційний Суд України зауважив, що «на виконання покладеного статтею 16 Конституції України на державу обов'язку Україна в особі законодавця ухвалила Закон № 796–XII, у якому встановила загальний порядок реалізації права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на охорону їх життя і здоров'я та створила єдиний порядок визначення, зокрема, соціального захисту потерпілих осіб» (абзац перший підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

За статтею 13 Закону № 796 держава бере на себе відповідальність за завдану шкоду громадянам та зобов'язується відшкодувати її за:

- 1) пошкодження здоров'я або втрату працездатності громадянами та їх дітьми, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;
- 2) втрату годувальника, якщо його смерть пов'язана з Чорнобильською катастрофою;
- 3) матеріальні втрати, що їх зазнали громадяни та їх сім'ї у зв'язку з Чорнобильською катастрофою, відповідно до цього Закону та інших актів законодавства України» (частина перша).

Законом № 796 для встановлення пільг і компенсацій визначено чотири категорії осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (частина перша статті 14). До категорії 1 належать особи з інвалідністю з числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та потерпілих від Чорнобильської катастрофи (статті 10, 11, частина третя статті 12), щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, хворі внаслідок Чорнобильської катастрофи на променеvu хворобу (пункт 1 частини першої статті 14 Закону № 796).

Отже, особливою формою відшкодування шкоди за втрачене здоров'я, фізичні і моральні страждання, обмеження в реалізації своїх здібностей особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи та потребують додаткових гарантій соціального захисту у зв'язку з її наслідками, є пільги, компенсації і гарантії, установлені в Законі № 796.

2.5. За частиною першою статті 49 Закону № 796 пенсії особам, віднесеним до категорій 1, 2, 3, 4, установлюють у вигляді: державної пенсії; додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, яку призначають після виникнення права на державну пенсію. Порядок призначення державної та додаткової пенсій особам, віднесеним до категорії 1, врегульовано статтями 50, 54 Закону № 796.

2.5.1. Відповідно до статті 50 Закону № 796 особам, віднесеним до категорії 1, призначають щомісячну додаткову пенсію за шкоду, заподіяну здоров'ю, у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України. Отже, у статті 50 Закону № 796 безпосередньо не встановлено розмірів щомісячної додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, особам, віднесеним до категорії 1.

Розміри пенсій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, встановлено Порядком обчислення пенсій особам, які постраждали внаслідок Чорно-

бильської катастрофи, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України «Про підвищення рівня соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 23 листопада 2011 року № 1210 зі змінами (далі — Порядок).

За статтею 116 Конституції України Кабінет Міністрів України забезпечує, зокрема, проведення політики у сфері соціального захисту (пункт 3). На реалізацію положень статті 50 Закону № 796 Кабінет Міністрів України затвердив Порядок. Згідно з пунктом 13 Порядку щомісячну додаткову пенсію за шкоду, заподіяну здоров'ю, відповідно до Закону № 796 виплачують у таких розмірах: «особам, що належать до категорії 1:

- з числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;
- особам з інвалідністю I групи — 474,5 гривні» (підпункт 1).

Отже, за статтею 50 Закону № 796 порядок призначення та розміри щомісячної додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, особам, віднесеним до категорії 1, установлює Кабінет Міністрів України.

2.5.2. Згідно зі статтею 54 Закону № 796 пенсії з інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи можуть бути призначені за бажанням громадянина із заробітку, одержаного за роботу в зоні відчуження в 1986–1990 роках, у розмірі відшкодування фактичних збитків, який визначають згідно із законодавством; дружинам (чоловікам), які втратили годувальника із числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, віднесених до категорії 1, пенсію у зв'язку з втратою годувальника призначають незалежно від причинного зв'язку смерті з Чорнобильською катастрофою (частина перша).

В усіх випадках розміри пенсії з інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання внаслідок Чорнобильської катастрофи, не можуть бути нижчими, зокрема, для I групи інвалідності — 6000 гривень (частина третя статті 54 Закону № 796).

За частиною п'ятою статті 54 Закону № 796 порядок призначення пенсії з інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи визначає Кабінет Міністрів України.

Отже, у статті 54 Закону № 796 встановлено особам, віднесеним до категорії 1, розмір пенсії з інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання внаслідок Чорнобильської катастрофи, а Кабінет Міністрів України визначає лише порядок призначення такої пенсії.

2.6. Відповідно до пункту 6 частини першої статті 92 Конституції України виключно законами України визначаються, зокрема, основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення. Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент — Верховна Рада України (стаття 75 Основного Закону України).

Конституція України не лише закріплює основоположні засади права громадян на соціальний захист, але й відносить до законодавчого регулювання механізм реалізації цього права (абзац сьомий пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 20 червня 2001 року № 10-рп/2001).

Закон № 796 є спеціальним, у ньому визначено основні положення щодо реалізації конституційного права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на охорону їхнього життя і здоров'я, у тому числі порядок пенсійного забезпечення таких осіб, тому Конституційний Суд України наголошує, що соціальні гарантії для цієї категорії осіб, зокрема розмір пенсійного забезпечення, має встановлювати законодавець виключно в Законі № 796.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу на те, що: «Кодексом не можна вносити зміни до інших законів України, зупиняти їх дію чи скасовувати їх, а також встановлювати інше (додаткове) законодавче регулювання відносин, відмінне від того, що є предметом спеціального регулювання іншими законами України» (абзац восьмий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 27 лютого 2020 року № 3-р/2020).

2.6.1. Згідно з підпунктом 5 пункту 63 розділу I Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28 грудня 2014 року № 79–VIII розділ VI «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу доповнено пунктом 26, за яким, зокрема, норми і положення статей 50, 54 Закону № 796 застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Повноваження Кабінету Міністрів України щодо встановлення порядку призначення державної пенсії особам, віднесеним до категорії 1, та у зв'язку з втратою годувальника визначено статтею 54 Закону № 796. Однак оспорюваними положеннями Кодексу обумовлено, що Кабінет Міністрів України встановлює не тільки порядок, а й розміри державної пенсії для згаданої категорії осіб виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Конституційний Суд України у Рішенні від 7 квітня 2021 року № 1-р(II)/2021 вказав, що «соціальні зобов'язання держави перед громадянами, які втратили здоров'я внаслідок того, що держава свого часу зобов'язала їх взяти участь у подоланні наслідків аварії на Чорнобильській АЕС — катастрофи планетарного масштабу, та які зазнали інвалідності внаслідок таких дій, а також перед особами з інвалідністю з числа потерпілих від цієї катастрофи не мають залежати від фінансових можливостей держави та її економічного становища» (перше речення абзацу дев'ятого підпункту 2.5.1 підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини).

Положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу в частині, за якою норми і положення статті 54 Закону № 796 застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, створює умови, за яких громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, а саме особи, віднесені до категорії 1, та особи, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, перебувають у стані невизначеності щодо розмірів виплат державної пенсії, що не відповідає вимозі юридичної визначеності (передбачуваності) — складовому елементу принципу верховенства права (правовладдя).

Конституційний Суд України вважає, що встановлення положенням пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу іншого, ніж у статті 54 Закону № 796, законодавчого регулювання спричиняє юридичну невизначеність під час застосування вказаних норм Кодексу та Закону № 796, що позбавляє постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи осіб, віднесених до категорії 1, можливості бути впевненими у своїх легітимних очікуваннях щодо виплати державної пенсії, оскільки вони залежать від фінансових можливостей держави, а це суперечить принципу верховенства права, встановленому частиною першою статті 8 Конституції України.

З огляду на те, що стаття 50 Закону № 796 безпосередньо не встановлює розмірів щомісячної додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, особам, віднесеним до категорії 1, у Конституційного Суду України немає підстав вважати, що положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу в частині, за якою норми і положення статті 50 Закону № 796 застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, має ознаки невідповідності частині першій статті 8 Конституції України.

2.7. Зі змісту положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу вбачається, що цим положенням: не внесено будь-яких змін (доповнень) безпосередньо до Закону № 796; не скасовано, не змінено, не доповнено, не зупинено (призупинено) дії будь-якого положення Закону № 796; не встановлено розмірів соціальних виплат особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Положенням пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу встановлено додатковий порядок застосування статей 50, 54 Закону № 796. Отже, можливо лише припустити, що положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу вплине на зміст та обсяг права на соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, наприклад, якщо Кабінет Міністрів України на його виконання ухвалить акт, яким зменшить розміри соціальних виплат виходячи з наявних фінансових ресурсів до тих меж, що під сумнівом буде сама сутність змісту права на соціальний захист.

2.7.1. Відповідно до частини першої статті 67 Закону № 796 розміри всіх доплат, пенсій і компенсацій регулює Кабінет Міністрів України відповідно до зміни індексу вартості життя і зростання мінімальної заробітної плати.

Частиною четвертою статті 54 Закону № 796 визначено, що «розміри пенсії, передбачені частиною третьою цієї статті, починаючи з 2022 року щороку з 1 березня індексуються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з урахуванням коефіцієнта збільшення, що визначається відповідно до абзаців другого і третього частини другої статті 42 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“».

Відповідно до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України «Про індексацію пенсійних і страхових виплат та додаткових заходів щодо підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення у 2023 році» від 24 лютого 2023 року № 168 (далі — Постанова № 168) з 1 березня 2023 року перерахунок пенсій згідно з Порядком проведення перерахунку пенсій відповідно до частини другої статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України «Питання проведення індексації пенсій у 2019 році» від 20 лютого 2019 року № 124 зі змінами, проводиться із застосуванням коефіцієнта збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески та який враховують для обчислення пенсії, у розмірі 1,197.

За інформацією, яку надав Пенсійний фонд України, розміри додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, особам, віднесеним до категорії 1, відповідають розмірам, установленим пунктом 13 Порядку; розміри пенсії з інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи є більшими, ніж встановлено статтею 54 Закону № 796.

Отже, положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу у частині, за якою норми і положення статей 50, 54 Закону № 796 застосову-

ються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, не впливає на зміст та обсяг конституційного права на соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, оскільки жодним чином не змінює розмірів їх пенсій, а тому не суперечить частині третій статті 22, частині першій статті 46 Конституції України.

2.8. Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу у частині, за якою норми і положення статті 54 Закону № 796 застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, суперечить статті 8 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України **у х в а л и в:**

1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України у частині, за якою норми і положення статті 50 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII зі змінами застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

2. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України у частині, за якою норми і положення статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII зі змінами застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

3. Положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України у частині, за якою норми і положення статті 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII зі змінами застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, визнане неконституційним, утрачає чинність із дня ухвалення цього Рішення.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ПЕРШИЙ СЕНАТ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated September 13, 2023 No. 7-r (I)/2023 in the case upon the constitutional complaint of Mykola Kostina regarding the constitutionality of the provision of paragraph 26 of Section VI «Final and Transitional Provisions» of the Budget Code

M. Kostina applied to the Constitutional Court with a request to verify the constitutionality of the provisions of paragraph 26 of Section VI «Final and Transitional Provisions» of the Budget Code (hereinafter referred to as the Code). This paragraph defines the particular application of Articles 20, 21, 22, 23, 30, 31, 37, 39, 48, 50, 51, 52 and 54 of the Law «On the Status and Social Protection of Citizens Affected by the Chernobyl Disaster» dated February 28, 1991, No. 796–XII as amended (hereinafter referred to as Law No. 796). These articles establish the legislative mechanism for compensating and granting benefits to citizens affected by the Chernobyl disaster and provide for additional payments to citizens who particularly are working in the exclusion zone, who suffered health damage, and those who lost their breadwinners. In the context of the constitutional proceedings, the impugned paragraph of the Code stipulated that compensation, benefits and additional payments are made in the manner and amounts established by the Cabinet of Ministers, based on the available financial resources of the state and local budgets and the budgets of the compulsory state social insurance funds.

The subject of the right to a constitutional complaint believes that the impugned provision of the Code narrows the content and scope of the guarantees of social protection of citizens affected by the Chernobyl disaster previously established by the state. In addition, the impugned provision puts the implementation of such guarantees in dependence on the available financial budgetary resources, which violates the principle of the rule of law enshrined in the Constitution.

Citizens have the right to social protection in cases established by both the Constitution and the laws. The Verkhovna Rada is responsible for legislative regulation of the state's social policy, adhering to constitutional norms and principles.

The Constitutional Court emphasises the fundamental nature of the state's positive obligation towards citizens affected by the Chernobyl disaster and the need to grant such persons a special status and provide them with enhanced social protection.

Persons affected by the Chernobyl disaster are in need of additional social protection guarantees in connection with its consequences. Benefits, compensations and guarantees established by Law No. 796 are a special form of compensation for lost health, physical and mental suffering, and restrictions on the exercise of such persons' abilities.

Under Article 49.1 of Law No. 796, pensions for persons in categories 1, 2, 3, 4 are established in the form of a state pension; an additional pension for damage to health, which is granted after the right to a state pension has been established. The procedure for granting state and supplementary pensions to persons in Category 1 is provided for in Articles 50 and 54 of Law No. 796.

Article 50 of Law No. 796 does not directly set out the amount of the monthly additional pension for health damage to persons in Category 1.

The Procedure for Calculating Pensions for Persons Affected by the Chornobyl Disaster specifies the pension amounts for those impacted by the disaster. This regulatory act is approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers «On Improving the Level of Social Protection of Citizens Affected by the Chornobyl Disaster» No. 1210 dated November 23, 2011, as amended (hereinafter referred to as the Procedure).

Article 54 of Law No. 796 determines the amount of a disability pension for persons in Category 1, which occurred due to an injury or illness caused by the Chornobyl disaster, while the Cabinet of Ministers only establishes the procedure for granting such a pension.

The Constitutional Court notes that Law No. 796 is a special law, it defines the main provisions for the constitutional right of citizens affected by the Chornobyl disaster to protect their life and health, including the procedure for pension provision for such persons. Therefore, the Court underlines that the social guarantees for this category of persons, in particular the amount of pension provision, should be provided by the legislator exclusively in Law No. 796.

The Cabinet of Ministers is empowered to establish the procedure for granting state pensions to persons referred to Category 1 as well as in connection with the loss of the breadwinner, as defined by Article 54 of Law No. 796. However, the impugned provisions of the Code provided that the Cabinet of Ministers establishes not only the procedure, but also the amount of the state pension for the above category of persons with regard to the available financial resources of the state and local budgets, as well as the budgets of the compulsory state social insurance funds.

The provision of the impugned paragraph of the Code, which stipulates that compensation, benefits and additional payments are made by the Cabinet of Ministers of Ukraine in accordance with the procedures and amounts based on the above-mentioned available financial resources, creates conditions under which citizens affected by the Chornobyl disaster (namely, persons classified as Category 1 and persons who are entitled to a breadwinner's pension) have been placed in a situation of legal uncertainty regarding the amount of state pension payments. This situation, which has arisen as a result of the application of the impugned provisions, does not meet the requirement of legal certainty (predictability) as an integral element of the rule of law.

The provision of paragraph 26 of Section VI «Final and Transitional Provisions» of the Code, according to which the norms of Article 50, 54 of Law No. 796 are applied in the manner and amounts established by the Cabinet of Ministers, based on the available financial resources of the state and local budgets and budgets of the funds of compulsory state social insurance, does not affect the content and scope of the constitutional right to social protection of persons affected by the Chornobyl disaster, as it neither changes the amount of their pensions nor contradicts Articles 22.3 and 46.1 of the Constitution.

The Court concluded that the provision of paragraph 26 of Section VI «Final and Transitional Provisions» of the Code in the part of application of Article 54 of Law No. 796 is unconstitutional. The Court also found that the provision of paragraph 26 of Section VI «Final and Transitional Provisions» of the Code in the part of the application of the norms and provisions contained in Article 50 of Law No. 796 is consistent with the Constitution of Ukraine (is constitutional).

References:

Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:
No. 10-рп/2001 dated June 20, 2001;

No. 2-rp/2016 dated June 1, 2016;
No. 6-r/2018 dated July 17, 2018;
No. 9-r/2018 dated November 7, 2018;
No. 12-r/2018 dated December 18, 2018;
No. 3-r(I)/2019 dated June 5, 2019;
No. 1-r/2020 dated January 23, 2020;
No. 3-r/2020 dated February 20, 2020;
No. 5-r(II)/2020 dated June 18, 2020;
No. 1-r(II)/2021 dated April 7, 2021;
No. 9-r(II)/2022 dated November 16, 2022.

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ
Конституційного Суду України

Другий сенат

у справі за конституційними скаргами Стариченка Миколи Петровича, Гарлики Сергія Сергійовича, Петричука Олександра Анатолійовича, Остапенко Мар'яни Василівни та Менчинського Сергія Віталійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113–IX (щодо винагороди прокурора як гарантії його незалежності)

Київ
13 вересня 2023 року
№ 8-р(II)/2023

Справа № 3-80/2022 (191/22; 226/22;
80/23; 131/23; 99/23)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання, доповідач),
Городовенко Віктор Валентинович (доповідач),
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Юровська Галина Валентинівна (доповідач),

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними скаргами Стариченка Миколи Петровича, Гарлики Сергія Сергійовича, Петричука Олександра Анатолійовича, Остапенко Мар'яни Василівни та Менчинського Сергія Віталійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113–IX (Відомості Верховної Ради України, 2019 р., № 42, ст. 238).

Заслухавши суддів-доповідачів Головатого С.П., Городовенка В.В., Юровську Г.В. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили Президент України Зеленський В.О., Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Прем'єр-міністр України Шмигаль Д.А., Міністр юстиції України Малюська Д.Л., Генеральний проку-

пор Костін А.Є., а також науковці: Київського національного університету імені Тараса Шевченка — доктор юридичних наук, професор Вавженчук С.Я.; Національного авіаційного університету — доктор юридичних наук, професор Вишновецька С.В.; Національного університету «Одеська юридична академія» — доктор юридичних наук, професор Чанишева Г.І., Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкти права на конституційну скаргу — Стариченко М.П., Гарлика С.С., Петричук О.А., Остапенко М.В. та Менчинський С.В. — звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями визнати абзац третьої пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113–IX (далі — Закон № 113–IX) таким, що не відповідає Конституції України.

Згідно з абзацом третім пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–IX «за прокурорами та керівниками регіональних, місцевих і військових прокуратур, прокурорами і керівниками структурних підрозділів Генеральної прокуратури України зберігається відповідний правовий статус, який вони мали до набрання чинності цим Законом, при реалізації функцій прокуратури до дня їх звільнення або переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури. На зазначений період оплата праці працівників Генеральної прокуратури України, регіональних прокуратур, місцевих прокуратур, військових прокуратур здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України, яка встановлює оплату праці працівників органів прокуратури».

1.1. Зі змісту конституційної скарги Стариченка М.П. та долучених до неї документів і матеріалів впливає таке.

Прокурор Запорізької області наказом від 27 серпня 2020 року № 1638к звільнив Стариченка М.П. з посади в органах прокуратури Запорізької області з 28 серпня 2020 року згідно з пунктом 9 частини першої статті 51 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII зі змінами (далі — Закон № 1697–VII) на підставі рішення Дванадцяті кадрової комісії з атестації прокурорів регіональних прокуратур Офісу Генерального прокурора від 15 липня 2020 року № 9 про неуспішне проходження ним атестації.

Стариченко М.П. звернувся до Запорізького окружного адміністративного суду з позовною заявою до Запорізької обласної прокуратури про визнання протиправною її бездіяльності та зобов'язання нарахувати й виплатити йому заробітну плату з 26 березня 2020 року до 28 серпня 2020 року в порядку та розмірах, визначених статтею 81 Закону № 1697–VII, з урахуванням усіх установлених у цей період надбавок і премій та інших виплат, визначених законодавством України.

Запорізький окружний адміністративний суд рішенням від 24 червня 2021 року, що його залишено без змін постановою Третього апеляційного адміністративного суду від 1 грудня 2021 року, відмовив Стариченку М.П. у задоволенні позову.

Колегія суддів Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду постановою від 21 липня 2022 року залишила без змін рішення Запорізького окружного адміністративного суду від 24 червня 2021 року та постанову Третього апеляційного адміністративного суду від 1 грудня 2021 року.

Колегія суддів Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду зазначила, що в спірних правовідносинах застосуванню підлягає абзац третій пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–ІХ, зі змісту якого випливає, що на період до дня звільнення або переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури оплати праці прокурорів, які не завершили процедури атестації, здійснюють відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників органів прокуратури» від 31 травня 2012 року № 505 зі змінами (далі — Постанова № 505).

Суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що внаслідок ухвалення та застосування оспорюваних приписів Закону № 113–ІХ зазнали порушення його конституційні права та гарантії, визначені статтями 22, 41, 43, 48, 64 Конституції України.

1.2. Зі змісту конституційної скарги Гарлики С.С. та долучених до неї документів і матеріалів впливає таке.

Гарлика С.С. у період із 6 квітня 2017 року до 10 вересня 2020 року працював на посаді прокурора в органах прокуратури Херсонської області.

Прокурор Херсонської області наказом від 10 вересня 2020 року № 466к звільнив Гарлику С.С. із займаної посади та з органів прокуратури на підставі пункту 9 частини першої статті 51 Закону № 1697–VII.

У січні 2021 року Гарлика С.С. звернувся до Херсонського окружного адміністративного суду з позовом до Херсонської обласної прокуратури, у якому просив: визнати протиправною бездіяльність Херсонської обласної прокуратури щодо неналежного розрахунку, а саме не виплати йому частини заробітної плати, що їй визначено статтею 81 Закону № 1697–VII, за період роботи із 6 квітня 2017 року до 1 вересня 2020 року; стягнути з держави в особі Херсонської обласної прокуратури на його користь матеріальну шкоду (що їй завдано діями на підставі пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України, окремий припис якого визнано неконституційним Рішенням Конституційного Суду України від 26 березня 2020 року № 6-р/2020) у вигляді неотриманої за період роботи із 6 квітня 2017 року до 1 вересня 2020 року частини заробітної плати, визначеної статтею 81 Закону № 1697–VII.

Херсонський окружний адміністративний суд рішенням від 20 квітня 2021 року позов Гарлики С.С. задовольнив частково, визнавши протиправною бездіяльність Херсонської обласної прокуратури через не виплату йому частини заробітної плати, визначеної статтею 81 Закону № 1697–VII, за період роботи з 27 березня 2020 року до 10 вересня 2020 року. Цей суд також зобов'язав Херсонську обласну прокуратуру перерахувати заробітну плату Гарлиці С.С. за зазначений період відповідно до частини третьої статті 81 Закону № 1697–VII з урахуванням Рішення Конституційного Суду України від 26 березня 2020 року № 6-р/2020 та виплатити їй.

П'ятий апеляційний адміністративний суд постановою від 22 липня 2021 року апеляційну скаргу Херсонської обласної прокуратури задовольнив, рішення Херсонського окружного адміністративного суду від 20 квітня 2021 року скасував і постановив відмовити Гарлиці С.С. у задоволенні його позову.

Колегія суддів Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду постановою від 19 жовтня 2022 року касаційну скаргу Гарлики С.С. залишила без задоволення, а постанову П'ятого апеляційного адміністративного суду від 22 липня 2021 року — без змін, зазначивши, що в спірних правовідносинах є застосовним абзац третій пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–ІХ, зі змісту якого випливає, що на період до дня звільнення або переведення до Офісу

Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури оплати праці прокурорів, які не завершили процедури атестації, здійснюють відповідно до Постанови № 505.

Обґрунтовуючи свою позицію щодо неконституційності оспорюваних приписів Закону № 113–ІХ, Гарлика С.С. зазначає, зокрема, що «відповідно до частини 1 статті 81 Закону України „Про прокуратуру“ від 14.10.2014 року № 1697–VII заробітна плата прокурора регулюється цим Законом та не може визначатися іншими нормативно-правовими актами», водночас «абзацом 3 пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ № 113–ІХ застосовані різні підходи до оплати праці прокурорів залежно від проходження чи непроходження атестації, тобто прокурорам, які пройшли атестацію оплата праці здійснюється відповідно до ст. 81 Закону України „Про прокуратуру“, а тим прокурорам, які не завершили процедуру атестації, заробітна оплата праці виплачується відповідно до постанови Кабінету Міністрів України, згідно якої посадовий оклад прокурора є значно меншим ніж встановлений приписами ст. 81 Закону України „Про прокуратуру“».

На думку Гарлика С.С., Верховна Рада України, делегувавши свої повноваження Кабінетові Міністрів України, порушила конституційний принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, створила загрозу для незалежності прокурорів та посягла на гарантії фінансування прокуратури як засади організації та діяльності прокуратури.

Гарлика С.С. вважає, що внаслідок застосування судами оспорюваних приписів Закону № 113–ІХ порушено його права, гарантовані частинами першою, четвертою статті 41, частиною четвертою статті 43, статтею 48 Конституції України.

1.3. Зі змісту конституційної скарги Петричука О.А. та долучених до неї документів і матеріалів впливає таке.

Петричук О.А. 24 лютого 2021 року звернувся до Чернівецького окружного адміністративного суду з позовом до Чернівецької обласної прокуратури, у якому просив визнати протиправною її бездіяльність через ненарахування та невиплату йому заробітної плати з 1 липня 2015 року в порядку та розмірах, установлених статтею 81 Закону № 1697–VII, та зобов'язати Чернівецьку обласну прокуратуру нарахувати й виплатити йому заробітну плату відповідно до статті 81 Закону № 1697–VII.

Чернівецький окружний адміністративний суд рішенням від 3 червня 2021 року позов Петричука О.А. задовольнив частково: визнав протиправною бездіяльність Чернівецької обласної прокуратури через ненарахування та невиплату йому заробітної плати з 26 березня 2020 року в порядку та розмірах, визначених статтею 81 Закону № 1697–VII, і зобов'язав Чернівецьку обласну прокуратуру нарахувати та виплатити заробітну плату Петричуку О.А. з 26 березня 2020 року в порядку та розмірах, установлених статтею 81 Закону № 1697–VII.

Сьомий апеляційний адміністративний суд 27 вересня 2021 року відмовив у задоволенні апеляційної скарги Петричука О.А. та апеляційної скарги Чернівецької обласної прокуратури, залишив у силі рішення Чернівецького окружного адміністративного суду від 3 червня 2021 року.

Верховний Суд 28 жовтня 2021 року повернув касаційну скаргу Петричуку О.А., а в постанові від 1 грудня 2022 року, якою задовольнив касаційну скаргу Чернівецької обласної прокуратури, зазначив, зокрема, що приписами пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–ІХ запроваджено різні підходи до оплати

праці прокурорів залежно від проходження чи непроходження атестації (пункт 43); Рішення Конституційного Суду України від 26 березня 2020 року № 6-р/2020, на яке посилався Петричук О.А., стосується приписів статті 81 Закону № 1697–VII, тлумачення яких Конституційний Суд України дав у розумінні статті 131¹ Конституції України, і пов'язане з організацією і порядком діяльності оновленої прокуратури — функцією кримінального звинувачення та проведення кадрового перезавантаження через оцінювання прокурорів; застосування статті 81 Закону № 1697–VII без обмежень у цій справі пов'язане з фактом переведення прокурорів (після їхньої атестації) на посади в новоутворені/оновлені прокуратури (відповідно до Закону № 113–IX) (пункт 50); позивач не є прокурором, який успішно пройшов атестацію, а тому в спірних правовідносинах є застосовним абзац третій пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–IX, зі змісту якого випливає, що на період до дня звільнення або переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури оплату праці прокурорів, які не завершили процедури атестації, здійснюють відповідно до Постанови № 505 (пункт 53).

Посилаючись на Рішення Конституційного Суду України від 26 березня 2020 року № 6-р/2020, Петричук О.А. зазначив, що в період 2015–2023 років дію статті 81 Закону № 1697–VII не зупиняли, тому виплачувати йому заробітну плату мали згідно із Законом № 1697–VII, а не на підставі Постанови № 505, постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виплати щомісячної надбавки за вислугу років прокурорам та іншим працівникам органів прокуратури» від 9 грудня 2015 року № 1090 та «Про види, розміри і порядок надання компенсації громадянам у зв'язку з роботою, яка передбачає доступ до державної таємниці» від 15 червня 1994 року № 414.

На думку Петричука О.А., абзац третій пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–IX не відповідає частині першій статті 8, частинам другій, третій статті 22, частинам першій, другій, третій статті 41, частинам першій, другій статті 43, статті 48, частині першій статті 64, пункту 14 частини першої статті 92, частині другій статті 131¹ Конституції України.

1.4. Зі змісту конституційної скарги Остапенко М.В. та долучених до неї документів і матеріалів впливає таке.

Перша кадрова комісія обласних прокуратур з атестації прокурорів місцевих прокуратур, військових прокуратур гарнізонів (на правах місцевих) 23 листопада 2020 року ухвалила рішення про неуспішне проходження Остапенко М.В. атестації, проте, з огляду на статус одинокої матері, який має Остапенко М.В., не виявила підстав для її звільнення.

Верховний Суд постановою від 1 грудня 2022 року скасував рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 2 лютого 2021 року та постанову Сьомого апеляційного адміністративного суду від 15 лютого 2022 року, якими було частково задоволено заяву Остапенко М.В. до Вінницької обласної прокуратури визнати її бездіяльність протиправною через ненарахування і невиплату їй заробітної плати з 26 березня 2020 року до дня ухвалення рішення в порядку та розмірах, визначених статтею 81 Закону № 1697–VII, та зобов'язав відповідача перерахувати й виплатити заробітну плату Остапенко М.В. за зазначений період відповідно до статті 81 Закону № 1697–VII, а також здійснювати подальше нараховування заробітної плати виходячи з розміру посадового окладу, що його розраховано згідно з приписами статті 81 Закону № 1697–VII.

Верховний Суд, скасовуючи рішення судів першої та апеляційної інстанцій, мотивував своє рішення правомірністю нараховування Остапенко М.В. заробітної плати

не відповідно до приписів статті 81 Закону № 1697–VII, а в порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, з огляду на абзац третій пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–IX.

Остапенко М.В. просить перевірити абзац третій пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–IX на відповідність статтям 22, 41, 43, 48, 64 Конституції України.

1.5. Зі змісту конституційної скарги Менчинського С.В. та долучених до неї документів і матеріалів впливає таке.

Шостий апеляційний адміністративний суд 25 листопада 2022 року, розглянувши в порядку письмового провадження справу за адміністративним позовом Менчинського С.В. до Черкаської обласної прокуратури про визнання протиправною її бездіяльності щодо ненарахування та невиплати заробітної плати згідно зі статтею 81 Закону № 1697–VII, залишив апеляційну скаргу Менчинського С.В. без задоволення, а рішення Черкаського окружного адміністративного суду від 11 березня 2022 року — без змін.

Відмовляючи Менчинському С.В. у задоволенні позовних вимог, Шостий апеляційний адміністративний суд виходив із того, що дія Рішення Конституційного Суду України від 26 березня 2020 року № 6-р/2020 (на яке посилався Менчинський С.В., згідно з яким пункт 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України визнано неконституційним у частині, якою визначено, що норми й приписи статті 81 Закону № 1697–VII застосовують у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного й місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування) не поширюється на Менчинського С.В. як на прокурора місцевої прокуратури, оскільки дія статті 81 Закону № 1697–VII у редакції, чинній з 26 березня 2020 року, згідно із Законом № 113–IX не поширюється на прокурорів регіональних та місцевих прокуратур.

Автор клопотання твердить, що оспорювані приписи Закону № 113–IX зменшують розмір визначеної частиною третьою статті 81 Закону № 1697–VII заробітної плати прокурора й звужують зміст та обсяг права на заробітну плату. Менчинський С.В. вважає, що заробітну плату прокурорів, що є елементом організації та порядку діяльності прокуратури в розумінні статті 131¹ Основного Закону України, має визначати лише закон, а не постанова Кабінету Міністрів України. На думку Менчинського С.В., «процес атестації працівників прокуратури, розпочатий відповідно до Закону <...> з вересня 2019 року ніяким чином не повинен був ставити прокурорів у нерівне становище в частині оплати їх праці при однакових службових обов'язках, що можна розцінювати як посягання на гарантію незалежності їх діяльності та порушення принципу належного матеріального забезпечення прокурорів, своєрідний прояв дискримінації».

Менчинський С.В. вважає, що внаслідок застосування судами оспорюваних приписів Закону № 113–IX зазнали порушення його конституційні права та гарантії, установлені статтею 21, частиною третьою статті 22, частинами першою, другою статті 24, частиною першою статті 41, частиною четвертою статті 43, частиною першою статті 64 Конституції України.

1.6. Суб'єкти права на конституційну скаргу порушили перед Конституційним Судом України питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–IX.

Дослідивши зміст конституційних скарг, Конституційний Суд України встановив, що в них містяться доводи щодо невідповідності Конституції України лише другого речення абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–ІХ.

З огляду на наведене Конституційний Суд України вважає предметом конституційного контролю в цій справі друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–ІХ.

2. Розв'язуючи порушені в конституційних скаргах Стариченка М.П., Гарлики С.С., Петричука О.А., Остапенко М.В. та Менчинського С.В. питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

2.1. Державну владу в Україні здійснюють на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (стаття 6 Конституції України).

В Україні діє прокуратура, яка здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, розв'язання відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом; організацію та порядок діяльності прокуратури визначає закон (частини перша, друга статті 131¹ розділу VIII «Правосуддя» Конституції України).

Нового юридичного статусу в системі правосуддя прокуратура набула з ухваленням Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401–VIII (далі — Закон № 1401–VIII). Конституційний Суд України в Рішенні від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020 зазначив, що «за новим українським конституційним правопорядком прокуратуру як інститут, що виконує функцію кримінального переслідування, структурно вмонтовано в загальну систему правосуддя. На це вказує, зокрема, стаття 131¹ Конституції України» (третє, четверте речення абзацу першого підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини); «проте не лише структурне положення статті 131¹ Конституції України визначає нове місце прокуратури в системі державної влади України. Те, що прокуратура належить до української системи правосуддя, опосередковано впливає також із того припису Конституції України, відповідно до якого саме в системі правосуддя згідно із законом утворюються та діють органи та установи, що провадять стосовно суддів і прокурорів рівнозначно — їх добір, професійну підготовку, оцінювання та розгляд справ щодо їх дисциплінарної відповідальності (частина десята статті 131)» (перше, друге речення абзацу другого підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини).

2.1.1. У Пояснювальній записці до проєкту Закону України про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) (реєстр. № 3524), ухваленого як Закон № 1401–VIII, зазначено, що зміна функцій прокуратури відповідає приписам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція), практиці Європейського суду з прав людини у сфері кримінального судочинства та європейським стандартам функціонування органів (служби) публічного звинувачення у демократичному суспільстві, керованому верховенством права (правовладдям).

Органи Ради Європи напрацювали низку документів, у яких викладено стандарти функціонування служби публічного звинувачення та наголошено на тому, що статус публічного звинувачача — прокурора — наближений до статусу судді. Зокрема,

Консультативна Рада європейських прокурорів у Висновку «Незалежність, підзвітність та етика прокурорів» № 13(2018) указала на те, що «з урахуванням близькості й доповнювального характеру завдань суддів і прокурорів, а також вимог щодо їхнього статусу та умов служби прокурорам належить мати гарантії, подібні до тих, що ними наділено судді» (пункт 14).

Консультативна Рада європейських суддів і Консультативна Рада європейських прокурорів у спільному документі, ухваленому 8 грудня 2009 року на запит Комітету Міністрів Ради Європи як Бордоська декларація «Судді та прокурори в демократичному суспільстві» [Висновок Консультативної Ради європейських суддів № 12(2009) і Висновок Консультативної Ради європейських прокурорів № 4(2009)] (далі — Бордоська декларація), наголосили на тому, що ролі суддів і прокурорів є неоднаковими, проте такими, що доповнюють одна одну в демократичному суспільстві, належне виконання їх «є неодмінною гарантією чинення правосуддя в справедливий, безсторонній і дієвий спосіб», та зауважили, що «статус прокурорів має бути гарантований приписами права якомога вищого рівня, подібно до того, як це є стосовно суддів» (§ 3, § 6). У Пояснювальній записці до Бордоської декларації з-поміж іншого зазначено: «Істотне завдання демократичної держави, заснованої на правовладді (*the rule of law*), — гарантувати цілковите додержання основоположних прав і свобод та рівності перед законом відповідно, зокрема, до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЕЧПР) та практики Європейського суду з прав людини» (пункт 1); «отже, місія держави — створити дієву судову систему, у якій додержують прав та основоположних свобод людини, і забезпечити її функціонування. У виконанні цієї місії бере участь багато суб'єктів, будь вони з публічної влади або (як у випадку з адвокатами) приватного сектору, проте ключову роль у забезпеченні функціонування правосуддя на засадах незалежності та безсторонності відіграють судді та прокурори» (пункт 2).

Наведені європейські стандарти зобов'язують державу-члена Ради Європи гарантувати захист статусу прокурора законом як нормативним актом того самого рівня, що гарантує захист статусу судді, щоб забезпечити умови для дієвого правосуддя відповідно до вимог правовладдя.

Конституційний Суд України констатує, що конституційні повноваження прокуратури в поєднанні з її інституційним місцем у системі правосуддя наближують функціонування прокуратури до європейських стандартів, насамперед в аспекті зміцнення ролі цієї інституції як важливого елементу системи кримінального правосуддя, що обумовлює потребу в наданні прокурорам гарантій незалежності законом, щоб забезпечити функціонування дієвої системи правосуддя, яка спроможна захистити права і свободи людини.

2.1.2. У Пояснювальній записці до Бордоської декларації наголошено, що «незалежність прокуратури є конечним наслідком незалежності судової системи» (пункт 10), а «незалежність судді та прокурора невіддільна від правовладдя (*the rule of law*)» (пункт 34).

У цьому аспекті Конституційний Суд України констатує, що нове місце прокуратури в системі органів державної влади та наведені вище стандарти незалежності прокурорів, яких Україна має додержувати як член Ради Європи, вимагають від держави забезпечити захист гарантій незалежності прокурорів подібно до того, як це зроблено для суддів. Водночас слід урахувувати, що, хоч незалежність і є спільним елементом статусу судді та статусу прокурора, Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) (далі — Венеційська Комісія) зауважила: «Незалежність судової

влади та її відокремленість від виконавчої влади є наріжним каменем правовладдя, і тут не може бути винятків. <...> однак незалежність або автономія служби звинувачення за своєю природою не є такою категоричною, як у судів»; «будь-яка „незалежність“ служби звинувачення за своєю сутністю відрізняється від незалежності суддів за обсягом» [Доповідь щодо європейських стандартів стосовно незалежності судової системи: частина II — служба звинувачення, CDL-AD(2010)040, § 28, § 30].

2.2. Конституційний Суд України неодноразово розглядав питання організації та діяльності прокуратури, статусу прокурора, зокрема забезпечення гарантій його незалежності в аспекті належного матеріального, соціального, пенсійного забезпечення. У Рішенні від 26 березня 2020 року № 6-р/2020 Конституційний Суд України сформулював юридичні позиції, за якими:

— метою нормативного регулювання, зокрема питань соціального захисту прокурорів, «є уникнення втручання інших органів влади в діяльність прокуратури; питання пенсійного забезпечення прокурорів має визначати Верховна Рада України законом, а не Кабінет Міністрів України підзаконним актом» (абзац дев'ятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини);

— «однією з необхідних передумов незалежної діяльності прокуратури, неупередженого, об'єктивного, безстороннього виконання прокурорами своїх функцій є заходи щодо їх юридичного захисту, належного рівня матеріального та соціального забезпечення прокурорів, які мають бути гарантовані таким чином, щоб не допустити тиску, що може спричинити вплив на прийняті ними рішення. Це може бути реалізовано лише шляхом визначення відповідним законом України належних умов для функціонування прокуратури та системи фінансування, у тому числі регулювання заробітної плати прокурора для забезпечення неупередженості при реалізації встановлених Конституцією та законами України повноважень» (абзац десятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

У Рішенні від 13 грудня 2019 року № 7-р(II)/2019 Конституційний Суд України зазначив:

— метою нормативного регулювання, зокрема питань соціального захисту прокурорів, «є уникнення втручання інших органів влади в діяльність прокуратури з метою додержання принципу поділу влади та закріплення виключно на рівні закону питань пенсійного забезпечення працівників прокуратури» (абзац шостий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини);

— до повноважень Кабінету Міністрів України законодавець відніс право визначати умови та порядок перерахунку призначених пенсій, зокрема, прокурорам «без закріплення на законодавчому рівні відповідних критеріїв, чим поставив у залежність фінансування пенсійного забезпечення прокурорів від виконавчої влади. Таке нормативне регулювання призводить до втручання виконавчої влади в діяльність органів прокуратури, а також до недотримання конституційної вимоги щодо здійснення органами державної влади своїх повноважень у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України» (абзац сьомий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини);

— «питання пенсійного забезпечення прокурорів, у тому числі умови та порядок перерахунку призначених їм пенсій, має визначати Верховна Рада України законом, а не Кабінет Міністрів України підзаконним актом» (абзац восьмий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини).

У Рішенні від 1 березня 2023 року № 1-р(II)/2023 Конституційний Суд України виснував, що «з огляду на сучасні інституційне місце прокуратури в загальній системі

правосуддя та функції прокурора в механізмі захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина <...> дії та рішення органу законодавчої влади мають відповідати конституційним принципам, зокрема принципів поділу державної влади. Тому Верховна Рада України може втручатись в організацію та діяльність органів і посадових осіб загальної системи правосуддя лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією України, із урахуванням потреби в дотриманні незалежності прокурора, що є однією з гарантій неупередженого та ефективного здійснення ним своїх повноважень» (абзац другий підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, врегулювання законом, а не підзаконним актом питань матеріального, соціального, пенсійного забезпечення прокурорів становить гарантію забезпечення їх незалежності, унеможливує втручання органів виконавчої влади в діяльність прокуратури, що інакше призведе до недодержання принципу поділу влади.

Конституційний Суд України вважає, що наділення Кабінету Міністрів України повноваженням урегулювати питання винагороди прокурорів не можна визнати таким, що відповідає конституційній вимозі щодо здійснення органами державної влади своїх повноважень у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України.

Ураховуючи викладене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–IX є таким, що суперечить статті 6 Конституції України в поєднанні з частиною другою статті 131¹ Конституції України.

2.3. Законом № 1697–VII, яким унормовано юридичні засади організації й діяльності прокуратури України, статус прокурорів, порядок здійснення прокурорського самоврядування, систему прокуратури України, визначено, що прокуратура становить єдину систему для здійснення встановлених Конституцією України функцій з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави (преамбула, стаття 1).

Зі змісту пункту 5 статті 3 Закону № 1697–VII випливає, що однією з юридичних засад, на яких ґрунтовано діяльність прокуратури, є незалежність прокурорів, яка зумовлює потребу в гарантіях від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо ухвалення ним рішень під час виконання службових обов'язків.

Гарантії незалежності прокурора визначено в частині першій статті 16 розділу III «Статус прокурора» Закону № 1697–VII, згідно з якою незалежність прокурора забезпечують у спосіб: заборони незаконного впливу, тиску або втручання у здійснення повноважень прокурора (пункт 3); установлення законом порядку фінансування та організаційного забезпечення діяльності прокуратури (пункт 4); належного матеріального, соціального й пенсійного забезпечення прокурора (пункт 5).

Отже, діяльність прокуратури як єдиної системи для здійснення визначених Конституцією України функцій ґрунтовано, зокрема, на незалежності прокурора, яка є невіддільним елементом його статусу, а визначені Законом № 1697–VII гарантії незалежності прокурора у взаємозв'язку зі статусом і повноваженнями прокуратури, що їх визначено статтею 131¹ Конституції України, становлять єдину систему гарантій незалежності прокурорів.

2.4. Відповідно до частини першої статті 81 Закону № 1697–VII винагороду («заробітну плату») (далі — винагорода) прокурора регулює Закон № 1697–VII, її не можна визначити іншими нормативними актами.

Конституційний Суд України в Рішенні від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020 зазначив, що на підставі збігу елементів діяльності прокурорів та суддів як осіб, що їх єднає належність до правничої професії, можна говорити також і про потребу в застосуванні спільного (єдиного) підходу для розв'язання питань їхньої винагороди (перше речення абзацу третього підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини).

У розвиток цієї юридичної позиції Конституційний Суд України констатує, що винагорода прокурорів (як і винагорода суддів) є гарантією їх незалежності. Однією з доконечних передумов незалежної діяльності прокуратури, безстороннього, неупередженого, ефективного виконання прокурорами повноважень є належний рівень їх матеріального та соціального забезпечення, що має бути гарантований у такий спосіб, щоб унеможливити вплив на прокурорів, коли вони ухвалюють рішення. Це може бути забезпечене лише за допомогою визначення у відповідному законі України належних умов функціонування прокуратури, насамперед системи її фінансування, зокрема регулювання винагороди прокурора, що становитиме гарантії його безсторонності та неупередженості під час виконання встановлених Конституцією України повноважень. Наведене дає підстави для висновку, що винагороду прокурорів — гарантію їх незалежності, яка є невіддільним елементом їхнього юридичного статусу, а отже, складником організації й порядку діяльності прокуратури в розумінні статті 131¹ Конституції України, — має визначати лише закон.

Такий підхід базовано на європейських стандартах, відповідно до яких «однією з мінімальних вимог, що потрібні для забезпечення незалежного статусу прокурорів, є винагорода, яку має бути захищено гарантіями, установленими законом»; «споріднений і доповнювальний характер місій суддів і прокурорів створює подібні одна до одної вимоги та гарантії щодо їхнього статусу та умов служби, а саме — добору, навчання, просування по службі, дисципліни, переведення, (що його здійснюють лише відповідно до закону або за їхньою згодою), винагороди, припинення повноважень і свободи створення професійних асоціацій» (Бордоська декларація, § 8; Пояснювальна записка до Бордоської декларації, пункт 37).

Окрім того, Венеційська Комісія зазначила: «Як і для суддів винагорода [прокурорів] відповідно до важливості виконуваних завдань є істотно важливою для дієвої та справедливої системи кримінального правосуддя. Достатня винагорода є також потрібною для того, щоб зменшити ризики корупції з боку прокурорів» [Доповідь щодо європейських стандартів стосовно незалежності судової системи: частина II — служба звинувачення, CDL-AD(2010)040, § 69].

Виходячи з приписів статті 81 розділу IX «Соціальне та матеріально-побутове забезпечення прокурора та інших працівників органів прокуратури» Закону № 1697-VII у поєднанні з пунктом 5 частини першої статті 16 розділу III «Статус прокурора» Закону № 1697-VII Конституційний Суд України констатує, що законодавець урегулював питання винагороди прокурора, яка є гарантією його незалежності (рівнозначно як і незалежності судді), нормами спеціального закону (рівнозначно як і судді) та для захисту незалежного статусу прокурора унеможливив урегулювання питання його винагороди іншим, ніж закон, нормативним актом.

2.5. Законом № 113-IX запроваджено реформування системи органів прокуратури. Основна мета Закону № 113-IX — створення передумов для побудови системи прокуратури, діяльність якої базована на засадах ефективності, професійності, незалежності та відповідальності [Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи

органів прокуратури (реєстр. № 1032), що згодом ухвалено як Закон № 113–IX]. Такої мети мало бути досягнуто через кадрове перезавантаження органів прокуратури в спосіб атестації чинних прокурорів, а також надання можливості всім добросовісним кандидатам, які мають належні теоретичні знання та практичні навички, на конкурсних засадах обійняти посаду прокурора в будь-якому органі прокуратури.

У пункті 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–IX визначено, що «до дня початку роботи Офісу Генерального прокурора, обласних прокуратур, окружних прокуратур їх повноваження здійснюють відповідно Генеральна прокуратура України, регіональні прокуратури, місцеві прокуратури» (абзац перший); «за прокурорами та керівниками регіональних, місцевих і військових прокуратур, прокурорами і керівниками структурних підрозділів Генеральної прокуратури України зберігається відповідний правовий статус, який вони мали до набрання чинності цим Законом, при реалізації функцій прокуратури до дня їх звільнення або переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури» (перше речення абзацу третього).

Відтак у Законі № 113–IX збережено юридичний статус прокурорів, які продовжували здійснювати свої повноваження до дня їх звільнення або переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури, а отже, гарантії їх незалежності як невіддільний елемент статусу прокурора.

2.5.1. Відповідно до частини п'ятої статті 7 Закону № 1697–VII єдність системи прокуратури України забезпечено єдиними засадами організації й діяльності прокуратури, єдиним статусом прокурора, єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності прокурорів, фінансуванням прокуратури лише з Державного бюджету України (пункти 1–4).

Прокурорів, у межах реалізації їхніх повноважень, наділено єдиним юридичним статусом незалежно від місця прокуратури в системі прокуратури України або адміністративної посади, яку прокурор обіймає в прокуратурі (абзац перший частини другої статті 15 Закону № 1697–VII).

Конституційний Суд України зазначає, що прокурори сприяють здійсненню правосуддя в межах повноважень, якими їх наділено відповідно до статті 131¹ Конституції України. Вони виконують свої обов'язки на професійній основі, мають юридичний статус, основу якого становлять спільні елементи, незалежно від місця прокуратури в системі прокуратури України або адміністративної посади, яку прокурор обіймає в прокуратурі. Єдиний порядок набуття статусу прокурора, наділення прокурорів однаковим обсягом гарантій незалежності, сукупність повноважень та обов'язків прокурора свідчить про єдиний юридичний статус усіх прокурорів.

У другому реченні абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–IX визначено, що вказаний у першому реченні цього абзацу період оплати праці працівників Генеральної прокуратури України, регіональних прокуратур, місцевих прокуратур, військових прокуратур здійснюють відповідно до постанови Кабінету Міністрів України.

Отже, з набранням чинності Законом № 113–IX питання винагороди прокурорів, які пройшли атестацію та яких переведено до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури, регулює Закон № 1697–VII, а питання винагороди тих прокурорів, які продовжували здійснювати свої повноваження до дня їх звільнення або переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури, — підзаконний нормативний акт — постанова Кабінету Міністрів України.

Відтак оспорювані приписи Закону № 113–ІХ визначають відмінне від установленого статтею 81 Закону № 1697–VII регулювання оплати праці прокурорів, що свідчить про відмінність у підході законодавця до питання винагороди прокурорів, а отже, про неоднакове ставлення до прокурорів попри те, що їх наділено єдиним юридичним статусом за обсягом гарантій забезпечення їх незалежності як невіддільного складника цього статусу.

2.5.2. Приписи Конституції України гарантують рівність конституційних прав і свобод громадян та рівність їх перед законом (частина перша статті 24), а також установлюють заборону обмежень і привілеїв за певними ознаками: «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» (частина друга статті 24).

Конституційний Суд України наголошував, що всі відмінності в привілеях чи обмеженнях щодо різних категорій індивідів, визначені законом, не можуть бути пов'язані з ознаками, установленими частиною другою статті 24 Конституції України; наведений принцип визначає загальне правило неприпустимості встановлення за соціальними або особистими ознаками привілеїв чи обмежень і не є абсолютним (друге, третє речення абзацу другого підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007). Конституційний Суд України також наголошував на допустимості обмеження конституційного принципу рівності за умови наявності правомірної, об'єктивно обґрунтованої мети, способи досягнення якої є належними та потрібними [абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019].

Стосовно принципу заборони дискримінації, установленого статтею 14 Конвенції, Європейський суд із прав людини відповідно до своєї усталеної практики зазначив, що дискримінація означає неоднакове ставлення без будь-яких об'єктивних і обґрунтованих підстав до осіб за відносно схожих обставин [рішення у справі *Федорченко та Лозенко проти України / Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine* від 20 вересня 2012 року (заява № 387/03), § 62]; «неоднаковість у ставленні є дискримінаційною, якщо при цьому бракує об'єктивних і обґрунтованих підстав; інакше кажучи, якщо немає правомірної мети або якщо бракує розумної домірності між застосованими засобами та метою, що її прагнуть досягти. Договірна Держава має певний простір обдумування (*a margin of appreciation*) у визначенні того, чи відмінності в інших схожих ситуаціях уможливають неоднакове ставлення та якою мірою (*div. Burden v. the United Kingdom GC*, № 13378/05, § 60, ECHR 2008)» [Рішення у справі *Hämäläinen v. Finland* від 16 липня 2014 року (заява № 37359/09), § 108].

У контексті розглядуваної справи Конституційний Суд України вважає, що принцип рівності однаковою мірою поширюється на всіх прокурорів, яких у межах певних посад наділено єдиним юридичним статусом незалежно від місця прокуратури в системі прокуратури України або адміністративної посади, що її прокурор обіймає в прокуратурі.

Законодавець, запровадивши Законом № 113–ІХ реформування системи органів прокуратури, наділив Кабінет Міністрів України повноваженням визначати своїм актом розмір винагороди прокурорів. У такий спосіб законодавець запровадив неоднакове регулювання оплати праці прокурорів, фактично поділивши їх на дві категорії: одна — переведені до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури, яким винагороду виплачують відповідно до Закону № 1697–VII; друга — ті, хто продовжував виконувати свої повноваження до дня звільнення або переведен-

ня до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури, для кого винагороду визначено підзаконним нормативним актом — постановою Кабінету Міністрів України. Таку відмінність у ставленні до прокурорів, які мають єдиний юридичний статус, не можна вважати об'єктивно виправданою, а тому вона є дискримінаційною.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–IX суперечить частині другій статті 24 Конституції України.

2.6. Конституційний Суд України зазначав, що з верховенства права (правовладдя) впливає вимога юридичної визначеності, яка є істотно важливою в питанні довіри до судової системи загалом [абзац четвертий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 5 червня 2019 року № 3-р(І)/2019]. Конституційний Суд України також наголошував на потребі додержання юридичної визначеності як вимоги верховенства права (правовладдя) в питанні нормативного регулювання оплати праці прокурорів (підпункт 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 26 березня 2020 року № 6-р/2020).

Складовим елементом принципу юридичної визначеності як вимоги правовладдя є принцип правомірних сподівань (*legitimate expectations*), який, за тлумаченням Венеційської Комісії, виражає ідею, що органи публічної влади повинні додержуватись не лише приписів актів права, а й своїх обіцянок та пробуджених [у особи] сподівань; згідно з доктриною правомірних сподівань — ті, хто чинить добросовісно на підставі права, яким воно є, не повинні відчувати краху надій щодо своїх правомірних сподівань [спеціальне Дослідження Венеційської Комісії «Мірило правовладдя», CDL-AD(2016)007, пункт II.B.5.61].

У контексті цього конституційного провадження юридичну визначеність за доктриною правомірних сподівань слід розуміти не лише як право особи розраховувати на стабільність приписів актів права, чітке розуміння юридичних наслідків їх застосування, а також на послідовність законодавця в питаннях регулювання винагороди прокурорів відповідно до їхнього юридичного статусу.

Прокуратуру інституційно віднесено до системи правосуддя. Визначені статтею 131¹ Конституції України функції та юридичний статус прокуратури, а також установлений Законом № 1697–VII статус прокурора та обсяг гарантій його незалежності становлять єдину систему гарантій незалежності прокуратури як інституції загалом, так і окремого прокурора зокрема. Отже, Верховна Рада України створила підстави для впевненості прокурорів у тому, що їхній статус (і відповідно невіддільні його елементи), як і статус суддів, гарантований державою, захищений нормативними актами вищого рівня, ніж підзаконні акти. Такий підхід законодавець підтвердив тим, що, запровадивши Законом № 113–IX реформу органів прокуратури, зберіг юридичний статус прокурорів та керівників регіональних, місцевих і військових прокуратур, прокурорів і керівників структурних підрозділів Генеральної прокуратури України, який вони мали до набрання чинності Законом № 113–IX, під час реалізації функцій прокуратури до дня їх звільнення або переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури (перше речення абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–IX).

Конституційний Суд України з урахуванням наведеного та приписів частини першої статті 81 Закону № 1697–VII, згідно з якими питання винагороди прокурора регулює виключно Закон № 1697–VII, вважає, що прокурори мали правомірні сподівання

на стабільність у питанні нормативного регулювання їхньої винагороди як гарантії їх незалежності, яка є невіддільним елементом юридичного статусу прокурора.

Конституційний Суд України також звертає увагу на те, що одночасна дія актів права того самого рівня, які неоднаково регулюють те саме питання — винагороду прокурора — не відповідає вимозі юридичної визначеності як складнику правовладдя, установленого приписом частини першої статті 8 Конституції України за формулою: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права».

На підставі викладеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–IX не відповідає вимогам правовладдя в аспекті юридичної визначеності, а отже, суперечить статті 8 Конституції України.

2.7. На думку авторів клопотань, оспорювані приписи Закону № 113–IX не відповідають частинам першій, четвертій статті 41 Конституції України. Згідно зі статтею 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (частина перша); ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним (частина четверта).

Зважаючи на те, що зазначені приписи статті 41 Конституції України є співвідносними з приписами статті 1 Першого протоколу до Конвенції щодо захисту права власності та меж здійснення цього права, Конституційний Суд України бере до уваги практику Європейського суду з прав людини в цій ділянці.

Відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; нікого не може бути позбавлено власності інакше, як в інтересах суспільства і на умовах, визначених законом і загальними принципами міжнародного права (абзац перший); проте попередні приписи цієї статті жодним чином не обмежують права держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за потрібне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів (абзац другий).

Європейський суд із прав людини, коли тлумачив статтю 1 Першого протоколу до Конвенції як невіддільну її частину, виснував, що поняття «майно» має автономне значення, яке не залежить від формальної класифікації у національному праві та не означає лише володіння матеріальними речами: як і матеріальні речі, певні права та інтереси, як-от активи, також можна розглядати як «майнові права», а отже, як «майно» для цілей цієї статті [рішення у справах *Iatridis v. Greece* від 25 березня 1999 року (заява № 31107 /96), § 54; *Beyeler v. Italy* від 5 січня 2000 року (заява № 33202/96), § 100; *Broniowski v. Poland* від 22 червня 2004 року (заява № 31443/96), § 129; *Depalle v. France* від 29 березня 2010 року (заява № 34044/02), § 62; *Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy* від 7 червня 2012 року (заява № 38433/09), § 171].

У справі *Savickas and others v. Lithuania* Європейський суд із прав людини відповідно до своєї усталеної практики наголосив, що «принципи, які загалом застосовують у справах за статтею 1 Протоколу № 1, є рівнозначними для питань заробітних плат та соціальних виплат (див. *mutatis mutandis*, *Stummer v. Austria* [GC], № 37452/02, § 82, ЄСПЛ 2011)» [(заяви №№ 66365/09, 12845/10, 28367/11, 29809/10, 29813/10, 30623/10), § 91].

Європейський суд із прав людини у своїй практиці щодо захисту власності відповідно до гарантій, що їх визначено статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, застосовує також доктрину правомірних сподівань.

У низці рішень Європейський суд із прав людини зазначив, що задля того, щоб «сподівання» було «правомірним», воно має бути конкретнішим, ніж просто надія, та має бути базоване на нормі права або юридичному акті, такому як судове рішення [рішення у справі *Kopecký v. Slovakia* від 28 вересня 2004 року (заява № 44912/98), § 49; у справі *Béla Né Nagy v. Hungary* від 13 грудня 2016 року (заява № 53080/13), § 75].

Ураховуючи зазначене, Конституційний Суд України констатує, що оскільки держава втрутилась у гарантоване Конституцією України право власності на підставі припису, який суперечить частині першій статті 8 Конституції України, то друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–ІХ не можна вважати таким, що відповідає частинам першій, четвертій статті 41 Конституції України.

2.8. Автори клопотань твердять, що внаслідок ухвалення оспорюваних приписів Закону № 113–ІХ звужено зміст та обсяг їхніх прав, зокрема права на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом (частина четверта статті 43 Конституції України), права на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (стаття 48 Конституції України).

Згідно з частиною третьою статті 22 Конституції України, за ухвалення нових законів або внесення змін до чинних законів законодавцю не дозволено звужувати зміст та обсяг наявних прав і свобод.

Конституційний Суд України в Рішенні від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 сформулював юридичну позицію, відповідно до якої приписи частини третьої статті 22 Конституції України слід розуміти так, що за ухвалення нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу наявних конституційних прав і свобод людини, «якщо таке звуження призводить до порушення їх сутності» (абзац десятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

2.8.1. Досліджуючи питання, чи оспорювані приписи Закону № 113–ІХ змінюють сутність права, визначеного частиною четвертою статті 43 Конституції України, Конституційний Суд України наголошує на своїй юридичній позиції, викладеній у Рішенні від 15 липня 2021 року № 2-р/2021, а саме, оцінюючи норми низки законів України на предмет їх відповідності частині четвертій статті 43 Конституції України, він акцентував на тому, що в частині четвертій цієї статті йдеться про заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, як про мінімальну заробітну плату та прожитковий мінімум, розмір яких Верховна Рада України, реалізуючи свої конституційні повноваження, визначає в законі України про Державний бюджет України на конкретний календарний рік (абзаци перший, другий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

Аналіз змісту Постанови № 505, предметом регулювання якої, як і статті 81 Закону № 1697–VII, є винагорода прокурорів, свідчить, що рівень винагороди прокурорів, оплату праці яким здійснювано відповідно до Постанови № 505, був вищим від прожиткового мінімуму та вищим від розміру мінімальної заробітної плати, установлених Верховною Радою України в період дії Постанови № 505. Отже, право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, що його гарантовано частиною четвертою статті 43 Конституції України, не зазнало порушення, а тому немає підстав вважати, що внаслідок ухвалення оспорюваних приписів Закону № 113–ІХ звужено зміст та обсяг такого права.

2.8.2. Досліджуючи питання, чи вплинули оспорювані приписи Закону № 113–ІХ на сутність права на достатній життєвий рівень (що включає достатнє харчування,

одяг, житло для особи та членів її сім'ї), що його гарантовано кожній людині статтею 48 Конституції України, Конституційний Суд України зазначає, що ця стаття Конституції України є співвідсною зі статтею 25 Усесвітньої декларації людських прав 1948 року, ухваленої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, згідно з якою «кожен має право на життєвий рівень, що є достатнім для здоров'я й добробуту його самого та його сім'ї, включно з їжею, одягом, житлом, медичним доглядом та потрібним соціальним обслуговуванням» (пункт 1), та зі статтею 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, згідно з якою держави, які беруть участь у цьому пакті, визнають право кожного на життєвий рівень для нього самого і його сім'ї включно з достатнім харчуванням, одягом і житлом, і на неухильне поліпшення умов життя (перше речення пункту 1).

Комітет Організації Об'єднаних Націй із економічних, соціальних і культурних прав (далі — Комітет ООН) витлумачив, що «право на достатнє харчування» означає «наявність їжі — у кількості та за якістю, що є достатніми, щоб задовольнити потреби особи в харчуванні; в якій немає шкідливих речовин та яка є прийнятною в певній культурі»; «доступність такої їжі в спосіб, що є сталим та таким, що не завдає втручання в здійснення інших людських прав» [Загальний коментар № 12: право на достатнє харчування (стаття 11), пункт 8 (*General Comment № 12: The Right to Adequate Food (Art. 11)*)]. «Право на достатнє житло» Комітет ООН витлумачив як «право мешкати будь-де в безпеці, спокої та гідності»; воно вимагає «достатньої втаємниченості приватного життя, достатнього простору, достатньої безпеки, достатнього освітлення й провітрювання, достатньої базової інфраструктури та адекватного розташування — стосовно місця праці, а також елементарних зручностей — і все це має бути за малий коштів» [Загальний коментар № 4: право на достатнє житло (стаття 11(1) Пакту), пункт 7 (*General Comment № 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1) of the Covenant)*)]. «Право на достатній одяг» офіційно не витлумачено.

Автори клопотань не обґрунтували, як або якою мірою оспорювані приписи Закону № 113–ІХ уплинули на зміст та обсяг конституційного права на достатній життєвий рівень, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Отже, Конституційний Суд України не має підстав вважати, що ухвалення законодавцем норми Закону № 113–ІХ, приписи якої оспорожують суб'єкти права на конституційну скаргу, та застосування її в судових рішеннях у їхніх справах негативно позначилося на змісті й обсязі гарантованого Конституцією України права на достатній життєвий рівень (стаття 48 Конституції України), спричинивши його обмеження або звуження.

З огляду на викладене Конституційний Суд України вважає, що друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113–ІХ не суперечить частині третій статті 22, частині четвертій статті 43, статті 48 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113–IX.

2. Друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113–IX, визнане неконституційним, утрачає чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated September 13, 2023 No. 8-r (II)/2023 in the case upon the constitutional complaints of Mykola Starychenko, Serhii Harlyka, Oleksandr Petrychuk, Mariana Ostapenko and Serhii Menchynskiy regarding the constitutionality of the paragraph 3.3 of Section II «Final and Transitional Provisions» of the Law of Ukraine No. 113-IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Priority Measures for the Reform of the Prosecution Service» dated September 19, 2019 (regarding the remuneration of the prosecutor as a guarantee of his/her independence)

The subjects of the constitutional complaint – M. Starychenko, S. Harlyka, O. Petrychuk, M. Ostapenko and S. Menchynskiy – appealed to the Constitutional Court with a request to declare the paragraph 3.3 of Section II «Final and Transitional Provisions» of the Law of Ukraine No. 113–IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Priority Measures for the Reform of the Prosecution Service» dated September 19, 2019 (hereinafter referred to as Law No. 113–IX) as unconstitutional. According to the impugned provision of Law No. 113–IX, prosecutors and heads of regional, local and military prosecution offices, prosecutors and heads of structural units of the Prosecutor General's Office shall retain the relevant legal status they had before the entry into force of this Law when exercising the functions of the prosecution until the day of their dismissal from the office or reassignment to the Prosecutor General's Office, regional prosecution office, district prosecution office. During this period, the remuneration of the staff of the General Prosecutor's Office, regional prosecution offices, local prosecution offices, and military prosecution offices shall be paid in accordance with the resolution of the Cabinet of Ministers that establishes the remuneration of the staff of the prosecution authorities.

The prosecution acquired a new legal status in the system of the judiciary with the adoption of the Law of Ukraine No. 1401-VIII «On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding justice)» dated June 2, 2016.

The constitutional powers of the prosecution service, combined with its institutional place in the system of the judiciary, bring the functioning of the prosecution service closer to European standards, primarily in terms of strengthening the role of this institution

as an important element of the criminal justice system. This requires that prosecutors be guaranteed independence by law to ensure the functioning of an effective judiciary capable of protecting human rights and freedoms.

To regulate by the law, instead of bylaws, the issues of material, social and pension security of prosecutors is a guarantee of their independence that prevents interference of executive authorities in the activities of the prosecution service, which would otherwise lead to non-compliance with the principle of separation of powers.

The Constitutional Court considers that empowering the Cabinet of Ministers to regulate the remuneration of prosecutors is not consistent with the constitutional requirement that public authorities exercise their powers within the limits established by the Constitution and in accordance with the laws of Ukraine.

The functioning of the prosecution as a unified system to perform the functions defined by the Constitution is based, in particular, on the independence of the prosecutor, which is an integral element of his/her status. At the same time, the guarantees of prosecutor's independence, specified by Law No. 1697–VII «On the Prosecution Office» dated October 14, 2014, as amended (hereinafter referred to as Law No. 1697–VII), in connection with the status and powers of the prosecution office, as defined by Article 131¹ of the Constitution, constitute a unified system of prosecutor's independence guarantees.

Prosecutors' remuneration (as well as the judges' remuneration) is a guarantee of their independence. An adequate level of material and social security of prosecutors is one of the fundamental prerequisites for independent prosecution, as well as the impartial, unbiased, and effective performance of their duties, which should be guaranteed in such a way as to prevent influence on prosecutors in their decision-making. However, this can only be ensured by defining in the relevant law the proper conditions for the functioning of the prosecution service, first of all, the system of its financing, including regulation of the prosecutor's remuneration, which will guarantee his neutrality and impartiality in the exercise of his powers enshrined in the Constitution. Therefore, it is reasonable to conclude that the remuneration of prosecutors is a guarantee of their independence, which is an inalienable element of their legal status and, hence, a component of the organisation and operation of the prosecution service within the meaning of Article 131¹ of the Constitution, and should be determined exclusively by the law.

Law No. 113–IX introduced a reform of the prosecution system.

Law No. 113–IX has preserved the legal status of prosecutors who continued to exercise their powers until the day of their dismissal from the office or reassignment to the Prosecutor General's Office, regional prosecution office, or district prosecution office, and thus also preserves the guarantees of their independence as an inalienable element of the prosecutor's status.

Following the entry into force of Law No. 113–IX, the remuneration of prosecutors who have passed the certification and have been reassigned to the Prosecutor General's Office, regional prosecution offices, and district prosecution offices is regulated by Law No. 1697–VII, while the remuneration of prosecutors who continued to exercise their powers until the day of their dismissal from the office or reassignment to the Prosecutor General's Office, regional prosecution offices, and district prosecution offices is regulated by a bylaw.

Consequently, the impugned provisions of Law No. 113–IX establish a different regulatory framework for the prosecutors' remuneration from that stipulated in Article 81 of Law No. 1697–VII. This demonstrates a difference in the legislator's approach to the issue of remuneration of female prosecutors, and thus unequal treatment of prosecutors despite the fact they have the same legal status in terms of guarantees of their independence as an inalienable component of this status.

By introducing the reform of the prosecution system by Law No. 113–IX, the legislator empowered the Cabinet of Ministers to determine the amount of remuneration of prosecutors by an act. By doing so, the legislator introduced unequal regulation of the prosecutors' remuneration, de facto splitting them into two categories. The first category includes those who were reassigned to the Prosecutor General's Office, regional prosecution offices, and district prosecution offices and are paid remuneration in accordance with Law No. 1697–VII. The second category includes those who continued to perform their duties until the dismissal from their office or their reassignment to the Prosecutor General's Office, regional prosecution office, or district prosecution office, and whose remuneration is stipulated by a bylaw, i.e. a resolution of the Cabinet of Ministers. Objectively, such a difference in the treatment of prosecutors who have the same legal status cannot be considered to be justified, and therefore it is discriminatory.

The functions and legal status of the prosecution, as defined by Article 131¹ of the Constitution, as well as the status of the prosecutor and the scope of guarantees of his/her independence, established by Law No. 1697–VII, constitute a unified system of independence guarantees for the prosecution as an institution in general and for an individual prosecutor in particular. The Verkhovna Rada of Ukraine has created grounds for prosecutors to be confident that their status (and its inalienable elements), like the status of judges, is guaranteed by the state and protected by normative acts of a higher level than by-laws.

Prosecutors had legitimate expectations of stability in the regulation of their remuneration as a guarantee of their independence, which is an inalienable element of the legal status of a prosecutor.

The same effect of legal acts of the same level, which regulate the same issue — prosecutor's remuneration — in different ways, does not meet the requirement of legal certainty as a component of the rule of law enshrined in Article 8.1 of the Constitution.

Since the State interfered with the right to property guaranteed by the Constitution by means of a regulation that is contrary to Article 8.1 of the Constitution, the second sentence of paragraph 3.3 of Section II «Final and Transitional Provisions» of Law No. 113–IX is not in line with Articles 41.1 and 41.4 of the Constitution.

The content analysis of the Cabinet of Ministers Resolution «On the Regulation of the Structure and Conditions of Remuneration of the Staff of the Prosecution Office» No. 505 dated May 31, 2012, as amended (hereinafter referred to as Resolution No. 505), which, similarly to Article 81 of Law No. 1697–VII, regulates the prosecutors' remuneration, shows that the level of prosecutors' remuneration paid in accordance with Resolution No. 505 was higher than the minimum subsistence level and higher than the minimum wage established by the Verkhovna Rada during the period of validity of Resolution No. 505.

The right to a wage not lower than the one determined by law, as guaranteed by Article 43.4 of the Constitution, has not been violated, and therefore there are no grounds to believe that the content and scope of such a right has been narrowed as a result of the adoption of the challenged provisions of Law No. 113–IX.

The second sentence of paragraph 3.3 of Section II «Final and Transitional Provisions» of the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Priority Measures for the Reform of the Prosecution Service» No. 113–IX dated September 19, 2019, is declared to be inconsistent with the Constitution (unconstitutional) and shall cease to be effective from the date of adoption by the Constitutional Court of this Decision.

References:*Decisions of the Constitutional Court of Ukraine:*

- No. 8-rp/2007 dated October 16, 2007;
No. 5-r/2018 dated May 22, 2018;
No. 3-r(I)/2019 dated June 5, 2019;
No. 5-r(I)/2019 dated July 12, 2019;
No. 7-r(II)/2019 dated December 19, 2019;
No. 5-r(II)/2020 dated June 18, 2020;
No. 6-r/2020 dated March 26, 2020;
No. 1-r(II)/2023 dated March 1, 2023.

Judgments of the European Court of Human Rights in the cases:

- Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine dated September 20, 2012 (application no. 387/03);
Burden v. the United Kingdom GC dated July 29, 2008 (application no. 13378/05);
Hämäläinen v. Finland dated July 16, 2014 (application no. 37359/09);
Iatridis v. Greece dated August 25, 1999 (application no. 31107 /96);
Beyeler v. Italy dated January 5, 2000 (application no. 33202/96);
Broniowski v. Poland dated June 22, 2004 (application no. 31443/96);
Depalle v. France dated August 29, 2010 (application no. 34044/02);
Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy dated June 7, 2012 (application no. 38433/09);
Savickas and others v. Lithuania dated October 15, 2013 (application nos. 66365/09, 12845/10, 28367/11, 29809/10, 29813/10, 30623/10);
Stummer v. Austria GC dated July 7, 2011 (application no. 37452/02);
Kopecky v. Slovakia dated September 28, 2004 (application no. 44912/98);
Belane Nagy v. Hungary dated December 13, 2016 (application no. 53080/13).

Opinion No. 13 of the Consultative Council of European Prosecutors «Independence, accountability and ethics of prosecutors» (2018);

Opinion of the Consultative Council of European Judges No. 12 (2009) and Opinion of the Consultative Council of European Prosecutors No. 4 (2009), adopted on 8 December 2009 at the request of the Committee of Ministers of the Council of Europe;

Report of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) on European standards on the Independence of the Judiciary: Part II – Prosecution Service, CDL-AD(2010)040, § 28, § 30;

Study No. 711/2013 of the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) «Rule of Law Checklist», CDL-AD(2016)007;

Universal Declaration of Human Rights (1948);

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966);

General Comment No. 12 on Article 11 of the Covenant (right to adequate food) (1991) [Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 12. The Right to Adequate Food];

General Comment No. 4 on Article 11(1) of the Covenant (right to adequate housing) (1991) [Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 4. The Right to Adequate Housing].

УХВАЛА Першого сенату Конституційного Суду України

про закриття конституційного провадження у справі
за конституційною скаргою Гальченко Ірини Василівни
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
окремого положення частини третьої статті 142 Закону України
«Про судоустрій і статус суддів»
від 2 червня 2016 року № 1402–VIII

Київ
12 квітня 2023 року
№ 5-уп(І)/2023

Справа № 3-7/2022(14/22)

Перший сенат Конституційного Суду України у складі:

Кривенка Віктора Васильовича (головуючого),
Гришук Оксани Вікторівни,
Кичуна Віктора Івановича,
Колісника Віктора Павловича,
Петришина Олександра Віталійовича,
Філюка Петра Тодосьовича (доповідача),

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Гальченко Ірини Василівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини третьої статті 142 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 31, ст. 545) зі змінами.

Заслухавши суддю-доповідача Філюка П.Т. та дослідивши матеріали справи, Перший сенат Конституційного Суду України

у с т а н о в и в:

1. Гальченко І.В. звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частині третій статті 22, частині першій статті 58 Конституції України (конституційність) окреме положення частини третьої статті 142 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII зі змінами (далі — Закон), відповідно до якого «щомісячне довічне грошове утримання виплачується судді у відставці в розмірі 50 відсотків суддівської винагороди судді, який працює на відповідній посаді».

Автор клопотання стверджує, що оспорюваним положенням Закону «зменшено мінімальний відсотковий розмір довічного грошового утримання судді у відставці», а тому його застосування є протиправним.

2. Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України Ухвалою від 17 лютого 2022 року відкрила конституційне провадження у цій справі.

3. Під час розгляду справи Перший сенат Конституційного Суду України, повно та всебічно розглянувши матеріали справи, дійшов висновку про наявність підстав для закриття конституційного провадження у справі з огляду на таке.

Згідно з Законом України «Про Конституційний Суд України» сенат Конституційного Суду України закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання будуть виявлені підстави для відмови у відкритті конституційного провадження, передбачені статтею 62 цього закону (частина четверта статті 63); підставами для відмови у відкритті конституційного провадження у справі є, зокрема, неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційній скарзі; неприйнятність конституційної скарги (пункти 2, 4 статті 62).

3.1. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга має містити обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої статті 55); конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим, зокрема, статтею 55 цього закону (абзац перший частини першої статті 77).

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що особа, яка звертається до Конституційного Суду України, повинна не лише зазначити, а й аргументовано довести, як саме оспорюваний закон (окремі його положення), застосований в остаточному судовому рішенні, порушує її гарантоване Конституцією України право [ухвали Першого сенату Конституційного Суду України від 13 червня 2018 року № 20-у(І)/2018, Другого сенату Конституційного Суду України від 3 червня 2020 року № 10-уп(ІІ)/2020].

Із аналізу конституційної скарги вбачається, що Гальченко І.В., стверджуючи про неконституційність окремого положення частини третьої статті 142 Закону, не зазначила, яке з гарантованих Конституцією України прав зазнало порушення.

Отже, Гальченко І.В. не дотримала вимог пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для закриття конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 цього закону — неприйнятність конституційної скарги.

3.2. Конституційний Суд України також неодноразово зазначав, що вирішення питань застосування судами законів України не належить до його повноважень [ухвала Великої палати Конституційного Суду України від 31 травня 2018 року № 28-у/2018; ухвали Першого сенату Конституційного Суду України від 9 вересня 2020 року № 18-уп(І)/2020, Другого сенату Конституційного Суду України від 7 вересня 2022 року № 5-уп(ІІ)/2022].

Зі змісту конституційної скарги вбачається, що суб'єкт права на конституційну скаргу, стверджуючи про неконституційність окремого положення частини третьої статті 142 Закону, фактично висловлює незгоду з застосуванням оспорюваного положення Закону в остаточному судовому рішенні в його справі.

Наведене є підставою для закриття конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційній скарзі.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 55, 62, 63, 67, 77, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України» та відповідно до § 48, § 55 Регламенту Конституційного Суду України Перший сенат Конституційного Суду України

У Х В А Л И В:

1. Закрити конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Гальченко Ірини Василівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини третьої статті 142 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII зі змінами на підставі пунктів 2, 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційній скарзі; неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

**ПЕРШИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

УХВАЛА Великої палати Конституційного Суду України

про закриття конституційного провадження у справі
за конституційним поданням 51 народного депутата України
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
другого речення частини четвертої статті 54, частини дев'ятої статті 56
Закону України «Про судоустрій і статус суддів»
від 2 червня 2016 року № 1402–VIII

Київ
27 червня 2023 року
№ 12-уп/2023

Справа № 1-116/2019(2691/19)

Велика палата Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Гришук Оксана Вікторівна,
Кичун Віктор Іванович,
Колісник Віктор Павлович,
Кривенко Віктор Васильович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Петришин Олександр Віталійович,
Совгіря Ольга Володимирівна,
Філюк Петро Тодосьович (доповідач),
Юровська Галина Валентинівна,

розглянула на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) другого речення частини четвертої статті 54, частини дев'ятої статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 31, ст. 545).

Заслухавши суддю-доповідача Філюка П.Т. та дослідивши матеріали справи, Велика палата Конституційного Суду України

установила:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 51 народний депутат України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати друге речення

частини четвертої статті 54, частину дев'яту статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII (далі — Закон) такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

Відповідно до оспорюваних положень Закону «перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації» (друге речення частини четвертої статті 54); «суддя до звільнення з посади або припинення його повноважень не може бути нагороджений державними нагородами, а також будь-якими іншими нагородами, відзнаками, грамотами. Суддя може бути нагороджений державними нагородами лише за проявлену ним особисту мужність і героїзм в умовах, пов'язаних із ризиком для життя» (частина дев'ята статті 56).

На думку авторів клопотання, друге речення частини четвертої статті 54 Закону суперечить статтям 8, 22, 24, 38, 64, 127 Конституції України, а частина дев'ята статті 56 Закону — її статтям 1, 8, 9, 21, 22, 23, 24, 92.

2. Велика палата Конституційного Суду України, розглянувши матеріали справи, дійшла таких висновків.

Згідно з частиною третьою статті 51 Закону України «Про Конституційний Суд України» «у конституційному поданні щодо конституційності акта (його окремих положень) зазначаються акт (його конкретні положення), що належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити акт (його окремі положення), а також обґрунтування тверджень щодо неконституційності акта (його окремих положень)».

2.1. Суб'єкт права на конституційне подання, аргументуючи свої твердження щодо неконституційності другого речення частини четвертої статті 54 Закону, дійшов висновку, що між Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Конституцією України, «виборчими законами України» та цим положенням Закону «існує колізія, яка повинна бути ліквідована на користь основоположного права судді як людини».

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що відповідно до змісту Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд України» питання внесення змін до нормативних актів, заповнення прогалін, усунення суперечностей і колізій між законами та іншими нормативними актами не є компетенцією Конституційного Суду України (ухвали Конституційного Суду України від 6 червня 2000 року № 39-у/2000, від 27 грудня 2001 року № 47-у/2001, від 13 жовтня 2005 року № 39-у/2005, від 30 листопада 2006 року № 14-у/2006, від 23 вересня 2008 року № 43-у/2008, від 3 березня 2009 року № 12-у/2009, ухвала Великої палати Конституційного Суду України від 29 серпня 2018 року № 50-у/2018).

2.2. Аргументація народних депутатів України щодо неконституційності частини дев'ятої статті 56 Закону зводиться до цитувань та посилань на окремі положення Конституції України, на юридичні позиції Конституційного Суду України, закони України, міжнародні акти, практику Європейського суду з прав людини, а також на Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року.

Конституційний Суд України у низці рішень зазначав, що цитування нормативних актів без належної аргументації невідповідності Конституції України оспорюваного акта (його окремих положень) не є обґрунтуванням тверджень щодо його (їх)

неконституційності (Ухвала Конституційного Суду України від 21 грудня 2017 року № 13-у/2017, ухвали Великої палати Конституційного Суду України від 24 травня 2018 року № 23-у/2018, від 24 травня 2018 року № 24-у/2018, від 30 травня 2018 року № 25-у/2018, від 31 травня 2018 року № 27-у/2018, від 5 червня 2018 року № 31-у/2018, від 7 червня 2018 року № 34-у/2018, від 13 червня 2018 року № 37-у/2018, від 20 червня 2018 року № 40-у/2018, від 10 липня 2018 року № 43-у/2018, від 20 вересня 2018 року № 53-у/2018, від 19 березня 2019 року № 11-у/2019, від 18 квітня 2019 року № 18-у/2019, від 9 липня 2019 року № 28-у/2019, від 26 вересня 2019 року № 36-у/2019, від 10 жовтня 2019 року № 45-у/2019).

3. Згідно з Законом України «Про Конституційний Суд України» Велика палата Конституційного Суду України закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання будуть виявлені підстави для цього (частина четверта статті 63); за статтею 62 такими підставами, зокрема, є неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційному поданні (пункт 2), та невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим цим законом (пункт 3).

З огляду на зазначене Велика палата Конституційного Суду України дійшла висновку, що конституційне провадження в цій справі підлягає закриттю.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 35, 51, 52, 62, 63, 66, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 48, § 53 Регламенту Конституційного Суду України Велика палата Конституційного Суду України

у х в а л и л а:

1. Закрити конституційне провадження у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) другого речення частини четвертої статті 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII на підставі пункту 2 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неналежність до повноважень Конституційного Суду України питань, порушених у конституційному поданні; частини дев'ятої статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402–VIII на підставі пункту 3 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим цим законом.

2. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України є остаточною.

**ВЕЛИКА ПАЛАТА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

УХВАЛА Першого сенату Конституційного Суду України

**про закриття конституційного провадження у справі
за конституційною скаргою Костіни Миколи Васильовича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні
положення» Бюджетного кодексу України**

Київ
12 липня 2023 року
№ 12-уп(І)/2023

Справа № 3-51/2021(115/21)

Перший сенат Конституційного Суду України у складі суддів:

Кривенка Віктора Васильовича (головуючого),
Гришук Оксани Вікторівни,
Кичуна Віктора Івановича (доповідача),
Колісника Віктора Павловича,
Петришина Олександра Віталійовича,
Совгирі Ольги Володимирівни,
Філюка Петра Тодосьовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Костіни Миколи Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Кичуна В.І. та дослідивши матеріали справи, Перший сенат Конституційного Суду України

у с т а н о в и в:

1. Костіна М.В. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частинам першій, другій статті 8, частині третій статті 22, частині першій статті 46 Конституції України (конституційність) положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України (далі — Кодекс), згідно з яким, зокрема, норми і положення статей 20, 21, 22, 23, 30, 31, 37, 39, 48, 50, 51, 52 та 54 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII зі змінами (далі — Закон) застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і міс-

цевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Костіна М.В. перебуває на обліку в Головному управлінні Пенсійного фонду України в Одеській області (далі — Управління) та отримує пенсію з інвалідності, є учасником ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та належить до 1 категорії осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, має статус ветерана війни — особи з інвалідністю внаслідок війни II групи безстроково.

На виконання постанови Одеського апеляційного адміністративного суду від 20 липня 2012 року управління Пенсійного фонду України в Малиновському районі міста Одеси Костіні М.В. здійснило перерахунок пенсії, у результаті якого йому було нараховано пенсію в сумі 40 832,45 грн за період з 15 березня 2011 року по 31 жовтня 2011 року, а у листопаді 2011 року припинило нарахування та виплату пенсії.

У березні 2020 року Костіна М.В. звернувся до Управління із заявою про перерахунок пенсій (основної та додаткової) відповідно до статей 50, 54 Закону у розмірі 8 мінімальних пенсій за віком та 75 відсотків мінімальної пенсії за віком виходячи з розрахунку мінімальної пенсії за віком, установлені частиною першою статті 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV зі змінами, з листопада 2011 року. Управління листом від 16 квітня 2020 року повідомило Костіну М.В. про відсутність підстав для перерахунку йому пенсії, оскільки її обчислення та виплату здійснюють відповідно до вимог чинного законодавства України.

Автор клопотання звернувся до Одеського окружного адміністративного суду з позовом до Управління з вимогою визнати протиправними дії щодо відмови у перерахунку пенсії за віком і пенсії з інвалідності та зобов'язати Управління здійснити перерахунок з 1 листопада 2011 року з урахуванням раніше виплачених сум. Одеський окружний адміністративний суд рішенням від 26 серпня 2020 року позов Костіні М.В. задовольнив у повному обсязі.

П'ятий апеляційний адміністративний суд постановою від 24 грудня 2020 року апеляційну скаргу Управління задовольнив частково; рішення Одеського окружного адміністративного суду від 26 серпня 2020 року скасував; у справі ухвалив нове судові рішення, яким позовні вимоги Костіні М.В. задовольнив частково; зобов'язав Управління здійснити перерахунок та виплату Костіні М.В. пенсійних виплат за період з 1 січня 2014 року по 2 серпня 2014 року з урахуванням виплачених сум.

Законом України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28 грудня 2014 року № 79-VIII розділ VI «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу було доповнено пунктом 26, згідно з яким, зокрема, норми і положення статей 20, 21, 22, 23, 30, 31, 37, 39, 48, 50, 51, 52 та 54 Закону застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Автор клопотання вважає, що оспорюване положення Кодексу не узгоджується з приписами частин першої, другої статті 8, частини третьої статті 22, частини першої статті 46 Конституції України, оскільки звужує зміст та обсяг раніше встановлених державою гарантій соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та ставить реалізацію зазначених соціальних гарантій в залежність від наявних фінансових бюджетних ресурсів, чим порушує встановлений Конституцією України принцип верховенства права.

2. Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України Ухвалою від 14 квітня 2021 року відкрила конституційне провадження у цій справі.

3. Під час розгляду справи Перший сенат Конституційного Суду України дійшов висновку, що конституційне провадження у справі в окремій частині підлягає закриттю з огляду на таке.

4. За частиною четвертою статті 63 Закону України «Про Конституційний Суд України» сенат Конституційного Суду України закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання будуть виявлені підстави, передбачені статтею 62 цього закону.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційною скаргою є подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу (частина перша статті 55); конституційна скарга вважається прийнятною, зокрема, за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтями 55, 56 цього закону (абзац перший частини першої статті 77).

Оспорюване положення Кодексу стосується положень статей 20, 21, 22, 23, 30, 31, 37, 39, 48, 50, 51, 52 та 54 Закону. В остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу положення статей 20, 21, 22, 23, 30, 31, 37, 39, 48, 51 та 52 Закону не застосовано, тому конституційна скарга в цій частині не відповідає вимогам статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України», а отже, є підстави для закриття конституційного провадження згідно з пунктом 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 8, 32, 36, 55, 62, 63, 67, 77, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до § 48, § 55 Регламенту Конституційного Суду України Перший сенат Конституційного Суду України

у х в а л и в:

1. Закрити конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Костіни Миколи Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 26 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України у частині, за якою норми і положення статей 20, 21, 22, 23, 30, 31, 37, 39, 48, 51, 52 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 року № 796–XII зі змінами застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

УХВАЛА
Першого сенату
Конституційного Суду України

**про закриття конституційного провадження у справі
за конституційною скаргою Бородкіна Михайла Володимировича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
положення абзацу другого частини першої статті 9
Закону України «Про Державне бюро розслідувань»**

Київ
26 липня 2023 року
№ 13-уп(І)/2023

Справа № 3-227/2021(468/21)

Перший сенат Конституційного Суду України у складі суддів:

Кривенка Віктора Васильовича (головуючого),
Гришук Оксани Вікторівни,
Кичуна Віктора Івановича,
Колісника Віктора Павловича,
Петришина Олександра Віталійовича (доповідача),
Совгирі Ольги Володимирівни,
Філюка Петра Тодосьовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Бородкіна Михайла Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого частини першої статті 9 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року № 794–VIII (Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 6, ст. 55) зі змінами.

Заслухавши суддю-доповідача Петришина О.В. та дослідивши матеріали справи, Перший сенат Конституційного Суду України

у с т а н о в и в:

1. До Конституційного Суду України звернувся Бородкін М.В. із клопотанням перевірити на відповідність статтям 6, 8, частини другої статті 19, статті 106, частини першої статті 113, статті 116 Конституції України (конституційність) положення абзацу другого частини першої статті 9 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року № 794–VIII зі змінами (далі — Закон), згідно з яким «організаційна структура Державного бюро розслідувань визначається Президентом України».

Суб'єкт права на конституційну скаргу вважає, що оспорюваним положенням Закону порушено його «право визначене статтею 32 Конституції України, що ніхто не

може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України, а також статтею 43 Конституції України відповідно до якої кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується».

На підтвердження своєї позиції Бородкін М.В. посилається на окремі приписи Конституції України, закони України, рішення Конституційного Суду України, практику Європейського суду з прав людини, міжнародні акти, а також на судові рішення у його справі.

2. Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України Ухвалою від 20 січня 2022 року відкрила конституційне провадження у цій справі.

3. Під час розгляду справи Перший сенат Конституційного Суду України, повно та всебічно розглянувши матеріали справи, дійшов висновку про наявність підстав для закриття конституційного провадження у справі з огляду на таке.

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» сенат Конституційного Суду України закриває конституційне провадження у справі, якщо під час пленарного засідання будуть виявлені підстави для відмови у відкритті конституційного провадження, визначені статтею 62 цього закону (частина четверта статті 63); підставами для відмови у відкритті конституційного провадження у справі є, зокрема, неприйнятність конституційної скарги (пункт 4 статті 62).

3.1. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга має містити обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої статті 55); конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, визначеним, зокрема, статтею 55 цього закону (абзац перший частини першої статті 77).

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що особа, яка звертається до Конституційного Суду України, повинна не лише зазначити, а й аргументовано довести, як саме оспорюваний закон (його окремі положення), застосований в остаточному судовому рішенні, порушує її гарантоване Конституцією України право [ухвали Першого сенату Конституційного Суду України від 13 червня 2018 року № 20-у(І)/2018, Другого сенату Конституційного Суду України від 3 червня 2020 року № 10-уп(ІІ)/2020].

Із конституційної скарги вбачається, що, піддаючи сумніву відповідність Конституції України оспорюваного положення Закону, автор клопотання намагається довести, що визначення організаційної структури Державного бюро розслідувань має бути віднесене до компетенції Кабінету Міністрів України як вищого органу у системі органів виконавчої влади.

Водночас Бородкін М.В. не обґрунтував, яким чином оспорюване положення Закону порушує його конституційні права, а також не навів аргументів, які б вказували на те, що визначення Президентом України організаційної структури Державного бюро розслідувань призвело до порушення його прав, гарантованих Конституцією України.

Отже, Бородкін М.В. не дотримав вимог пункту 6 частини другої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для закриття конституційного провадження у справі згідно з пунктом 4 статті 62 цього закону — неприйнятність конституційної скарги.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 151¹, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 55, 62, 63, 67, 77, 86 Закону України «Про Конституційний Суд України» та відповідно до § 48, § 55 Регламенту Конституційного Суду України Перший сенат Конституційного Суду України

у х в а л и в:

1. Закрити конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Бородкіна Михайла Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другої частини першої статті 9 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року № 794–VIII зі змінами на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» — неприйнятність конституційної скарги.

2. Ухвала Першого сенату Конституційного Суду України є остаточною.

**ПЕРШИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗІУМИ, СЕМІНАРИ

ОГЛЯД

Міжнародної конференції

«Конституція України та тріада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції»

28 червня 2023 року в Конституційному Суді України з нагоди Дня Конституції України відбулася Міжнародна онлайн-конференція на тему «Конституція України та тріада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції». Участь у конференції взяли судді Конституційного Суду України, вітчизняні та міжнародні експерти в галузі конституційного права, представники органів конституційної юрисдикції іноземних держав, міжнародних організацій, дипломатичного корпусу, вчені-правознавці.

Відкрив захід виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України **Сергій Головатий**. Свій виступ він розпочав зі слів про День Конституції України як єдине державне свято, встановлене Конституцією України, тоді як решту державних свят визначено законом. Сергій Головатий наголосив на дійсному прагненні українців до своєї державності та її уконституціюванні. Доповідач нагадав, що до 28 червня 1996 року діяв тимчасовий конституційний акт — Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України.

Сергій Головатий зазначив, що Український народ у особі своїх представників ухвалив Конституцію у демократичний спосіб, позаяк найбільші держави колишнього Союзу — Росія, Білорусь, Казахстан — ухвалили свої конституції у спосіб маніпулювання референдумом, поза народним представництвом, і отримали автократичні конституції з двопалатним парламентом та із сильним президентом. Натомість Верховна Рада України попри політичну належність усіх депутатів спромоглася у демократичний спосіб ухвалити Конституцію України, і це той виняток, який доводить, що Україна є відданою демократії. Навіть тоді, у момент глибокої політичної кризи і протистояння, в Україні перемогла демократія.

Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України нагадав, що на тепер Україна має юридичний статус кандидата на членство в Європейському Союзі, і запропонував проаналізувати текст Конституції України крізь призму рівновеликих, або рівнозначних, цінностей — демократії, людських права і правовладдя, на яких збудовано Європу. Сутність самого поняття конституції, як зауважив доповідач, полягає в її усвідомленні не лише як акта позитивного права, а як явища суспільно-політичного буття народу, нації, держави. Конституційний Суд України витлумачив, що Конституція — це акт установчої влади народу.

Сергій Головатий нагадав про концепцію *lex fundamentalis*, що зародилася ще за античних часів, пройшла, зокрема, через XVIII століття, коли було створено перші демократичні конституції, які повалили самодержавство або утворили державу, як, наприклад, у США — незалежну від метрополій, від імперії. Він підсумував, що *lex fundamentalis* — це не основний закон держави.

На думку доповідача, у тексті Конституції України треба позбуватися більшовицького, комуністичного, тоталітарного інституту імперативного мандату, позаяк

це несумісні речі: імперативний мандат депутата поряд із вимогами вільного демократичного суспільства, ліберальної демократії. Також Сергій Головатий нагадав про запозичену радянську формулу «права і обов'язки людини і громадянина» та вислів про людину як соціальну цінність, що потребують заміни. Концепція «*the rights of man*» мала обмежений характер, натомість «*humane rights*» стосуються саме людських прав.

Ще один компонент, який розкрив Сергій Головатий у світлі європейських цінностей, — це правовладдя (*the rule of law*). Конституційний Суд України, на його думку, має певні здобутки в цьому плані після реформи 2016 року, якою політичні інститути позбавлено впливу на призначення, відбір, оцінювання, кар'єру та дисциплінарні процедури щодо суддів. Головна роль у цьому процесі належить Вищій раді правосуддя, кількісний склад якої приведено у відповідність до європейських стандартів, позаяк більшість її членів належать до суддівської професії. У такий спосіб забезпечено самостійність судової влади.

Правовладдя вимагає того, щоб прокуратуру як інститут винування (кримінального винування) було деполітизовано у питанні, зокрема, висловлення недовіри парламентом Генеральному прокуророві — професійній особі, яка обіймає професійну посаду. Правовладдя вимагає кваліфікованої більшості для призначення посад у системі правовладдя: окрім Генерального прокурора і суддів Конституційного Суду України, це стосується суддів загалом, омбудсмена та інших.

Із вітальною промовою до учасників конференції звернувся **Вольфрам ҐЕРТІГ** — старший менеджер проєктів, заступник керівника відділу «Східна Європа» Німецького фонду міжнародного юридичного співробітництва (IRZ). Він наголосив, що весь цивілізований світ вражений, як Україна та Український народ сьогодні захищають свою свободу та демократію. Доповідач висловив підтримку зусиллям України на шляху до вступу до Європейського Союзу та наближення національного законодавства до законодавства європейської спільноти. Вольфрам Ґертіг запевнив, що Німецький фонд міжнародного юридичного співробітництва продовжуватиме тісну й інтенсивну співпрацю з українськими партнерами і, зокрема, з Конституційним Судом України задля підсилення верховенства права і процесу гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу. Він побажав українцям успіхів на шляху реформ, миру, безпеки та відновлення повної територіальної цілісності країни.

Менеджер програми підтримки ОБСЄ для України **П'єр БОСАН** привітав учасників конференції з Днем Конституції України, запевнив у щирій підтримці України та зазначив, що цей захід зібрав чимало суддів, представників парламенту, наукових кіл, громадянського суспільства, міжнародної спільноти й об'єднав їх прагнення зміцнити платформу для діалогу. Він надав високу оцінку стійкості Конституційного Суду України у відстоюванні цінностей демократії, прав людини та верховенства права — спільних цінностей, закріплених у міжнародно-правових інструментах, зокрема у Гельсінських угодах. Представник ОБСЄ акцентував на реалізації цільових, ретельно підготовлених проєктів для сприяння експертному діалогу й обміну досвідом із конституційними судами в регіоні ОБСЄ, особливу увагу в чому приділено забезпеченню кращого доступу людей до конституційного правосуддя. Він виокремив доступність інструментів конституційної юстиції у проєктах і заходах, спрямованих на досягнення гендерної рівності та захист вразливих груп населення. Насамкінець П'єр Босан зауважив, що ОБСЄ — це велика родина не лише країн-учасниць, а й інституцій.

Із вітальним словом до учасників конференції звернулася суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор **Ольга СОВГИРЯ**. Передусім вона висловила подяку Збройним Силам України, які своєю неймовірною мужністю відстою-

ють європейські цінності на полі бою з агресором. Ольга Совгіря наголосила, що Конституційний Суд України ґрунтує свої рішення та викладені в них юридичні позиції на принципі демократії, правовладдя, поділу державної влади, зокрема, у справах щодо виборів, гарантій соціального захисту державних службовців, непорушності права власності, статусу політичних партій, питань місцевого самоврядування, оподаткування тощо.

На думку доповідачки, щоразу, коли держава вважає за потрібне посилатися на принцип демократії, здатної захистити себе, щоб виправдати втручання в права особи, вона має зважено оцінювати межі й наслідки передбачених заходів задля дотримання рівноваги. Ольга Совгіря зробила короткий огляд юридичних позицій Конституційного Суду України щодо принципу демократії та підсумувала, що демократія є однією з ключових європейських цінностей, а її втілення на практиці в мінливих умовах сьогодення потребує постійного інтелектуального пошуку розв'язання насущних проблем.

Каролін ГАММЕР — радник БДІПЛ з питань правовладдя (Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ) — у доповіді на тему «*Конституційна юстиція у посиленні демократичних інституцій, поваги до прав людини і правовладдя в регіоні ОБСЄ*» зазначила, що Бюро надає підтримку для 57 держав — учасниць ОБСЄ щодо їхніх зобов'язань у сфері демократичних виборів, поваги до прав людини, толерантності та недискримінації, а також верховенства права. Після військової атаки російської федерації та її наслідків для населення організація робить усе можливе для надання потрібної та своєчасної підтримки Україні. Каролін Гаммер висловила упевненість, що спільна робота національних установ та Бюро демократичних інститутів і прав людини може бути особливо ефективною у подоланні викликів стосовно функціонування судів під час конфлікту та надзвичайних ситуацій, позаяк надзвичайний стан не може бути використаний для підривання демократичного конституційного устрою. На думку радниці, Конституційний Суд України є ключовим актором у питаннях забезпечення виконання зобов'язань за міжнародним правом, зокрема за міжнародним правом щодо прав людини.

Суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **Василь ЛЕМАК** висловив привітання із Днем Конституції України та представив доповідь на тему «*Конституційна влада в умовах війни: перші уроки України*». Він зазначив, що війна, яка почалася дев'ять років тому, а масштабно — один рік і п'ять місяців тому, змушує нас дивитися на світ очима не тільки доктрин конституційних. Доповідач наголосив, що конституційна демократія вистояла в перший період війни. На Україну напала не просто велика держава, а держава, яка керується іншими цінностями і яку очолює вождь. Василь Лемак акцентував, що не всі конституційні демократії за останні 100 років вижили під час перших ударів, а Україна вистояла, тому що українське суспільство має вільнообраний парламент, вільнообраного Президента, інші легітимні конституційні інститути, які дійсно працюють, а також доктрини, які світ напрацював за останні 200 років: демократію, здатну себе захистити, та Конституцію, яка не є пактом для самогубців.

Підсумовуючи виступ, Василь Лемак зазначив, що перший урок, який ми можемо зробити з цих важких місяців війни, — це зберігати і посилювати інституційну спроможність усіх гілок влади, а Конституційний Суд України своєю ефективною роботою надає презумпції конституційності тим актам усіх гілок влади, які спрямовані на ведення Україною успішної війни. На думку доповідача, другий урок полягає в тому, що основні акти й державні програми, пов'язані з воєнним станом, мають бути ухвалені завчасно. Третій урок має вказати на підтримування балансу влади під час війни, по-

заяк ніхто, навіть під час війни, не може підмінювати парламент в ухваленні законів, а парламент і виконавча влада у своїх рішеннях не повинні підмінювати судову владу. Насамкінець суддя зазначив, що втручання у права людини, яке є необхідним у зв'язку із веденням воєнних дій і захистом нашої держави, ніколи не має бути довільним, натомість має керуватися чіткими правилами, бажано приписами законів.

Старший проєктний співробітник Програми підтримки для України ОБСЄ **Олександр ВОДЯННИКОВ** у своєму виступі на тему *«Демократія, конституція і європейська інтеграція: моделі конституційного пристосування»* зазначив, що європейська інтеграція — це дуже складний і серйозний процес, що становить суттєвий виклик для конституційного права, зокрема в контексті того, які саме зміни до Конституції України мають бути внесені. Доповідач наголосив на двох ключових засадничих функціях конституції: уможлиблювальна функція — визначення повноважень публічної влади, та обмежувальна функція — обмеження влади через принцип поділу влад, людські права і свободи. Водночас він зауважив, що у праві Європейського Союзу має місце принцип дотримання конституційної ідентичності, але водночас є і принцип прима-та права Європейського Союзу. Держави-члени не можуть покладатися на положення власної конституції або уникнути дотримання права Європейського Союзу, позаяк норми національного права навіть конституційного характеру не можуть підривати ефективність права Європейського Союзу.

Другий принцип, на який також потрібно зважати, — це принцип автономії права Європейського Союзу, що екстраполюється на повноваження, які матиме Конституційний Суд України після вступу до Європейського Союзу. Доповідач наголосив, що переважна більшість країн-учасниць мають спеціальні положення про передання відповідних повноважень на європейський рівень. Отже, процес європейської інтеграції порушує питання щодо змін, які мають бути внесені надалі до Конституції України задля уникнення колізій між національним правом і правом Європейського Союзу.

Мірослав ГРАНАТ — спеціальний радник Конституційного Суду України, керівник департаменту конституційного права Університету кардинала Стефана Вишинського, суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща у відставці, професор — привітав учасників конференції з Днем Конституції України та висловив підтримку Україні в її боротьбі з російською агресією. У доповіді на тему *«Відповідальність конституціоналізму за майбутнє держави і суспільства»* він наголосив на трьох найбільш важливих конституційних цінностях: людська гідність, верховенство права та права людини. Мірослав Гранат акцентував на універсальності прав людини, які слугують кожній людині і є невідокремлюваними, непорушними, держава не може їх скасувати. Він додав, що спільне благо та права людини, які також мають форму принципів права, — тісно взаємопов'язані, кожна із цінностей визначає іншу і саме завдяки таким цінностям і принципам права конституції проходять випробування часом. Доповідач зазначив, що завдяки їм конституціоналізм може нести відповідальність за майбутнє і держави, і суспільства. Необхідною передумовою функціонування конституціоналізму, на його думку, є збереження миру, адже лише тоді можна реалізувати людську гідність, загальне благо та права людини.

Олена БОРИСЛАВСЬКА — професор кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, головний співредактор «Українського часопису конституційного права», доктор юридичних наук, професор — привітала учасників конференції з Днем Конституції України та у своїй доповіді на тему *«Демократія на паузі? Співвідношення демократії з іншими конституційними цінностями в умовах війни»* звернулася до теми прав людини і пра-

вовладдя. Вона зазначила, що демократія є не просто спільними європейськими цінностями, до яких Україна доєдналася, це також частина нашої конституційної ідентичності. Доповідачка висловила впевненість, що демократія є для України і для українців однією з базових конституційних цінностей, позаяк демократія є механізмом функціонування держави, взаємодії народу, суспільства з державою.

Олена Бориславська наголосила, що непроведення виборів в умовах війни не означає втрату демократичної легітимності влади, оскільки, окрім інших джерел забезпечення такої демократичної легітимності, державна влада користується демократичною легітимністю через організацію і забезпечує відвернення тієї смертельної загрози, яку несе російська агресія і українським громадянам, і нашій державі загалом. Демократія як цінність не зникає, вона не втрачає свого значення в умовах війни, її лише реалізують в особливому порядку, з урахуванням об'єктивно зростаючого значення інших конституційних цінностей, що диктує нам саме життя.

Голова Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, проректор з науково-педагогічної роботи та стратегічного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **Юрій БАРАБАШ** свій виступ на тему «Принцип поділу влади в офіційній конституційній доктрині: чи є місце для незалежних агенцій?» розпочав із аналізу принципу поділу влад, який за будь-яких обставин є аксіомою, навіть в умовах воєнного стану, і не підлягає перегляду. Професор нагадав, що радянська система володарювання не передбачала будь-якого поділу влад, і наголосив, що нині є структури, які класично не вписуються у триаду гілок влади, але забезпечують виконання трьох важливих конституційних функцій — законотворення, безпосередньо державного управління та правосуддя.

Ведучи мову про гілки влади, Юрій Барабаш акцентував на найбільш складному питанні статусу глави держави та зазначив, що жорсткий поділ влад може існувати тільки в системі президентської форми правління, за якої є три гілки влади і президент очолює виконавчу владу. Змішана форма правління відрізняється не тільки конфліктогенністю, а й складністю у тлумаченні та визначенні функцій і повноважень президента. На думку доповідача, президент повинен мати важелі впливу для того, щоб реалізовувати свої конституційні завдання. На його переконання, наділення президента певними важелями впливу в межах конституційних функцій лише на підставі законів є не тільки доцільним, а й конституційним.

Наприкінці доповіді Юрій Барабаш навів рішення із практики Конституційного Суду Словаччини, у якому було визнано конституційним право президента висловлювати своє заперечення щодо призначення на посаду віце-президента Національного банку, хоча в Конституції Словаччини цього безпосередньо не передбачено. Натомість у Конституції Словаччини зазначено, що президент призначає посадовців відповідно до закону.

Член правління Центру політико-правових реформ, керівник проєктів з питань конституційного права, співголова Ради Реанімаційного пакету реформ **Юлія КИРИЧЕНКО** привітала Український народ, усіх учасників конференції з Днем Конституції України, і констатувала, що імперія напала на Україну саме через те, що Україна вибрала демократичний розвиток. У своєму виступі на тему «Огляд демократичних інституцій під час війни у світлі євроінтеграції» вона акцентувала на роботі демократичних інституцій в Україні в цих складних умовах.

Доповідачка повідомила, що, за соціологічним опитуванням, 95 % українців вважають, що Україна стала повноцінною конституційною демократією. Вона наголо-

сила на загрозах, які постали щодо виборів до парламенту, та зазначила, що строки, зазначені у Виборчому кодексі України, є нереалістичними. Загрози стосуються часу і способу проведення наступних виборів та забезпечення реалізації активного й пасивного права всім громадянам України, незалежно від того, де вони перебувають. Це вкрай важливо для того, щоб відбулися легітимні вибори і, відповідно, народ отримав легітимний склад парламенту. Також актуальним є питання голосування виборців на окупованих територіях задля проведення демократичних виборів.

Суддя Європейського суду з прав людини від України **Микола ГНАТОВСЬКИЙ** у своїй доповіді на тему *«Конституційний Суд України та Європейський суд з прав людини: розподіл ролей у забезпеченні захисту прав людини в Україні»* зазначив, що Конституційний Суд України є ключовим органом для дотримання прав людини в державі, і в цьому сенсі його роль, безумовно, належить до засадничих і основоположних. Європейська конвенція з прав людини і робота Європейського суду з прав людини ґрунтуються на принципі субсидіарності, згідно з яким первинна роль у забезпеченні дотримання прав людини, первинна функція в тому, щоб відповідати на всі виклики, пов'язані з можливими їх порушеннями, належить саме державі. Європейський суд з прав людини може виконувати винятково допоміжну функцію (субсидіарну), до нього мають доходити справи, які є певною мірою винятковими, справи, в яких існує потреба в тому, щоб цей міжнародний судовий орган висловив позицію щодо того, як права люди захищені чи незахищені у державі.

Європейський суд з прав людини застосовував концепцію субсидіарності тривалий час. Із набранням чинності Протоколом № 15 до Європейської конвенції з прав людини у серпні 2021 року цей принцип увійшов до преамбули конвенції, і відтоді Європейський суд з прав людини почав значно інтенсивніше реагувати, наголошуючи на первинній ролі держави і своїй субсидіарній функції.

Доповідач приділив увагу дискусії, яка активно розгорнулася серед українських вчених-конституціоналістів і серед правників-практиків після внесення змін до Конституції України 2016 року і запровадження інституту конституційної скарги. На його думку, дуже важливо встановити той момент, коли конституційна скарга може вважатися ефективним засобом правового захисту, вичерпання якого вимагає стаття 35 Європейської конвенції з прав людини, існування якого, зрештою, і впливає з усієї логіки конвенції, зокрема статті 13.

Микола Гнатівський зазначив, що конституційна скарга як дієвий інструмент захисту прав людини успішно функціонує в багатьох європейських державах. Можна розглянути, зокрема, досвід Чехії, де конституційна скарга ефективно діє. Сенати Конституційного Суду Чеської Республіки складаються всього з трьох суддів і розглядають тисячі заяв, поданих після вичерпання інших національних засобів правового захисту. Саме тому від Чехії до Європейського суду з прав людини потрапляє лише невелика кількість заяв.

Спеціальний радник Конституційного Суду України, професор юридичного факультету Державного університету Іллі, Голова Конституційного Суду Грузії (2006–2016 роки) **Георгій ПАПУАШВІЛІ** привітав учасників конференції з Днем Конституції України і висловив віру в перемогу України над агресором, звільнення її територій від окупантів та відновлення міжнародного миру і світового порядку. Він наголосив, що Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року, затвердила шлях незалежного розвитку Української держави та стала символом консолідації Українського народу.

У своїй доповіді на тему *«Роль Конституційного Суду в утвердженні європейської концепції людських прав: суддетворна практика Грузії»* Георгій Папуашвілі вказав, що Угода про Асоціацію між Грузією та Європейським Союзом, укладена в 2014 році,

вимагає від Грузії ухвалення численних законодавчих змін, ратифікації відповідних міжнародних угод. Регуляторна сфера актів, ратифікованих Грузією, охоплює широкий спектр галузей життя: конкуренція, свобода підприємництва, право на приватне життя, захист споживачів, особових даних тощо. У процесі визначення стандартів прав людини із повагою до національної ідентичності та відповідності ратифікованих міжнародних актів базовим принципам Конституції Конституційний Суд Грузії відіграє ключову роль. Суд аналізує конституційність міжнародних угод, з одного боку, здійснює конституційний контроль щодо ефективного впровадження закону Європейського Союзу, — з другого боку. У конкретних випадках Конституційний Суд Грузії вивчає та використовує кращі практики щодо стандартів захисту прав людини, законодавчі принципи та цінності Європейського Союзу.

Олена ФРОЛОВА — представник Уповноваженого в системі судоустрою з права на справедливе правосуддя та представництва в Конституційному Суді України — у доповіді на тему *«Парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини: сучасні проблеми»* вказала, що Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а згодом — надання Європейською Радою Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі не тільки відкривають перед Україною широкі можливості, а й покладають додаткові зобов'язання щодо виконання вимог із адаптації законодавства України до права Європейського Союзу та здійснення докорінних політичних, соціально-економічних, правових й інституційних реформ, спрямованих на розбудову розвиненої і сталої демократії та ринкової економіки.

На думку доповідачки, законодавство України певною мірою відповідає європейському, у ньому втілено рекомендації Комітету міністрів Ради Європи. Конституція України і закони України «Про Конституційний Суд України» та «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» запровадили опосередкований індивідуальний доступ до конституційного правосуддя. Громадяни мають право звертатися не лише безпосередньо до Конституційного Суду України з конституційними скаргами, а й опосередковано через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини порушувати питання про необхідність конституційного подання з метою визнання акта (або його окремих положень) неконституційними або офіційного тлумачення Конституції України. Однак потенціал омбудсмена як опосередкованої форми індивідуального доступу громадян до Конституційного Суду України використовують не досить ефективно, оскільки часто заяви громадян стосуються незадоволення рішеннями судів чи органів державної влади або ж, наприклад, подані напряму до Уповноваженого без попереднього звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, які б оперативніше могли вирішити порушені в заяві питання.

За період 2022 року — першого півріччя 2023 року Секретаріат Уповноваженого розглянув 122 звернення громадян, але жодне з таких звернень не стало і не могло стати підставою для внесення конституційного подання, оскільки детальне вивчення фахівцями Секретаріату таких скарг свідчило про те, що заявники неправильно тлумачили нормативний акт або органи державної влади неправильно його застосовували. Можна з упевненістю стверджувати, що сьогодні інститут Уповноваженого є певним фільтром щодо подання звернень до Конституційного Суду України.

Олена Фролова підсумувала, що здебільшого причинами безпосереднього і єдиного звернення до Уповноваженого є, зокрема, недовіра громадян до органів державної влади, відсутність особистого досвіду звернення до компетентних організацій, установ, а також необізнаність громадян щодо повноважень та компетенції державних органів. Відтак потребує вдосконалення Закон України «Про Уповноваженого

Верховної Ради України з прав людини» задля врегулювання процедури звернення до омбудсмена тільки після розгляду відповідного звернення органами, до компетенції яких належить вирішення порушених заявником питань.

Проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор **Сергій РІЗНИК** у своїй доповіді на тему *«Звуження змісту та обсягу людських прав при ухваленні нормативних актів як підстава їх неконституційності: проблеми аргументації в процесі конституційного контролю»* приділив увагу проблемним питанням людських прав і їх захисту в контексті статей 22, 64 Конституції України, оскільки тематика обмеження прав і свобод людини, скасування окремих людських прав, звування їх змісту та обсягу в нинішніх умовах виникає щоразу.

Зміст абзацу другого статті 22 Конституції України слід розглядати у безпосередньому системному зв'язку з її статтею 64, відповідно до якої конституційні права і свободи не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією, а в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлювати окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Перед Конституційним Судом України постає завдання системно з'ясувати причиново-наслідкові зв'язки між ухваленням відповідного закону і об'єктивним його впливом на зміст і обсяг того чи того конституційного права людини і громадянина. На думку доповідача, ухвалення нормативного акта в контексті статті 22 Конституції України можна розглядати як приклад і свідчення звування прав і свобод людини лише в тому випадку, коли сам закон безпосередньо став причиною негативного впливу на стан забезпеченості відповідного права, а гіпотетично відмова від ухвалення такого законодавчого акта могла б запобігти негативному розвитку подій.

Завідувач кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», доктор юридичних наук, професор **Віталій КОВАЛЬЧУК** у доповіді на тему *«Конституціоналізм в умовах війни: боротьба за цінності, права та ідентичність»* зазначив, що конституціоналізм є безспірним надбанням сучасної європейської цивілізації; це політико-правове явище, сутність якого безпосередньо пов'язана з обмеженням державної влади в інтересах громадянського суспільства та захисту прав, свобод людини в межах конституції; це певне уособлення, яке передбачає ієрархію цінностей, в основу яких покладено цінність і свободу.

Конституціоналізм охоплює набір очікувань, пов'язаних із поведінкою легітимної влади. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року набуває певної модифікації, а саме необхідності вдосконалення ідеологічної складової змісту конституціоналізму, конституційної правосвідомості у бік піднесення національної ідеї, національної ідентичності та утвердження національної гідності українців. На думку доповідача, сучасна парадигма українського конституціоналізму сформована на принципах, заснованих на загальнолюдських і європейських цінностях, які навіть у воєнних умовах не будуть змінюватися. Насамперед це стосується зміни функціонування механізму конституціоналізму, що зумовлено необхідністю забезпечення органами публічної влади балансу між безпекою і свободою громадян із неухильним дотриманням громадянських прав, які теж не можуть бути обмежені в умовах війни, та формування ідентичності навколо нової післявоєнної Конституції, яка має стати вираженням надії усього Українського народу на своє гідне політичне та соціально-економічне майбутнє в об'єднаній Європі.

В умовах воєнного стану, як зауважив доповідач, проблему цінностей відчутно особливо гостро, адже саме війна дозволяє перевірити справжність обраних цінностей і готовність громадян та державної влади захищати та дотримуватися їх.

Наприкінці доповіді Віталій Ковальчук зазначив, що формування української політичної нації в післявоєнний період повинно відбуватися навколо нової Конституції, яка має стати реальним суспільним договором Українського народу, громадян усіх національностей. В основу цього договору мають бути покладені три визначальні моменти: свобода і гідність особи, самобутність і гідність нації, верховенство Конституції та норм міжнародного права, що має отримати своє відображення в преамбулі Конституції України.

Член Президії НАН України, директор Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **Володимир УСТИМЕНКО** у своїй промові на тему «Соціально-економічні права людини: європейські тренди і виклики воєнного часу» зазначив, що в українців після минулого радянського часу відбулася світоглядна трансформація у виборі способу життя, де людина, її права, свобода і гідність є вищою цінністю суспільства. Наше суспільство, будучи частиною цивілізованого людства, сприйняло підходи до формулювання соціально-економічних прав людини, що знайшли відображення у Загальній декларації прав людини, ухваленій Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року. Подальша їх конкретизація відбулася у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. Про виконання своїх повноважень у цьому контексті Україна щорічно готує звіт — національну доповідь. Україна послідовно закріплює і впроваджує глобальні цінності щодо прав людини в Конституції і законодавстві України.

Доповідач вказав, що Конституційний Суд України у своїй діяльності приділяє увагу захисту таких економічних і соціальних прав: право власності на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність; право на соціальний захист; право на охорону здоров'я; право на безпечне для життя та здоров'я довкілля; право вільного доступу до інформації про стан довкілля; право на освіту; право на компенсацію збитків, завданих державою; право знати свої права і обов'язки.

Володимир Устименко зазначив, що відновлення конституційних прав громадян внаслідок ухвалення Конституційним Судом України рішень має своїм наслідком необхідність передбачати і щорічно виплачувати як соціальну допомогу значні суми. Саме наявність і розмір коштів у державі багато в чому залежить від економічної активності суб'єктів господарювання, умов такого господарювання в країні. Гарантування, організація соціальних та економічних прав громадян значною мірою обумовлюється економічною, матеріальною спроможністю держави, про повоєнне відновлення якої, забезпечення функціонування і розширення економіки в умовах воєнного стану слід опікуватися постійно.

До учасників конференції з доповіддю на тему «Принципи правовладдя в юридичних позиціях Конституційного Суду України» звернулася суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор **Оксана ГРИЩУК**. Вона наголосила на баченні Конституційним Судом України правовладдя, відповідних юридичних позиціях і їх зміні упродовж останніх років.

Доповідачка резюмувала юридичні позиції Конституційного Суду України щодо еволюції принципу правовладдя та зазначила, що це є панування права у суспільстві, і право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші

соціальні регулятори. Ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості та ідеї права. Подальший розвиток змісту цього принципу засвідчує перехід від інтегрального підходу до поелементного. У подальших рішеннях Конституційного Суду виокремлено такі елементи: законність, поділ державної влади, народний суверенітет, демократія, юридична визначеність і справедливий суд. Така структура цілком дозволяє реалізувати стандарт правовладдя, сформульований Венеційською Комісією.

Особливу увагу Оксана Гришук приділила юридичній позиції Конституційного Суду України, у якій визначено, що правовладдя як невідокремний елемент системи цінностей, покладений в основу сучасного європейського правопорядку, належить до тріади принципів спільної спадщини європейських народів поряд із такими її складниками, як правдива демократія та людські права. Конституційний Суд України вивів формулу правовладдя: верховенство права визнається — це перший складник, і верховенство права діє — це другий складник. Це імператив визнання правовладдя Українською державою, яка виконала його і на міжнародному рівні у спосіб приєднання до Статуту Ради Європи та ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, і на національному рівні — шляхом унормування принципу верховенства права у Конституції і законах держави. Це також друга складова української формули правовладдя — імператив дієвості, тобто ефективності, чим здійснюється забезпечення його практичної значущості. Це сукупність національних інституцій, механізмів і процедур, що є доконечними для того, щоб особа була спроможною володіти людською гідністю та захистити себе від свавільних дій держави.

На завершення свого виступу Оксана Гришук зазначила, що Конституційний Суд України вказав на онтологічний статус людської гідності як права, гарантованого статтею 28 Конституції України, та конституційної цінності, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для всіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності, критерієм допустимості, можливості обмежень таких прав. Таке розуміння є надто важливим в екстремальних умовах, зокрема зараз, в умовах воєнних загроз перед Українською державою.

Президент Конституційного Суду та Вищого адміністративного суду землі Рейнланд-Пфальц (Федеративна Республіка Німеччина), професор, доктор **Ларс БРОКЕР** свій виступ на тему *«Рішення Федерального Конституційного Суду Німеччини стосовно принципів правовладдя»* розпочав із історичного екскурсу правовладдя та зазначив, що правосуддя ніколи не має бути пристосованим до політики, натомість політика завжди має пристосовуватися до правосуддя. Право ніколи не має допасовувати до політики, натомість політика повсякчас має пристосовуватися до права. У 1793 році таку формулу правовладдя підкреслив Іммануїл Кант. Правовладдя означає, що всі повноваження, вся влада обмежена законом. У XIX столітті це переважно стосувалося адміністративного права і адміністративної юрисдикції, яка забезпечувала відповідність принципу законності та врядування.

Доповідач додав, що ще у 1953 році Федеральний Конституційний Суд Німеччини вказав, що поняття правовладдя є не формальним, а сутнісним за природою. Це стосується не тільки питання зобов'язання державної влади дотримуватися закону, а й змісту всього закону. Окремі прояви принципу верховенства права можуть конфліктувати з фундаментальними правами, особливо у випадках багатополярних фундаментальних прав. Як зазначив Федеральний Конституційний Суд Німеччини, в кожній окремій справі має місце єдиний прояв принципу правовладдя за базовим законом, а принципи домірності та захисту легітимних очікувань мають бути враховані в кожній конкретній справі.

На завершення Ларс Брокер зазначив, що в демократичній правовій державі законодавець не є цілком вільним, він обмежений верховенством конституції, політична діяльність обмежена правом, тому в історичній перспективі, а подекуди і сьогодні вбачаються лінії конфлікту між правовладдям і принципом демократії. Проте його здебільшого можна вирішити, адже конституція бачить обидва принципи в логічних взаємовідносинах, виражених у взаємозалежності. Демократичний устрій — це більше, ніж просування політичної думки більшості, без обмеженості правом було б неможливо перешкодити тиранії більшості, як її називав Алексіс де Токвіль. Завданням демократичного устрою є забезпечення однакової свободи для всіх учасників. Відповідно, для Федерального Конституційного Суду Німеччини принцип демократії означає право громадян на демократичне самовизначення, що обов'язково вимагає захисту меншин за допомогою правових засобів. Насамкінець Ларс Брокер процитував позицію Федерального Конституційного Суду Німеччини, висловлену в 2016 році: «Тимчасове панування як суть демократії вимагає, щоб певна більшість перебувала в стані постійної конкуренції з меншістю, а остання, тобто меншість, мала можливість стати більшістю».

Спеціальний радник Конституційного Суду України, член Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія), Голова Конституційного Суду Республіки Молдова (2011–2017 роки) **Александр ТЕНАСЕ** у своєму виступі на тему «Роль конституційних судів у захисті демократії у сучасному світі» зазначив, що упродовж останніх трьох десятиліть демократичні країни прагнули сприяти свободі, справедливості та рівності, в чому деякі країни досягли успіху, а інші зіткнулися з невдачами. Військова агресія російської федерації проти України — найкрасномовніший приклад того, наскільки сильно похитнулася релігія прав людини за останнє десятиліття. У цих умовах збереження конституційних цінностей і принципів залишається найбільшим викликом сучасності.

Однією з найбільших проблем, на думку Александр Тенасе, є ерозія громадянських свобод, особливо свободи слова. Історія вчить, що ті, хто обирає безпеку за рахунок свободи, зрештою ризикують втратити і те, і те. У цьому контексті ефективна та функціональна система конституційного контролю, або нагляду, слугує своєрідним страхуванням від такого шкідливого вибору.

Серйозним викликом для конституційних цінностей у сучасному світі є зростання популістичних проявів. Популістичні партії, як підтверджує досвід останнього десятиліття, прагнуть триматися за владу, яку вони отримали демократичними засобами, і ніколи не випускати її зі своїх рук. Вони маніпулюють виборчим законодавством, пригнічують парламентську і непарламентську опозицію. Вони налаштовують важелі влади так, щоб мінімізувати імовірність втрати контролю над владою у разі зміни більшості. Такі дії часто передбачають технічні та, на перший погляд, нічим не примітні заходи, важливість яких стає очевидною, коли вже буде надто пізно щось із цим робити.

Ще одним сучасним викликом конституційним цінностям може стати технологічний і технічний прогрес. Із розвитком технологій збирання, зберігання і оброблення інформації дедалі гостріше постають питання конфіденційності та захисту персональних даних. Технологічні можливості для масового спостереження та контролю можуть призвести до значних обмежень громадянських свобод і конституційних цінностей, як ось право на приватне життя, що ризикуює стати ілюзією. У бідних країнах побічний ефект технологічного розвитку відомий як цифрова нерівність. Люди, які не мають доступу до сучасних технологій або не мають необхідних навичок, можуть виявитися

вилученими з цифрового простору та позбавленими можливостей, які пропонує такий простір, а це посилює соціальну нерівність і суперечить закріпленим у конституційних цінностях принципам рівності та справедливості.

У підсумку доповідач зазначив, що захист конституційних цінностей, зокрема демократії, правовладдя та прав людини, значною мірою залежить від моральної мужності тих, кому довірено охороняти конституцію, зокрема конституційним суддям. Їхня непохитна відданість і моральна стійкість є необхідними для збереження конституційних цінностей, захисту прав людини, підтримання правовладдя та зміцнення справедливості в суспільстві.

Із Днем Конституції України учасників конференції привітав суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України **Олександр ПЕТРИШИН**. Доповідь на тему «Тлумачення конституційних норм у реалізації принципу верховенства права (правовладдя)» суддя розпочав твердженням про те, що здійснення будь-яких повноважень Конституційного Суду України пов'язане з проблемами тлумачення. Більше того, поза межами цієї діяльності, тобто діяльності із тлумачення норм права, здійснення будь-яких повноважень Конституційного Суду України взагалі є неможливим.

Доповідач процитував вислів американського філософа права Рональда Дворкіна, який обґрунтував своєрідну інтерпретаційну концепцію права — тобто зміст норм права встановлюють виключно як результат тлумачення норми в контексті фактичної ситуації, яку потрібно розв'язати за допомогою права.

Ганс Кельзен свого часу обґрунтував модель конституційного суду як охоронця конституції і висунув три умови для функціонування конституційної юрисдикції, відповідно й конституційного суду:

1) логічна узгодженість норм права, починаючи із загальної норми, потім — конституції, законодавства, актів правозастосування. Зміст права він шукав в ієрархії цих джерел права;

2) захист прав парламентської меншості з позиції певного розуміння демократії;

3) виконання функції негативної правотворчості.

Окресливши питання абстрактного тлумачення як офіційного, доповідач зазначив, що з усіх конституційних судів Європи (і не тільки) лише п'ять із них мають такі повноваження, а саме в Албанії, Андоррі, Болгарії, Молдові і Словаччині.

Завідувач кафедри процесуального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, професор Вільнюського університету, доктор юридичних наук, професор **Оксана ЩЕРБАНЮК** у виступі на тему «Правовладдя як метапринцип конституційної системи ЄС» зазначила, що правовладдя є одним із низки принципів, які вважають основою політичного устрою Європейського Союзу, і цей принцип є спільним для держав Європейського Союзу. Доповідачка зауважила, що правовладдя ототожнюють із ідеєю правління права, а не людей, та звернула увагу на те, що донині в європейській науці конституційного права тривають дискусії щодо семантичної складності визначення поняття правовладдя в конституційному законодавстві.

Оксана Щербанюк наголосила, що подібно до національних традицій принцип правовладдя поступово став домінантною організаційною парадигмою, конституційною основою Європейського Союзу, так званим «парасольковим» правовим принципом із формальними та змістовними елементами. Однак правовладдя Європейського Союзу має відмінні риси і ширшу сферу застосування порівняно з тими, які він зазвичай має на національному рівні. Одностайно визнано, що правовладдя — це осново-

положний принцип, який лежить в основі всіх європейських конституційних систем. Інакше кажучи, це не тільки спільний політичний ідеал, це спільний правовий принцип та конституційна цінність, а це не означає, що він завжди визначається або фіксується в кожній національній конституції, особливо якщо згадати конституції країн старої Європи, за винятком Португалії та Іспанії, які зазнали значного впливу німецького конституційного досвіду.

Доповідачка зазначила, що інституціоналізація правовладдя приводить також до впровадження різних конституційних механізмів. Наприклад, у Німеччині та Франції повага до правовладдя виправдала створення конституційних судів для здійснення конституційного контролю, однак юрисдикція Конституційної Ради Франції є набагато вищою, ніж її німецький аналог.

Насамкінець виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України **Сергій ГОЛОВАТИЙ**, який модерував захід, зауважив, що Конституція України від 28 червня 1996 року — це українська національна цінність, якою визначено нашу національну ідентичність і європейську ідентичність, а також такі цінності, як правдива демократія, людські права і правовладдя. Конституція завжди має пройти випробування практикою, що в майбутньому дасть змогу усунути виявлені недоліки.

Сергій Головатий наголосив, що у статті 21 Конституції України процитовано Всевітню декларацію людських прав: усі люди є вільні і рівні у своїй гідності і правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними; права і свободи людини — тобто йдеться про природні права. Однак він зазначив, що у тексті Конституції України є чотири термінологічних поняття: у статтях 22, 55, 92, 102, 116, 157 зазначено про «права і свободи людини і громадянина», у статті 22 — про «конституційні права і свободи», у статтях 64 і 101 — про «конституційні права і свободи людини і громадянина», у статтях 104, 119, 138 — про «права і свободи громадян». Сергій Головатий висловив сподівання, що одним із завдань наступного конституцієдавця буде усунення таких недоліків.

Венеційська Комісія у доповіді «Мірило правовладдя» визначила три принципи: правдива демократія, людські права і правовладдя. Між ними немає конфлікту, а навпаки — вони створюють гармонію і є тією доконечною категорією, яка має надалі впроваджуватися в результаті політичної діяльності, законодавчої діяльності, конституційних змін і діяльності Конституційного Суду України.

На завершення Сергій Головатий висловив глибоку вдячність усім зарубіжним інституціям, експертам, колегам, які залишаються надійними партнерами Конституційного Суду України у виконанні його функцій, та побажав усім учасникам конференції здоров'я, а Україні — найшвидшої перемоги.

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ Конституційного Суду України

КВІТЕНЬ

<p>4 квітня</p>	<p>зустріч виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого з виконувачем обов'язків Голови Офісу Ради Європи в Україні Оленою Литвиненко та представниками проєкту Ради Європи «Судові та позасудові засоби захисту прав осіб, постраждалих від війни в Україні»</p>
<p>13 квітня</p>	<p>участь судді Конституційного Суду України Олега Первомайського та керівника Секретаріату Конституційного Суду України Віктора Бесчастного у презентації, обговоренні та погодженні Наглядною радою Проєкту Ради Європи «Судові та позасудові засоби захисту прав осіб, постраждалих від війни в Україні» в межах Плану дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» на 2023–2026 роки</p>
<p>20 квітня</p>	<p>онлайн-зустріч виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого з доповідачами та експертами Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) Регіною Кінер (Швейцарія), Яном Велерсом (Бельгія), Шнутцом Дюром, заступником секретаря Венеційської Комісії, а також керівником відділу з питань виборів і політичних партій Секретаріату Венеційської Комісії П'єром Гарроном у контексті підготовки Венеційською Комісією висновку на запит голови Моніторингового комітету ПАРЕ від 30 січня 2023 року щодо ухваленого 13 грудня 2022 року Закону України «Про національні меншини (спільноти) України»</p>
<p>24 квітня</p>	<p>участь судді Конституційного Суду України Олега Первомайського у презентації Плану дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» на 2023–2026 роки</p>

30 квітня —
5 травня

участь делегації Конституційного Суду України у складі суддів Суду Оксани Грищук, Василя Лемака, Олега Первомайського та заступника керівника Управління комунікацій Конституційного Суду України та міжнародного співробітництва Секретаріату Конституційного Суду України — завідувача відділу міжнародного співробітництва Ольги Кравченко в заходах з нагоди відзначення річниці Конституції Речі Посполитої, ухваленої 3 травня 1791 року, на запрошення Спеціального представника головування ОБСЄ — Координатора проєктів ОБСЄ в Україні посла Генріка Вілладсена.

2 травня у штаб-квартирі ОБСЄ делегація взяла участь у конференції «Підтримка українського конституціоналізму з боку ОБСЄ: що можна використати зі спадщини Конституції 3 травня 1791 року?», а також дискусії щодо взаємодії Конституційного Суду України з ОБСЄ в межах проєкту «Підтримка національних партнерів у покращенні доступу до конституційного правосуддя».

На полях конференції делегація провела робочі зустрічі з Генеральним секретарем ОБСЄ Хельгою Марією Шмідт, Постійним представником України при міжнародних організаціях у Відні Євгенієм Цимбалюком, Надзвичайним та Повноважним Послом України в Республіці Австрія Василем Химинцем, постійними представниками Литовської Республіки та Республіки Польща при ОБСЄ.

Під час візиту делегація Конституційного Суду України відвідала Конституційний Суд Республіки Австрія, де провела робочу зустріч із Головою Суду Крістофом Грабенвартером (м. Відень, Республіка Австрія)

ТРАВЕНЬ

4 травня

зустріч виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого та суддів Конституційного Суду України Віктора Городовенка, Ольги Совгирі та Галини Юровської з делегацією Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на чолі із Президенткою Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) Клер Базі Малорі.

У зустрічі взяли участь Віце-Президентка Венеційської Комісії Ангеліка Нюссбергер (Федеративна Республіка Німеччина), члени Венеційської Комісії Філіп Дімітров (Республіка Болгарія), Ян Велаер (Королівство Бельгія), секретар Венеційської Комісії Сімона Граната-Менгіні, радниця з правових питань Секретаріату Венеційської Комісії Таня Ван Дайк (Королівство Нідерланди)

<p>12 травня</p>	<p>зустріч суддів Конституційного Суду України Віктора Кичуна та Ольги Совгирі з деканом юридичного факультету Університету Вітаутаса Великого (м. Каунас, Литовська Республіка), членом Венеційської Комісії, Головою Конституційного Суду Литовської Республіки (2014–2021 роки) Дайнюсом Жалімасом</p>
<p>29 травня — 3 червня</p>	<p>участь виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого в 30-му Конгресі Міжнародної федерації європейського права (FIDE) (м. Софія, Республіка Болгарія). 1 червня відбулася зустріч із Головою Конституційного Суду Республіки Болгарія Пауліною Пановою; 2 червня — зустріч із Головою Конституційного Суду Республіки Австрія Крістофом Грабенвартером</p>
<p>ЧЕРВЕНЬ</p>	
<p>1–3 червня</p>	<p>участь судді Конституційного Суду України Віктора Городовенка у З'їзді Європейської асоціації суддів у складі делегації Асоціації суддів України (м. Афіни, Грецька Республіка)</p>
<p>5–13 червня</p>	<p>участь виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого та помічника судді Конституційного Суду України Костянтина Мазура у 135-му пленарному засіданні Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) та її робочих органів (м. Венеція, Італійська Республіка)</p>
<p>6–10 червня</p>	<p>участь у 6-му форумі Мережі вищих судів заступника керівника Правового департаменту Секретаріату Конституційного Суду України — керівника управління порівняльно-правового аналізу Оксани Житник (м. Страсбург, Французька Республіка)</p>

9–10 червня	участь судді Конституційного Суду України Віктора Городовенка у конференції «Свобода вираження поглядів суддів та роль суддівських асоціацій у демократичній правовій державі», організованій Проектом Ради Європи «Забезпечення ефективної реалізації права на справедливий суд (стаття 6 ЄСПЛ) в Україні» та Проектом ЄС «Право-Justice» (м. Львів; онлайн)
12 червня	зустріч суддів Конституційного Суду України Віктора Городовенка, Віктора Кичуна, Віктора Колісника, Олександра Петришина, Ольги Совгірі, Галини Юровської, керівника Секретаріату Конституційного Суду України Віктора Бесчастного та першого заступника керівника Секретаріату Конституційного Суду України — керівника Департаменту організаційної роботи Лариси Бірюк із доцентом кафедри конституційного права юридичного факультету Генуезького університету та молодшим науковим співробітником Інституту перспективних юридичних досліджень (IALS) Лондонського університету Енріко Альбанезі
15–16 червня	фахова дискусія (онлайн) суддів Конституційного Суду України з експертами Німецького фонду міжнародного юридичного співробітництва. Участь у заході взяли: суддя Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці Райнгард Гайер (онлайн), суддя Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці Удо Штайнер (онлайн), старший менеджер проєктів IRZ, модератор заходу Вольфрам Гертіг (онлайн), виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий, судді Конституційного Суду України Оксана Грищук, Василь Лемак, Олександр Петришин, Ольга Совгіря, Галина Юровська, Віктор Кичун, Віктор Колісник, Олег Первомайський, керівник Секретаріату Конституційного Суду України Віктор Бесчастний, перший заступник керівника Секретаріату Конституційного Суду України — керівник Департаменту організаційної роботи Лариса Бірюк
21–23 червня	участь судді Конституційного Суду України, члена Консультативної ради європейських суддів Віктора Городовенка у 45-му засіданні робочої групи Консультативної ради європейських суддів (м. Страсбург, Французька Республіка)

26 червня	«Молодіжне конституційне кафе для випускників літньої школи» в межах проєкту «Підтримка національних партнерів/стейкхолдерів через покращення доступу до конституційної юстиції» Конституційного Суду України з ОБСЄ (м. Київ)
27 червня	аспен-діалог «Конституціоналізм в екстремальних умовах: діалоги про справедливість у часи війни» в межах проєкту «Підтримка національних партнерів/стейкхолдерів через покращення доступу до конституційної юстиції» Конституційного Суду України з ОБСЄ (м. Київ)
28 червня	Міжнародна онлайн-конференція «Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції», організована Конституційним Судом України спільно з Офісом Ради Європи в Україні, Спеціальним представником Головування — Координатором проєктів ОБСЄ в Україні, Німецьким фондом міжнародного юридичного співробітництва (IRZ) з нагоди Дня Конституції України
СЕРПЕНЬ	
6–13 серпня	<p>XI Літня школа для аспірантів і студентів вищих юридичних навчальних закладів «Конституціоналізм і верховенство права в екстремальних умовах: влада, суспільство і демократія», організована в межах проєкту «Підтримка національних партнерів/стейкхолдерів через покращення доступу до конституційної юстиції» Конституційного Суду України з ОБСЄ (с. Поляна, Закарпатська обл.).</p> <p>Участь у школі взяли судді Конституційного Суду України Василь Лемак, Олександр Петришин, Оксана Гришук, суддя Європейського суду з прав людини від України Микола Гнатівський</p>
31 серпня	зустріч виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого і суддів Конституційного Суду України Олега Первомайського та Ольги Совгірі з начальником відділу Департаменту виконання рішень ЄСПЛ Генерального директорату з людських прав та правовладдя Ради Європи Павлом Пушкарем

ВЕРЕСЕНЬ**18–21 вересня**

участь наукових консультантів суддів Конституційного Суду України Макара Марчука та Володимира Кочина в 11-й Літній школі «Незалежність судової влади як гарантія права на справедливий суд», організованій Конституційним Судом Турецької Республіки за підтримки Центру навчання та розвитку людських ресурсів Асоціації азіатських конституційних судів та еквівалентних установ (м. Анкара, Турецька Республіка)

20–21 вересня

участь суддів Конституційного Суду України Віктора Городовенка, Оксани Грищук, Олега Первомайського, Петра Філюка, Галини Юровської, виконувача обов'язків заступника керівника Управління комунікацій Конституційного Суду України та міжнародного співробітництва Секретаріату Конституційного Суду України — завідувача відділу міжнародного співробітництва Ірини Шевченко у Міжнародній конференції «Роль судової гілки влади у виконанні рішень Європейського суду з прав людини», організованій Конституційним Судом Латвійської Республіки (м. Рига, Латвійська Республіка). Під час візиту (22 вересня) також відбулася двостороння зустріч суддів Конституційного Суду України та суддів Конституційного Суду Латвійської Республіки

Реферативний огляд джерел із конституційного права за 2023 рік

ДИСЕРТАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Боброва Т. А. Негативна правотворчість та її роль в удосконаленні сучасного права : дис. ... д-ра філософії / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 210 с.

У дисертаційному дослідженні правовий феномен сучасної юриспруденції «негативна правотворчість» представлено як загальнотеоретичну категорію, що поєднує приватну та публічну сферу суспільних відносин. Встановлено, що під час здійснення негативної правотворчості виявляють дефекти юридичних актів, виправлення яких може позитивно позначитися на ефективності правового регулювання. Досліджено негативну правотворчість Конституційного Суду України. Зроблено висновок стосовно того, що орган конституційного контролю є одним із найвпливовіших суб'єктів здійснення негативної правотворчості публічно-правової форми поряд з іншими суб'єктами, які наділені державно-владними повноваженнями. Негативну правотворчість судді здійснюють на основі наявних правових норм і принципів, оскільки для ухвалення відповідного рішення суд аналізує не тільки норми окремого нормативного акта на предмет відповідності Основному Закону держави, а й багаторічну практику Європейського суду з прав людини, з якої й впливають принципи відродженого природного права. Принципи ж входять в обсяг розуміння права й діють поряд із нормами, оскільки юридичні правила не можуть скласти всю повноту правового регулювання і потребують залучення моральних орієнтирів, що мають бути застосовані під час здійснення як позитивної, так і негативної правотворчості.

Ватаманюк І. В. Процесуальна компетенція суб'єктів розгляду справи Конституційного Суду України : дис. ... д-ра філософії права / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2022 (дата захисту: 24.02.2023). 180 с.

Роботу присвячено комплексному дослідженню процесуальної компетенції суб'єктів розгляду справи Конституційного Суду України. Реформування порядку здійснення конституційного судочинства залишається приводом для різноманітних дискусій. В організації діяльності Конституційного Суду України виникало раніше і виникає зараз чимало питань безпосередньо процедурного характеру, які стосуються і недосконалості процедур конкурсного відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, і функціональної недосконалості системи конституційного провадження. Здійснено правовий аналіз категорії «процесуальна компетенція», а також суміжних понять. На основі міжнародної доктрини конституційного права розкрито співвідношення понять «процесуальна компетенція», «конституційна юрисдикція» та «процесуальні повноваження органів конституційної юрисдикції». Досліджено компоненти процесуальних повноважень суб'єктів розгляду справи Конституційного Суду України. Здійснено аналіз судової практики, пов'язаної з розкриттям компетенції Конституційного Суду України відповідно до норм чинного законодавства, та виявлено наявні прогалини, які мають бути усунені за результатами проведення конституційної реформи. Проведено аналіз процесуальної компетенції органів конституційної юрисдикції

в різних країнах світу, а також визначено правові компоненти, які необхідно впроваджувати в діяльність Конституційного Суду України.

Макаров М. В. Конституційно-правовий інститут громадянства в системі сучасних міграційних процесів : дис. ... д-ра філософії / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2022 (дата захисту: 17.02.2023). 262 с.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню інституту громадянства, його еволююванню й міжнародним тенденціям регулювання множинного й подвійного громадянства в системі сучасних міграційних процесів у світі. Наукова робота є одним із перших досліджень окресленої проблеми, в якому: з'ясовано генезу інституту громадянства, його сутність, зміст і принципи в сучасних умовах глобалізації, конституційні й законодавчі положення зарубіжних країн стосовно закріплення подвійного громадянства, нормативні акти України з питань міграції і громадянства; встановлено принципи громадянства зарубіжних країн та їх закріплення в міжнародному й національному праві; розкрито сутність і зміст понять «міграція», «міграційні процеси», «система міграційних процесів», а також міграційної й державної політики у сфері громадянства; приділено увагу євроатлантичним прагненням України і суспільства, а також умовам вступу України до Європейського Союзу й наслідки такого рішення.

Мельничук В. І. Регіональні особливості реформування місцевого самоврядування в процесі децентралізації та європейської інтеграції України : дис. ... д-ра філософії / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2023. 257 с.

Актуалізовано проблематику реформування місцевого самоврядування в Україні з акцентом на: 1) внутрішньому лейтмотиві — яким є процес децентралізації, що охопив усі рівні реалізації владних повноважень і громадянських ініціатив, створюючи для місцевих громад вікно можливостей безпосередньо впливати на власний благоустрій і добробут; 2) зовнішньому чиннику — європейській інтеграції, курс на яку закріплено в Конституції України. Разом із усталеними складовими інституціоналізації та розвитку місцевого самоврядування, як-то трансформація адміністративно-територіального устрою, удосконалення виборчого процесу, посилення відцентрових тенденцій, досліджено питання внутрішнього та зовнішнього вимірів співробітництва громад, їхньої візії регіонального розвитку та його планування, реального співвідношення європейських і вітчизняних практик місцевого самоуправління та впливу російсько-української війни на функціонування територіальних громад й усієї регіональної самоврядності.

Пижов О. М. Освіта в конституційній парадигмі XXI століття : дис. ... д-ра філософії / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2023. 162 с.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню міжгалузевому інституту освітнього права, його еволююванню й міжнародним тенденціям регулювання сфери освіти у світі. Наукова робота є одним із перших досліджень окресленої проблеми, в якій: з'ясовано генезу освіти в глобалізованому світі, її сутність та місію як сфери державної політики, а також особливості освітніх відносин у предметній сфері правового регулювання; визначено завдання Конституції України на сучасному етапі в контексті регламентації сфери освіти; окреслено проблему визначення обсягу державних зобов'язань конституційного права на освіту, а також проблеми реалізації конститу-

ційних гарантій права на освіту в новітніх умовах; розкрито конституційно-правовий дискурс щодо інституційної та академічної автономії, а також особливості конституційних гарантій академічних свобод.

Рибачук А. І. Застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії (за матеріалами практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикції) : дис. ... д-ра філософії / НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2022 (дата захисту: 21.02.2023). 278 с.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням теоретичних засад і порядку застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії з огляду на наявну практику судів адміністративної, господарської і цивільної юрисдикції. На цій основі розроблено висновки, практичні пропозиції та конкретні рекомендації для ефективного судового захисту прав приватних осіб. Реформування судової системи у 2016–2017 роках на конституційному та процесуальному рівнях визначило нову роль норм Конституції України під час здійснення правосуддя судами: нині кожний суд уповноважений застосувати норми Конституції України як норми прямої дії, якщо він дійде висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, з подальшим зверненням до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України (частина четверта статті 7 Кодексу адміністративного судочинства України, частина шоста статті 11 Господарського процесуального кодексу України, частина шоста статті 10 Цивільного процесуального кодексу України). Законодавчий припис судам застосовувати норми Конституції України під час розгляду справ запроваджено для забезпечення верховенства права під час здійснення правосуддя судами і створення засад швидкого й ефективного відновлення довіри до судової влади після Революції Гідності 2013–2014 років (паралельно з реформуванням суддівського корпусу загалом). Однак практичне застосування наведеного законодавчого дозволу нині характеризується відсутністю єдності підходів, оскільки від самого початку викликало неоднозначні процесуальні дії судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій в адміністративному, господарському та цивільному судочинстві, у яких діють уніфіковані процесуальні підходи до судового тлумачення в аспекті застосування норм Конституції України. Насамперед це пов'язано з тим, що Конституція України постає центральним джерелом права, окремі її норми є політико-правовими з особливим стилем їх викладення (норма за структурою не є трьохелементною), а сучасна українська законотворча діяльність не характеризується стабільністю й однозначністю змісту ухвалених законів. Також залишаються актуальними колізії тлумачення між правовими позиціями Верховного Суду та юридичними позиціями Конституційного Суду України. Це вимагає вироблення нових теоретичних підходів до підстав і порядку застосування норм Конституції України як норм прямої дії судами з урахуванням матеріалів наявної судової практики судів різних інстанцій адміністративної, господарської та цивільної юрисдикції.

СТАТТІ ТА НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Афанасьєва М. А. Повоєнні вибори в Україні: ключові питання та майбутні виклики. Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів : матеріали круглого столу (м. Одеса, 10 лютого 2023 р.) / Національний універ-

ситет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права. Одеса, 2023. С. 71–77.

Наступні українські вибори, які відбудуться після припинення або скасування воєнного стану, матимуть важливе значення для демократичного шляху країни. Ключові питання, з якими стикнеться Україна після війни, щодо відновлення роботи демократичних інститутів потребують обговорення та напрацювання проєктів рішень уже зараз. На думку авторки, позитивним є те, що Центральна виборча комісія вже в середині 2022 року схвалила пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні, і надіслала їх Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування для розгляду та врахування під час підготовки відповідних законопроєктів. Резюмовано, що війна матиме величезні інституційні, логістичні та законодавчі наслідки для проведення виборів, тому важливо починати готуватися до майбутніх викликів уже сьогодні.

Бакумов О. Доктринальні та конституційні засади феномену юридичної відповідальності держави. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2022. № 3. С. 95–105 (дата публікації: 06.04.2023).

У статті визначено особливості конституційної інституціоналізації юридичної відповідальності держави, а також запропоновано шляхи подальшої конкретизації цієї відповідальності в галузевому законодавстві та реалізації відповідних конституційних правоположень у взаємовідносинах людини з державою. У зв'язку з цим наголошено, що в умовах сучасної конституційної реформи актуальним завданням для України залишається реалізація на практиці моделі відповідального державного правління як важливого складника європейської конституційно-правової традиції. Така реалізація передбачає не лише нормативну формалізацію певних юридичних концептів, а й передусім глибоке осмислення сутнісних елементів, що потребують нагального впровадження у сферу правореалізації. До них, найперше, належать концепти верховенства права (правовладдя) та правової держави, які конституціалізовані в Україні (статті 1, 8 Основного Закону). У контексті реалізації цих положень особливої ваги й актуальності набуває питання забезпечення реальності феномену юридичної відповідальності держави, адже, як акцентує автор, відповідальність держави перед громадянином — один із основних принципів правової держави. Реальність такої відповідальності залежить і від повноти врегулювання відносин у сфері взаємодії «громадянин — держава», і від реальної дії відповідних норм на практиці.

Бесчастний В. та ін. Цифровий конституціоналізм: нова парадигма та перспективи розвитку в Україні. Філософські та методологічні проблеми права. 2022. № 2. С. 9–26 (дата публікації: 22.01.2023).

Метою публікації є дослідження цифрового конституціоналізму — нового наукового концепту, який сьогодні знаменує, з одного боку, трансформацію традиційного конституціоналізму до нових цифрових реалій, а з другого — конституціоналізацію регулювання відносин в інтернеті. Автори у філософсько-правовому ракурсі розглядають поняття «цифровий конституціоналізм», вивчають причини, що зумовили його розвиток, позначають перспективи можливого нормативного врегулювання відносин у цифровому середовищі. Здійснено комплексний аналіз світоглядних, правових і етичних проблем, які виникають у контексті цифрового конституціоналізму. Висвіт-

лено питання щодо захисту так званих фундаментальних прав і демократичних цінностей від викликів, пов'язаних із владою онлайн-платформ. Розглянуто формування нової конституційної парадигми, яка охоплює питання реалізації та захисту цифрових прав людини. Наголошено, що сформульовані принципи й особливості цифрового конституціоналізму та можливі напрями його розвитку сприятимуть вітчизняним доктринальним розробленням цього питання та подальшому розвитку відповідної законодавчої бази.

Величко Д. М., Ченшова Н. В. Четверте покоління прав людини у сфері охорони здоров'я: особливості становлення та сучасний стан в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 3–9.

Потребу дослідження суспільних правовідносин супроводжує розвиток медицини, інноваційних технологій і технічний прогрес, що впливає на зміну та розвиток системи прав людини. Внаслідок наукового прогресу, що розпочався у ХХ столітті і продовжує тривати донині, перед людиною постало багато нових можливостей, зокрема трансплантація органів, зміна статі, клонування, штучне запліднення тощо. Внаслідок цих змін і встановлення нових потреб виникли нові права, які відносять до четвертого покоління. Водночас проблематика еволюції четвертого покоління прав людини, у тому числі у сфері охорони здоров'я, наразі поступово набуває значення з огляду на актуальні потреби подальшого розвитку людства. В історичній ретроспективі кожен етап розвитку суспільства об'єктивно супроводжували формування і подальше законодавче закріплення визначеного кола прав. Тому в статті досліджено основні засади формування прав, які належать до четвертого покоління. Виокремлено теоретичні аспекти сутності прав людини четвертого покоління, ознаки, основні підходи до їх класифікації, а також з'ясовано вплив трансформації правових цінностей на формування концепції прав людини четвертого покоління. Приділено значну увагу вирішенню наукових проблем навколо тенденцій розвитку прав людини четвертого покоління у сфері медицини, а також з'ясовано стан правового регулювання й механізму захисту окремих прав в Україні, а саме щодо зміни статі, трансплантології, одностатевих зв'язків, клонування, штучного запліднення, донорства тощо. На основі отриманих результатів окреслено реалії законодавчого закріплення та реалізації окремих прав в Україні.

Венгер В. Забезпечення системності національного законодавства в умовах війни: парламентський практичний вимір. *Право України*. 2023. № 1. С. 76–93.

Метою статті є аналіз реалізації українським парламентом законодавчих повноважень в умовах воєнного стану та забезпечення системності національного законодавства крізь призму дотримання основних складових верховенства права (правовладдя). У статті представлено практичні приклади здійснення законодавчого регулювання окремих сфер, де досить чітко прослідковано необхідність дотримання принципів законності, юридичної визначеності, заборони зловживання повноваженнями, принципів рівності і недискримінації та доступу до правосуддя. Ухвалення нових законів та внесення змін до наявних має здійснювати Верховна Рада України з урахуванням необхідності балансування між актуальними потребами захисту національного суверенітету, задоволенням потреб військового командування та захистом прав людини. Під кутом зору парламентської практичної законотворчої діяльності доведено необхідність забезпечення пріоритетності якісного, передбачуваного та недискримінаційного нормативного регулювання правовідносин на рівні закону, який

гарантуватиме реалізацію прав людини в умовах воєнного стану та, за потреби, забезпечуватиме можливість судового захисту порушеного права.

Гиляка О. С. Право на приватність та захист персональних даних в умовах цифровізації. Вісник Національної академії правових наук України. 2023. № 1. С. 15–30.

У статті досліджено окремі аспекти права людини на приватність, а також особливості захисту персональних даних в умовах цифровізації. Зроблено висновок, що однією з найбільш суттєвих проблем цифрової епохи стає захист персональних даних. Дані, збережені на цифрових платформах, стають потенційною мішенню шахраїв і злочинців, їх легко втрачають, із ними досить складно оперувати пересічному користувачу. У сфері, пов'язаній із використанням персональних даних, зростає кількість злочинів і правопорушень. Задля можливого усунення порушень у цій сфері та захисту персональних даних постійно оновлюють законодавство і правила, спрямовані на забезпечення безпечного зберігання цифрових даних. Законодавство, зокрема, встановлює механізми захисту від несанкціонованого доступу, використання та відновлення даних осіб. Основою для гарантування безпеки персональних даних є належним чином законодавчо врегульовані процеси та технології, призначені для підтримки та спостереження за роботою цифрових систем і даних. Цифрові технології безпеки, як-то ідентифікація, авторизація користувачів, аутентифікація протоколів, шифрування і контроль доступу, забезпечують фізичні засоби захисту даних, але не менш важливим для забезпечення захисту персональних даних є дотримання правил і методик безпечного використання цифрових технологій. Процес встановлення ефективних і модернізованих механізмів захисту даних допоможе поліпшити безпеку цифрових ресурсів та захистити персональні дані всіх користувачів.

Горай О. С. Конституційний принцип заборони зворотної дії в часі нормативно-правових актів: порівняльний аспект. Європейські перспективи. 2023. № 1. С. 24–29.

У статті здійснено порівняльний аналіз конституційного принципу заборони зворотної дії в часі нормативних актів, закріпленого в конституціях багатьох європейських країн. Зворотна дія в часі норм права однозначно зіштовхується із цінністю правової визначеності, передбачуваності, правомірних очікувань, які є невідокремними елементами верховенства права. Досвід зарубіжних країн і України доводить, що такий принцип не є абсолютним. На рівні текстів конституцій, як правило, формулюють винятки із загального правила, водночас обсяг таких винятків може відрізнятися. Конституція Хорватії містить вимогу, згідно з якою для зворотної дії актів у часі мають бути вагомі причини. Конституції Сербії і Чорногорії визначають виняткові ситуації, що пов'язані із загальними суспільними інтересами. Спеціальні вказівки щодо зворотної сили у випадку пом'якшення кримінальної відповідальності містять конституції Чорногорії, Сербії, Албанії. У деяких конституціях заборони зворотної сили мають вузьке спрямування — у тих чи тих правовідносинах (Кіпр — у сфері податкових відносин, Португалія — у сфері обмеження прав людини). Крім того, часто в конституціях йдеться про загальноновизнану зворотню дію щодо кримінального покарання за певні категорії злочинів (Португалія, Польща, Косово, Албанія). Такі положення корелюються із частиною другою статті 15 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і частиною другою статті 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Натомість стаття 58 Конституції України містить

жорсткий підхід до заборони зворотної дії актів у часі й установлює лише один виняток — пом'якшення або скасування відповідальності особи. Отже, зарубіжний досвід демонструє більшу гнучкість у цьому питанні.

Гураленко Н. А., Меленко О. В. Право на докази в процесах конституційного контролю. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 1. С. 53–55.

Фундаментальне право на доведення визначено в межах того, що ми розуміємо під *Due Process of Law* і що є правом кожної людини на здійснення будь-якого процесу з дотриманням певних мінімальних гарантій, які забезпечують справедливий результат. Запропоновано поняття доказів у конституційному процесуальному праві: вони є причинами, аргументами, інструментами або засобами, переважно процесуального характеру, спрямованими на перевірку відповідності Конституції України. У розумінні цього йдеться не тільки про забезпечення верховенства і цілісності Основного Закону держави, а й про гарантування захисту основних конституційних прав, тобто мають на увазі процеси абстрактного і конкретного контролю конституційності. Коли перегляд конституційності є абстрактним, важливо визначити дефект неконституційності, оскільки якщо він має матеріальний або істотний зміст, то експертиза, яку проводить суддя, є суто правовою, отже, за загальним правилом, вона не вимагає взяття доказів і тому доказовий період не має значення; по суті, це порівняння між нормою, яку вимагають, і Конституцією України, щоб побачити, чи є протиріччя питань, конфліктність суті. Але якщо дефект має формальний або процесуальний зміст, важливо вдатися до відповідних засобів доказування, визначити їх. Наголошено, що оскільки законодавча процедура дещо складна, такі дефекти регулярно виникають у процесі формування законопроектів чи законодавчих актів або в результаті порушення процедурних норм, передбачених Конституцією України. Також зазначено, що конкретизація доказів — це доведення наявності чи відсутності певних фактів, про які стверджують (дія доказування), мотивів або причин, які переконують суддю (визначеність), із використанням механізмів або засобів, передбачених правовою системою (засобами доказування).

Діхтієвський П., Пашинський В. Президент України як верховний головнокомандувач: врегулювання правового статусу. Трансформація законодавства в умовах воєнного стану та післявоєнного часу: стан та перспективи : зб. тез доп. та повідомл. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 17 березня 2023 р.) / НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, Запорізький національний університет, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого [та ін.]. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2023. С. 69–72.

Автори наголошують, що дослідження загальних і спеціальних джерел вказує на те, що проблема ролі Президента України як Верховного Головнокомандувача в період воєнного стану потребує подальшого наукового пошуку в сучасній адміністративно-правовій науці. Йдеться про нові теоретичні та правові підходи формування і забезпечення засад конституційно-правового статусу Президента України. Автори вважають доцільним внесення відповідних змін до Конституції України, а також до військово-адміністративного законодавства, з огляду на конституційно-правовий статус Президента України як Верховного Головнокомандувача Національними силами оборони України.

Зозуля О. І. Повноваження Голови Верховної Ради України: особливості та шляхи вдосконалення. *Форум права*. 2023. № 1. С. 20–32.

У статті проведено поглиблений аналіз повноважень Голови Верховної Ради України, визначення їх сутності та особливостей, а також обґрунтування пріоритетних шляхів удосконалення компетенції голови парламенту як ключового елемента його конституційно-правового статусу. Встановлено, що повноваження Голови Верховної Ради України є центральним елементом його конституційно-правового статусу, вони загалом відповідають усередненим повноваженням спікера парламенту в більшості країн. Голова Верховної Ради України, маючи насамперед обмежені повноваження щодо народних депутатів України, все ж більшою мірою тяжіє до моделі «сильного» голови парламенту, маючи широке коло засобів із ведення пленарних засідань, організації та координації роботи парламенту, його органів і апарату. Конституційно-правове регулювання повноважень Голови Верховної Ради України загалом залишається досить фрагментарним і суперечливим, позбавленим достатнього процесуального забезпечення діяльності голови парламенту, його повноваження сформульовано надто загально та суперечливо. Обґрунтовано, що вдосконаленню повноважень Голови Верховної Ради України насамперед сприятиме: конституційне уточнення змісту повноважень Голови Верховної Ради України, засад і гарантій тимчасового виконання ним обов'язків Президента України; деталізоване врегулювання Регламентом Верховної Ради України конкретних представницьких, координаційних та інших повноважень голови парламенту, меж і порядку їх реалізації, запровадження звітування перед Верховною Радою України її Голови; посилення ролі голови парламенту у процедурі промульгації закону; уточнення засад відносин Верховної Ради України та її Голови з Апаратом, здійснюваних щодо нього організаційних і контрольних повноважень; забезпечення рівномірного поділу напрямів діяльності заступників Голови Верховної Ради України; розширення повноважень глави держави, які може здійснювати Голова Верховної Ради України під час тимчасового заміщення Президента України; призупинення на час тимчасового виконання Головою Верховної Ради України обов'язків Президента України його парламентських повноважень; долучення голови парламенту за посадою до складу Ради національної безпеки і оборони України.

Кармаза О. О. Дотримання принципу юридичної визначеності як гарантія дії принципу верховенства права у виборчому законодавстві України: теорія, законодавство, рішення Європейського суду з прав людини та рішення Конституційного Суду України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: *Право*. 2023. Т. 1. Вип. 15 (27). С. 52–60.

Мета дослідження — аналіз особливостей захисту виборчих прав громадян у виборчому процесі до 24 лютого 2022 року, під час дії воєнного стану на території України та у післявоєнний період. Запропоновано вдосконалення норм виборчого законодавства України. Досліджено законодавче регулювання виборчих процесів в аспекті дотримання принципу юридичної визначеності як одного з елементів принципу верховенства права. Розроблено авторську класифікацію постанов Центральної виборчої комісії, ухвалених у період дії на всій території України воєнного стану. Здійснено науково-практичний аналіз поняття «принцип юридичної визначеності». Проаналізовано практику Європейського суду з прав людини та практику Конституційного Суду України в частині розкриття змісту принципу верховенства права та його дії у виборчому законодавстві. Доведено, що механізм забезпечення виборчих прав у післявоєнний

період потребує наукового обговорення та законодавчого врегулювання. Висвітлено практику Центральної виборчої комісії щодо застосування принципу верховенства права (правовладдя) у захисті виборчих прав громадян.

Колодій А. М., Тернавська В. М. Правовий моніторинг — засіб забезпечення конституційно-правової політики в Україні. *Нове українське право*. 2023. № 1. С. 95–104.

Конституційно-правова політика держави продукує певну стратегію і тактику розвитку правового життя, яке має своє вираження переважно у правових актах. Якість та ефективність правового інструментарію опосередковуються не лише належним застосуванням правил і прийомів юридичної техніки, а й урахуванням фактичного стану політичних і соціально-економічних відносин. Відповідно, формування стратегії і тактики конституційно-правової політики потребує системного застосування спеціальних правових засобів, серед яких першорядне значення має правовий моніторинг. Саме тому в статті проаналізовано сучасні наукові підходи до розуміння сутності правового моніторингу, його змісту, методів здійснення, суб'єктів та об'єктів реалізації, нормативних, організаційних, інстанційних, координаційних та інших засад. Представлено авторське визначення правового моніторингу. Зроблено висновок, що правовий моніторинг є ефективним засобом формування і реалізації конституційно-правової політики держави, дія якого спрямована на забезпечення належної якості нормативних актів, які ухвалюють, та їх практичну реалізацію. Вбачається за необхідне розроблення і ухвалення Закону України «Про правовий моніторинг», який передбачатиме обов'язковість проведення правового моніторингу і на стадії проектування законних та підзаконних нормативних актів, і на стадії правозастосування, а також Порядку проведення правового моніторингу нормативних актів, затвердженого, наприклад, указом Президента України або постановою Кабінету Міністрів України. Рекомендовано створення єдиної державної структури, яка здійснювала б планомірну функцію моніторингу нормативних актів, та запровадження електронної форми правового моніторингу задля економічної та технічної ефективності інформаційного пошуку, автоматизації його процесу та індексування правової інформації.

Котуха О. С. Ідея панування права або правової держави в умовах глобалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 42–47.

У статті досліджено основоположні засади панування права та правової держави в умовах побудови європейського правового порядку. Окреслено особливості принципу верховенства права (правовладдя). Зазначено, що сьогодні у світі сформовано тенденцію до існування трьох рівнів панування права — національного, наднаціонального (регіонального) і глобального (універсального). Якщо перший рівень, національний, уже добре апробований і його широко реалізують у різних країнах, другий загалом склався до початку XXI століття тільки в Європі, але потенційно може поширитися і в інших регіонах, то третій є абсолютно новим і перспектива його розвитку пов'язана тільки з процесом глобалізації. Ідея панування права спрямована на створення ефективних інструментів контролю за використанням державної влади, на вдосконалення громадянського суспільства, становлення суспільно-політичної системи, вільної від тиранії, зловживання владою та корупції. Наголошено, що істотною ознакою панування права є повага до прав людини, їх визнання державою і недоторканність, реальний характер втілення, неухильне виконання обов'язків держави з охорони прав і свобод людини, створення державою умов для розвитку особистого простору, свободи та

самовираження кожного громадянина за взаємної відповідальності держави і особи. Зроблено висновок, що міжнародне право дедалі повніше і чіткіше сприймає концепцію панування права і сприяє поширенню її основних компонентів по всіх країнах і міжнародних організаціях у всіх куточках земної кулі. Ця концепція стає складовою частиною сформованого в міжнародному праві принципу поваги прав людини та інших демократичних принципів, що їх реалізують не тільки на підставі положень чинного міжнародного права, а й з огляду на їх незаперечну логіку і високий ступінь переконливості.

Максіменцева Н., Корнякова Т. Парламентаризм і його складові у сучасній юридичній науці. *Право України*. 2023. № 2. С. 91–110.

У статті проведено аналіз поняття «парламентаризм», визначено його характерні ознаки в сучасній юридичній науці та встановлено його складові на підставі норм чинного законодавства України. Це дає змогу зрозуміти сутність і глибину парламентаризму не тільки як категорії теорії держави і права, особливо конституційного права, а й як основного системоутворюючого поняття системи організації державної влади в Україні загалом. Визначено, що характерними ознаками парламентаризму можна назвати такі: наявність парламенту, представницького органу, який посідає пріоритетне становище серед інших органів держави, здійснює захист прав і свобод людини і громадянина та законодавчу функцію, інші виняткові, належні тільки парламенту функції; наявність чіткого розподілу влади із пріоритетом законодавчої та чітким обмеженням узурпації влади, особливо з боку виконавчої влади, контроль парламенту за виконавчою владою в такому сенсі; угода із суспільством, засіб налагодження діалогу через наявність ефективного парламенту, здатного дійсно виконувати поставлені законодавчі та парламентські контрольні функції у системі державної влади; реалізація інтересів громадян через ухвалення законодавства, яке відображає реальні потреби суспільства; здійснення функції захисту прав і свобод людини та громадянина через ефективну реалізацію повноважень омбудсмена. Крім того, зроблено висновок, що складовими парламентаризму доцільно визнати дві форми, а саме безпосередні й опосередковані, без яких, фактично, не можна говорити про наявність і навіть появу ознак парламентаризму в організації державної влади. Опосередкованими можна визнати такі форми, як народовладдя, установча влада народу, суверенітет влади народу; механізм реалізації влади народу; вибори як форма реалізації представницької влади; безпосередніми — такими, що становлять зміст парламентаризму, є державна влада; узурпація, обмеження державної влади; парламент і його діяльність у системі парламентаризму, конституційно-правова відповідальність як гарантія парламентаризму.

Москалюк О. Подолання складних випадків колізій у конституційному законодавстві. *Право.ua*. 2023. № 2. С. 16–19.

У статті здійснено аналіз способів подолання складних випадків колізій у конституційному законодавстві. Йдеться про випадки, коли подолання колізій норм конституційного права здійснюється відповідно до загальновідомих принципів подолання колізій: «спеціальна норма має пріоритет над загальною», «кожний наступний акт скасовує дію попереднього». Така ситуація пов'язана з тим, що законодавець не врахував певного перебігу подій, внаслідок чого на застосування претендують дві взаємовиключні правові норми. Вибір правової норми в цих обставинах можна здійснювати за допомогою тлумачення принципів права. Один із варіантів інтерпретації принципу верховенства права (правовладдя) в цьому випадку передбачає вибір найменш спри-

ятливої для органу державної влади правової норми. Такий підхід відповідатиме також положенню частини другої статті 19 Конституції України.

Музика Я. І. Реалізація конституційного принципу верховенства права в діяльності адвоката. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична. 2023. Вип. 36. С. 174–179.

Статтю присвячено загальнотеоретичному аналізу впливу принципу верховенства права (правовладдя) на функціонування адвокатури в Україні. Саме принцип верховенства права (правовладдя) є тим системоутворюючим компонентом, дотримання якого є необхідною умовою, що забезпечує якісну й ефективну роботу будь-якого адвоката. Дослідження теоретичних підходів до основних структурних елементів принципу верховенства права (правовладдя) здійснюється під кутом зору діяльності адвоката як представника прав і законних інтересів особи в судовому процесі. Додатковим фокусом дослідження є інтерпретація вказаного принципу в західній доктрині, а також його адекватне закріплення у вітчизняному законодавстві та беззаперечне дотримання в діяльності правоохоронних органів. Євроінтеграційний вектор розбудови нашої країни повинен базуватися на неухильному дотриманні принципу верховенства права (правовладдя), оскільки основною вимогою європейської спільноти в цьому напрямі є забезпечення спроможності державних інституцій реалізувати права людини і громадянина в повному обсязі. Виклики сьогодення диктують необхідність ухвалення нових законодавчих актів, які створюють особливий тиск на принцип верховенства права (правовладдя). Саме тому принцип верховенства права (правовладдя) набуває особливого значення для всієї адвокатської спільноти, оскільки вона має спрямовувати свою діяльність на захист загально визнаних принципів і норм міжнародного права, основним пріоритетом якого є права і свободи людини і громадянина.

Оніщенко Н. М., Сунегін С. О. Система прав людини: нові підходи та бачення. Наукові інновації та передові технології. Серія: Право. 2023. № 1. С. 133–144.

Міжнародне право загалом і міжнародне гуманітарне право зокрема не можуть сьогодні ефективно гарантувати суверенність незалежних держав та дієвість норм права, пов'язаних із забезпеченням і захистом прав людини. Якою б не була конкретна класифікація прав людини, ядром їх загальної системи традиційно вважають право на життя, без належного забезпечення та захисту якого неможливо вести мову про будь-які інші права і свободи людини. Водночас реалії сьогодення зумовлюють необхідність переосмислення цього положення та, відповідно, визначення функціонально центральним правом у системі прав людини права на мир, яке потребує ґрунтовного теоретичного розроблення саме як індивідуальне право людини. Право на мир можна і потрібно розглядати одночасно як таке, що має колективний та індивідуальний характер. Його основою потрібно визнати прагнення до досягнення згоди і між державами та їх народами, і між окремими громадянами та їх об'єднаннями всередині певного суспільства, мирного врегулювання будь-яких конфліктних ситуацій на макро- і мікрорівнях. Суб'єктами права на мир мають бути визнані не лише народи, нації або суспільства, а й окремі індивіди та їх об'єднання, адже мирне співжиття громадян у державі є необхідною передумовою розвитку відповідних механізмів забезпечення та захисту будь-яких інших прав і свобод людини. Обґрунтовано, що сучасна система прав людини і, зокрема, право на мир вимагають комплексного соціонормативного забезпечення та захисту, не обмеженого лише відповідними правовими механізмами.

Пирога І., Белов Д., Дербак В. Конституційне право у системі міжнародного права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Т. 3. № 75. С. 185–190.

У статті проаналізовано процеси конституціоналізації міжнародного права. Порушено проблему пошуку методології конституційного міжнародного права. Проаналізовано загальні цінності міжнародної спільноти як базової передумови формування міжнародного конституційного права, дано оцінку дій суб'єктів міжнародного права через призму теорії суверенітету, досліджено особливості нормотворчого процесу на міжнародному рівні в контексті формування міжнародного конституційного права та питання розподілу компетенції між різними рівнями багаторівневої системи сучасного конституціоналізму. Виокремлено основні принципи міжнародного конституціоналізму: обмеження державної влади задля забезпечення прав людини, незастосування сили чи погрози сили, територіальна цілісність держав та непорушність кордонів, демократизація суспільних відносин, транспарентність законодавчих норм. Дотримання зазначених принципів набуває конституційного значення у міжнародному праві. У висновках вказано на можливість і необхідність виокремлення міжнародного конституційного права як незалежної сфери в рамках міжнародного права через однорідність здійснюваного ним правового регулювання. Зважаючи на наслідки глобалізації, акцентовано, що виникає необхідність заміни фрагментованого порядку, в основі якого — регіональні, політичні, економічні, національні чи культурні ознаки, глобальним правопорядком, що його забезпечує конституціоналізація міжнародного права.

Риндюк В. І., Гришко О. М. Упорядкування законодавства щодо територіального устрою України. Актуальні проблеми держави і права. 2023. Вип. 97. С. 159–165.

У статті проаналізовано сучасний стан нормативного регулювання територіального устрою України. Зазначено, що на законодавчому рівні зміст поняття «територіальний устрій України» не визначено, а в тексті Конституції України одночасно використано два терміни — «територіальний устрій України» (назва розділу IX та статті 132) та «адміністративно-територіальний устрій України» (стаття 133). Відповідно до пункту 13 статті 92 Конституції України територіальний устрій України визначає лише закон України, однак відповідного комплексного закону донині не ухвалено. Верховна Рада України неодноразово робила спробу ухвалити базовий закон щодо питань територіального устрою України. На сьогодні на розгляді Верховної Ради України перебуває законопроект, поданий Кабінетом Міністрів України (від 28 січня 2021 року № 4664). У статті окреслено низку недоліків чинного законодавства та обґрунтовано нагальну потребу ухвалення відповідного закону України, який комплексно врегулював би конституційно-правовий інститут територіального устрою та вирішив питання, які не врегульовано чинним законодавством. Зокрема, це стосується визначення самого поняття територіального устрою, правового статусу і видів адміністративно-територіальних одиниць, чітких повноважень органів публічної влади в цій сфері, деталізованого порядку утворення, ліквідації, встановлення та зміни меж, віднесення до різних категорій, найменування та перейменування адміністративно-територіальних одиниць.

Слінько Т. М., Ткаченко Є. В. Деякі аспекти правового регулювання європеїзації української освіти: конституційний вимір. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 96–98.

У статті висвітлено деякі питання правового регулювання європейського вектору розвитку української освіти. Зазначено, що обраний Україною шлях до європейсь-

кої інтеграції зумовлює необхідність системних реформаційних процесів в освітній галузі. Задля інтеграції вітчизняної системи освіти у світовий та європейський простір співпраця з державами-партнерами має відбуватися в напрямках обміну досвідом у галузі освіти і науки, запровадження спільних досліджень між освітніми установами відповідних держав для підвищення якості освіти, налагодження і подальшого розвитку прямих контактів між освітніми установами, обміну здобувачами вищої освіти, педагогічними та науково-педагогічними працівниками з метою навчання, викладання та обміну найкращими практиками і досвідом, організації конференцій, симпозіумів, семінарів, практикумів, освітніх систем, удосконалення педагогічних технологій, навчально-методичної роботи в освітніх установах. Автори наголошують на тому, що задля досягнення поставлених цілей в аспекті європеїзації сфери освіти Україна має переймати досвід конституційного регулювання сфери освіти європейських країн. Особливо це стосується визначеної окремим положенням Конституції України норми щодо автономії закладів вищої освіти, оскільки це має сприяти реальному забезпеченню цього принципу і наданню більшої самостійності університетам у фінансових і організаційних питаннях. Зазначено, що країни Болонського процесу в європейському просторі вищої освіти практично повністю перейшли від моделі забезпечення якості шляхом визначення необхідних ресурсів до моделі забезпечення якості на основі результатів. Зроблено акцент на тому, що сильними сторонами України є: знаннєві та технологічні результати, інноваційні зв'язки, людський капітал і дослідження, можливість приваблювання талантів, можливості на ринку праці, інституції, креативність, проникнення високих технологій, навички.

Степанова Т. В., Левенець А. В. Захист права на житло: конституційно-правові засади та судова практика. *Правова держава*. 2023. Вип. 49. С. 29–37.

У статті досліджено питання сучасного стану нормативного регулювання права на житло, обґрунтовано комплексний характер цього права, захист якого можливий лише спільними засобами конституційного, кримінального, адміністративного, цивільного та житлового права. Підкреслено необхідність термінового оновлення профільного житлового законодавства, зокрема розроблення та ухвалення Житлового кодексу України, який відповідав би сучасним умовам соціально-економічного та політичного розвитку нашої держави, а також вирішив би численні колізії в цій галузі, починаючи з самого поняття «житло», невизначеність якого призводить до порушень та зловживань з боку публічної влади. Проаналізовано позиції судової влади щодо захисту права на житло на основі окремих рішень Конституційного Суду України та Верховного Суду, що дає змогу констатувати наближення національної судової практики в цій галузі до відповідних міжнародних стандартів.

Стецюк П. Незворотність європейського та євроатлантичного курсу України (фактор конституційного розвитку). *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : зб. матеріалів учасників VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, 25 листопада 2022 р.). Львів : Каменяр, 2023. С. 37–40.

У публікації доведено, що конституційне закріплення у лютому 2019 року незворотності європейського та євроатлантичного вибору України у 2022 році набуло характеру своєрідної гарантії не тільки збереження суверенітету та територіальної цілісності України, а й фізичного існування самого Українського народу як такого. Водночас, на думку автора, набуття Україною повноправного членства у Європейсько-

му Союзи стане логічним та суспільно обґрунтованим наслідком її конституційного розвитку на сучасному етапі свого утвердження як суверенної, демократичної, соціальної та правової держави.

Стогова О. В. Принципи конституційного права: проблема визначення та типологізації. *Держава та регіони. 2023. № 1. С. 28–32.*

Авторка розглядає поняття, ознаки, види та інші особливості принципів права. Зазначено, що у трактуванні поняття «принципи права» сформувалися дві концепції. Перша побудована на теорії позитивізму, друга базується на ідеї природного права. Окрему увагу приділено історичності принципів права. Авторка наголошує на невизначеності категорії «загальні принципи права» у вітчизняній правовій теорії. Зауважуючи про складність, суперечливість і світоглядно-методологічну неосмисленість проблематики принципів права у юридичній науці, авторка виокремлює проблему типологізації принципів права. Загальноприйнятим є поділ принципів права відповідно до сфери застосування на загальні, міжгалузеві, галузеві, а також на принципи підгалузеві та інститутів права. Здійснивши аналіз проблеми визначення і типологізації принципів конституційного права, авторка прямо пов'язує її з невизначеністю поняття і типологізації принципів права. Зазначено, що загальні принципи права отримують своє більш конкретне втілення у принципах кожної галузі, тому відсутність єдиних підходів має наслідком невизначеність поняття і типологізації принципів конституційного права. Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що принципи конституційного права є фундаментом конституційного права, його основними ідеями, що визначають сутність, зміст і політико-правове призначення конституційного права у регулюванні суспільних відносин.

Тихомиров О. О. Еволюція інформаційних прав людини. *Інформація і право. 2023. № 1 (44). С. 50–57.*

Статтю присвячено виявленню етапів і ключових тенденцій еволюції інформаційних прав людини, які в сучасних умовах можна розглядати як самостійний своєрідний комплекс прав, принципів, вимог, гарантій, механізмів забезпечення в межах системи прав людини. З'ясовано, що становлення інформаційних прав відбувається під впливом низки чинників, визначальним серед яких є інформатизація суспільного життя, що веде до формування глобального інформаційного суспільства. На основі фактів юридичного визнання та оформлення у міжнародному праві проявів інформаційних прав у процесі їх розвитку виокремлено «дотехнологічний» період, етапи «концептуалізації соціальної інформатизації», «інтернетизації», «цифровізації».

Фабрика А. А. Організація процесу етичного регулювання в законодавчому органі державної влади: досвід США. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2022. № 4 (55). С. 111–126 (дата публікації: 11.01.2023).*

Пошук шляхів оптимізації процесу етичного регулювання в українському парламенті зумовлює необхідність вивчення досвіду організації такого процесу в складному середовищі законодавців і політиків інших країн. Статтю присвячено аналізу етапів становлення процесу етичного регулювання в законодавчому органі США, його ідейної основи, структурних елементів, проблем функціонування та способів їх розв'язання.

Чернецька О. В. Конституціоналізм і Конституція України: окремі аспекти співвідношення. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Вип. 1 (10). С. 37–44.

Статтю присвячено теоретико-методологічним засадам конституціоналізму та Конституції України, а також окремим аспектам їх співвідношення. Досліджено поняття конституціоналізму як складного політико-правового явища та системоутворюючої категорії конституційного права. Акцентовано на конституціоналізмі як системі ідей і принципів, витоками яких є європейська наукова правнича думка. Конституціоналізму відведено особливе місце в системі конституційно-правового регулювання суспільних відносин, оскільки основи конституціоналізму відображено насамперед у нормах та принципах конституції держави. Звернуто увагу на основні складові аспекти взаємовідношення конституціоналізму і Конституції України, а також необхідність запровадження нормативних дієвих механізмів стримувань і противаг, пов'язуючи в такий спосіб конституціоналізм із обмеженням влади. Проаналізовано співвідношення конституціоналізму і Конституції України та їх сучасне праворозуміння в умовах української державно-правової дійсності. Власне, конституціоналізм як категорія має своє формальне вираження як норматив, що має практичне втілення в конституційному устрєві держави. Авторка обґрунтовує потребу в усвідомленні сутності та значення основ конституціоналізму як політико-правового явища, необхідність реального втілення основ сучасного європейського конституціоналізму в державно-правову дійсність українського державо- та правотворення, зокрема потреби у проведенні подальшої інституційної реформи системи державної влади в Україні для забезпечення балансу та рівноваги принципу розподілу влад як основи подальшого демократичного розвитку Української держави, а також належного втілення принципу верховенства права (правовладдя), який є основою конституціоналізму загалом.

МОНОГРАФІЇ, МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЙ ТА ІНШІ ВИДАННЯ

Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9 грудня 2022 р.). Вінниця, 2023. 365 с.

Збірник містить матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри». Автори публікацій висвітлюють історичні та теоретико-правові аспекти прав людини, національні й міжнародно-правові механізми їх забезпечення.

Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 квітня 2023 р.) / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Харків, 2023. 372 с.

До збірника увійшли тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України», що відбулася 21 квітня 2023 року на базі юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах реалізації проекту ЄС Еразмус+ (Модуль Жан Моне «Конституційне право ЄС») / EU Constitutional Law (Project 101047498 — EU-Const). Тези наукових доповідей розподілено за п'ятьма напрямками (секціями): «Конституційне право та процеси галузевої диференціації права ЄС», «Верховенство права та повага до прав людини як конституційні цінності ЄС: виклики для України», «Конституційні

засади територіальної організації влади в ЄС і перспективи децентралізації влади в Україні», «Галузеві проблеми європейської інтеграції України», «Конституціоналізація права ЄС та сучасні тенденції міжнародного права».

Наливайко Л. Р., Коршун А. А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб: теорія та практика : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2023. 192 с.

Монографію присвячено дослідженню правового статусу внутрішньо переміщених осіб. Розкрито поняття та елементи правового статусу внутрішньо переміщених осіб, методологію пізнання правового статусу внутрішньо переміщених осіб, проведено комплексний аналіз наукових досліджень правового статусу внутрішньо переміщених осіб. Охарактеризовано теоретико-правові та організаційно-інституційні аспекти реалізації виборчих прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, права на житло внутрішньо переміщених осіб, культурно-духовних прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Визначено поняття, ознаки та здійснено класифікацію гарантій прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Розкрито нормативно-правові та організаційно-правові (інституційні) гарантії прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Правова основа європейських держав. Конституції Франції, Італії, Польщі / за відп. ред. В. М. Шаповала. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 148 с.

У книзі зібрано історичні нариси, прокоментовано конституційні акти провідних європейських держав (Франції, Італії, Польщі). Така збірка є першим прикладом інформаційно-правового забезпечення громадян європейськими зразками конституційних актів, структури державних органів, їх повноважень та відповідальності. У книзі надано тексти конституцій, що дозволяє сприйняти та порівняти їх із українським Основним Законом. Доля кожного конституційного акта пов'язана з історією етнодержавознавства, що вказує на цивілізаційну наступність кожної держави, її розвиток та стабільність правової культури європейського рівня, до чого власне і прагне наша держава — Україна.

Правові засади організації та здійснення публічної влади : зб. тез VI Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річчю від дня народження д-ра юрид. наук, проф., академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Л. П. Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. 598 с.

У збірнику представлено доповіді VI Міжнародної науково-практичної конференції «Правові засади організації та здійснення публічної влади», присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника Національної академії правових наук України, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова, що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 31 березня 2023 року. Розміщені у збірнику тези доповідей стосуються таких напрямів: «Роль доктрини Леоніда Юзькова у розвитку правових засад організації та здійснення публічної влади в Україні», «Конституційні засади організації публічної влади: вітчизняний та зарубіжний досвід», «Особливості здійснення публічної влади в умовах воєнного стану», «Проблеми та перспективи реформування територіальної організації публічної влади в Україні», «Адміністративно-правове забезпечення діяльності публічної адміністрації», «Фінансово-правові аспекти організації та здійснення публічної влади», «Електронне урядування як основа взаємодії держави та суспільства».

Приватноправові засади захисту прав людини у соціальній державі : монографія / за заг. ред. І. В. Чеховської. Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. 566 с.

У монографії здійснено аналіз теоретико-правових засад захисту прав людини в соціальній державі. Зосереджено увагу на понятійно-категоріальному апараті, механізмі приватноправового захисту прав людини, міжнародному та зарубіжному досвіді захисту таких прав. Акцентовано на особливостях окремих форм захисту прав людини в соціальній державі, проаналізовано судову практику, неюрисдикційні форми захисту, самозахист, договірні форми захисту прав та законних інтересів людини і громадянина. Визначено гарантії та способи захисту прав людини в окремих сферах правовідносин: соціального забезпечення, інтелектуальної власності, житлової сфері, захисту прав споживачів. Проаналізовано здійснення права на захист учасниками сімейних відносин, визначено окремі аспекти нотаріального та судового захисту спадкових прав громадян. Досліджено систему гарантій захисту прав людини у приватних відносинах, що виникають у зв'язку з наданням медичних послуг.

Пряма демократія у правовій державі: Німеччина, Україна, Казахстан : зб. ст. / ред.: Р. Мельник, Г. Кюппер, А. Хіммельрайх. Одеса : Гельветика, 2023. 260 с.

У збірнику статей представлено доповіді правників щодо проблематики ролі та значення інституту прямої демократії в сучасних державах, як-то Німеччина, Україна, Казахстан, Узбекистан, Швейцарія, Угорщина, Польща та інші. Проаналізовано окремі аспекти функціонування названого інституту, зокрема питання організації та проведення референдумів, здійснення громадського контролю та народних ініціатив.

Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 556 с.

У навчальному посібнику висвітлено питання щодо конституційного права як галузі національного права України, основ вчення про конституцію, основ конституційного ладу України, конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні, конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні, форм безпосередньої демократії (прямого народовладдя), конституційно-правових основ організації і здійснення державної влади в Україні, законодавчої влади в Україні, конституційно-правового статусу Президента України, виконавчої влади в Україні, судової влади в Україні, Конституційного Суду України, територіального устрою України, місцевого самоврядування в Україні.

Заступник керівника Департаменту організаційної роботи —
керівник Редакційно-видавничого управління
Секретаріату Конституційного Суду України

Світлана Сидоренко

тел.: 0 (44) 238-10-32

Відповідальний секретар

Яна Скринник

тел.: 0 (44) 238-11-54

e-mail: court@ccu.gov.ua

Верстка
Анна Лугова

Підписано до друку 25.10.2023.
Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. – 13,22. Обл.-вид. арк. – 15,16.
Замовлення № 659. Наклад 100.

Віддруковано: ТОВ «505»
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17а
тел.: +38 (063) 101-22-33, e-mail: polygraphyinz@gmail.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК № 5609 від 21.09.2017 р.